

ECloga

300 FT

„DÁBEL UTÁN

СОБЛ ПАРОВИХ КРЕПЉИЦОУ
АД ПУТЕВА
ЗЕМЉНОГ М АРА

ADAM

И ПЕРСИ

И ПАВЛА

2011. JANUÁR 20.

EÖTVÖS COLLEGIUM DIÁKÚJSÁG I./3.

ECloga

3. szám

TARTALOMJEGYZÉK

Bábel után

Markó Anita: Bábel után.....	3
Tóth Olivér István: Metakritika.....	4
Huszár Kristóf – Káplár Péter: Interjú Prószéky Gáborral.....	10
Szilvay Máté: Hordtunk-e téglát Bábelben?.....	26
Barta Tamás: Užupis.....	29
Variációk öt versszakra.....	32
Markó Anita: Nyelvjárások az óvodában.....	35
Mokos Judit: Modern Bábel.....	43

Folytassa, Collega!

Paksa Rudolf: Méltónak lenni a nagy elődökhöz.....	45	5
Lócsi Levente: Collegiumi népdalkincs – Éliás próféta.....	47	

Szakbarbár

Patkó Levente: Hova tovább, Új-Zéland?.....	52
Kovács Györgyi: Mit tudunk Ilosvai Toldijáról?.....	54

Tablókép

Barta Tamás: Irodalom? Történelem?.....	64
---	----

Asztalfiók

Barta Tamás: Kutyaszorító.....	69
Kapelner Zsolt: Törődés.....	70
Körtési Márton: Golgota.....	70
Sándor Júlia: Budapest.....	71
Tóth Olivér István: Végjáték.....	72

Stáblista és vasfüggöny

Markó Anita: Csókolom, inepció van?.....	75
Körtési Márton: Fél adag, extra köret.....	76

Kult-treff

Sándor Júlia: Őszi álom.....	78
Őze Eszter: Fernando Botero a Szépművészetiben.....	81
Markó Anita: Csókafészek.....	83
Kovács Györgyi: Alexander Dumas <i>Monte Christo grófja</i>	84

TARTALOMJEGYZÉK

Vitriol és macskakő

Tóth Olivér István: De re – a dologról.....	86
Magyar Levente: Vörösiszap-katasztrófa.....	89

Idegen tollak

Rácz Kata: 3 x 11 + 6 ord i fotnote.....	93
Ruppert Viktor: Devolution in Britain.....	94

6

IMPRESSZUM

EClog_a 2010. november
3. szám

Kiadja az Eötvös Collegium
Diákbizottsága
Főszerkesztő: Markó Anita

Szerkesztők: Vasil Minchev,
Barta Tamás, Körtesi Márton,
Kovács Györgyi, Machó Zsófia,
Markó Anita, Sándor Júlia,
Szilvay Máté, Tóth Olivér István

Design: Tóth Olivér István
Tördelés: Machó Zsófia

Szerkesztőség: 1118 Budapest,
Ménesi út 11-13.
ecloga.ec@gmail.com
<http://eir.eotvoscollegium.hu>

A borítón Vlagyimir
Jevgrafovics Tatlin
III. Internacionálé emlékmű
terve látható

BÁBEL UTÁN

Markó Anita: Babel után

Nem értem. Itt van körülöttem ez a sok ember, de egyiküket sem értem. Pedig megesküdtem volna, hogy egy pillanattal ezelőtt az a nagy szakállú pofa téglával a kezében még mondott valamit, én pedig bólogattam. Már fogalmam sincs, miről beszélhetett. Most csak ül a téglájával, és bőszen motyog valamit az ég felé. Ott lejjebb pedig az a kisfiú, aki előbb virágot vitt az anyjának, durcásan toporog, a szirmokat tépkedi. Az anyja tanácstalanul áll, a fejét rázza értetlenül. A fiú kiabál, visít, kisebb tömeg mered rá, de senki nem tesz semmit. Hatás híján földre csapja a virágokat, és dühöngve elvonul. Ki a fene dobál fentről, hé? Három fiú pakolja jobbra-balra ugyanazt a téglahalmot, ide-oda, összevissza. Nem tudnak megegyezni, minden csak hullik. Szétesünk. Jobb, ha elindulok lefelé, még a végén ebben a nagy zagyvaságban le találok esni innét. Az úton lefelé kevesebb a vita. Csendesen mászkálnak az emberek, alig beszélnek. Néhányan suttognak, dúdolnak valamit, de csak

maguknak, egymásra már ügyet sem vetnek. Meg sem próbálják. Túl sokan vannak. És mintha megszokták volna, hogy úgysem értik egymást. En ezt nem értem. Lent vagyunk. Körüpillantok. Hát senki nem ért már senkit? Talán ők, igen. Ott a jobb szélén a lépcsőnek, ott a fiú és a lány. Mosolyognak, a fiú megcsókolja a lányt. Egy másodpercnyi zavartság, aztán... Aztán a lány szemöldöke felszalad, pofon csattan, hátat fordít, és elviharzik. A fiú megrándítja a vállát, és cipője orrát bámulva arrébb ballag. Hát mi folyik itt, kérem? Valaki mondjon már valamit! Végülis egy nyelvet beszélünk, nem???

BÁBEL UTÁN

Tóth Olivér István: Metakritika – *Nyelv, megismerés, nacionalizmus* –

1.

Nyelvében él a nemzet, hangzik a szinte már köz-

8

helyszámra menő kijelentés, amelyet Herder óta mindenki magától értetődőnek tekint ebben a történelmi régióban. Ez adja a nyelvművelés, a nyelvi kodifikáció, a tudós társaság, a helyesírási szótárak szinte ontológiai súlyát: feltételezzük, hogy nyelv és nemzet valamiféle organikus egységben élnek, azaz a kimunkált, „szép”, „élő” nyelv a „nemzet” feléledéséhez vezet, míg az ezzel ellentétes nyelvállapot a nemzet-halál vízióját vetíti elénk.

Pedig hát, ha belegondolunk, egyáltalán nem magától értetődő a kijelentés már első ránézésre sem: írek, osztrákok, belgák és valamelyest a délszláv köztársaságok példája mutatja, hogy vígan léteznek olyan nemzetek, amelyeknek nincsen saját nyelvük. Vagy mégsem? A kérdés megválaszolása ennyire nem egyszerű, hiszen a nemzet, nemzeti lét fogalmának meghatározása nem kevésbé problematikus, mint annak az el-

döntése, hogy valóban fönne áll-e ez az ontológiai viszony nyelv és nemzet között. Az alábbiakban erre nem is vállalkozom, csupán szeretném bemutatni azt a tágabb szellemi kontextust, amiben ez a kérdéscsőltevés értelmezhetővé válik, és ebben a vitában szeretnék bemutatni két, valamelyest ellentétes álláspontot.

2.

Mint ismert, Kant a maga kritikai filozófiájával nyitotta meg azt, amit klasszikus német idealizmusnak nevezünk. Kant filozófiájának lényege, hogy a dogmatikus filozófiai rendszerekkel ellentétben az ész fakultásait korlátozzuk azokra a területekre, amelyek esetében biztos tudásra tehetünk szert (*Tiszta ész kritikája*), és azokon a területeken, ahol nem lehetséges biztos tudás – ez nagyjából a morál, vallás és szabadság területe –, támaszkodjunk a hitre (*Gyakorlati ész kritikája*). Kant úgy gondolta, hogy – többek között – a szabadság létezése semmilyen módon nem bizo-

TÓTH OLIVÉR ISTVÁN: METAKRITIKA

nyítható (mivel a szigorúan determinisztikus természet és a tökéletesen szabad lélek inkompatibilis elképzelések), azonban hogy tér nyíljon a morálra, föl kell tételeznünk a szabad akaratot.

A Kanttal elinduló filozófiai hagyomány egyik nagy, és már Kant által is tudatosított problémája volt a történelemfilozófia kérdésköre: mivel a felvilágosodás szellemi áramlatához ambivalensen viszonyuló, de annak szellemi örökségét mindenképpen átmenteni kívánó német idealizmus a *sapere aude* jelszava mentén elutasított minden külső forrásból származó erőt, ami az emberi létezés értékét konstituálhatta volna, ezért a königsbergi filozófus és követői olyan filozófiai rendszer kidolgozását tartották célszerűnek, ahol az ember magának ad törvényt: maga határozza meg élete értelmét. Ez az elsőre talán egyszerűnek tűnő kérdés azonban hamarosan megoldhatatlan malíciába sodorta a szellemi irányzatot, ami végül kimúlásához is vezetett: ugyanis Kant kimondta, hogy az egyes emberi élet véges és tökéletlen, a morális életet a legkritkább eset-

ben követi a boldogság, mi több gyakran a nem morális emberek boldogabbak, mint a morálisak. Kant ezért úgy gondolta, hogy föl kell tételeznünk a lélek halhatatlanságát és a túlvilági jutalmat.

Ezzel azonban nem oldotta meg azt a problémát, amit a felvilágosodás apostolainak folyamatos erőfeszítései ellenére jelen lévő, sőt fokozódni látszó rossz jelentett a világban. A korai felvilágosodás azzal az optimista gondolattal kezdődött, hogy a tudás fénye felszámolja a világban meglévő rosszat. Ez azonban hamarosan illúzió-nak bizonyult, nyilvánvalóvá vált, hogy az emberi rossz egy olyan konstans tényező, amellyel hosszú távon is számolni kell. Arra a kérdésre, hogy ez hogyan lehetséges, eltérő választ adott Kant, és tanítványa, kritikusa, Herder.

3.

Kant történelemfilozófiáját az – az elsőre paradoxnak tűnő – kettősség határozza meg, hogy míg az emberi tettek szabadok, az emberi akaratszabadság jelenségeit, azaz a történelmet állandó természettörvények határozzák meg. Vagyis a történe-

BÁBEL UTÁN

lem menete szükségszerű, téték alakulnak ki köztük. azonban az ember mégis szabadon dönt tettei felől. A megkülönböztetés bevezetésére azért van szükség, mivel Kant szerint a történelmi fejlődés lineáris célszerűsége (*teleologikussága*) az, ami legitimálja a rosszat. Szerinte a mostani korok szenvedései az eljövendő korok jólétét készítik elő, míg végül a történelem a világpolgári állapotban kulminál. E szerint a koncepció szerint valójában a történelem nem más, mint az ember állatból emberré válása.

Azonban hogy egy olyan célt tételezzünk fel, amelyre nyilvánvalóan nem irányul senkinek a cselekvése (hiszen ezen folyamatnak nincsenek is tudatában az emberek), ahhoz szükséges valamilyen szuperágens föltételezése, amely cselekedeteiket irányítja. Ez a nagyobb valami pedig Kant szerint a természettörvény. A természettörvény, amely a társiatlan társiassággal leírt jelenségen keresztül hat: az emberek szükségszerűen vágnak egymás társaságára, azonban nem is tudják egymást sokáig elviselni, szükségszerűen ellen-

a társiatlan társiasság hiánya miatt nem fejlődtek ki a természeti népeknél, amelyek így nem indultak meg az emberré válás útján. Így tehát a rossz, az ellenségeskedés szükséges a történelmi fejlődéshez, sőt tulajdonképpen annak hajtómotorja, amelynek végén megszületik a világpolgár. Nem nehéz felismerni a skót közgazdászok „láthatatlan kéz” kapitalista koncepcióját a leírás mögött.

Összefoglalva tehát: Kant szerint az emberi megismerés határai a determinisztikus jelenségvilágra korlátozódnak, ahol a föltételezett emberi akaratszabadság megnyilvánul a történelemben, és ahol az embernél nagyobb erők úgy igazgatják az ember tudta nélkül az eseményeket, hogy az ember emberré váljon.

TÓTH OLIVÉR ISTVÁN: METAKRITIKA

4.

Ezen a ponton érkezik Herder metakritikája (vagyis a kritika kritikája: *A Tiszta ész kritikájának egy metakritikája*). Herder tulajdonképpen Kant tudathasadásos énje is lehetne, mivel támadásának nagy részét Kant filozófiáján belülről fejt ki. Herder fő problémája tulajdonképpen az, amit maga Kant is visszataszítónak nevez, miszerint az ember csak a fajban teljesítheti ki a képességeit, azaz, hogy csak az utolsó generáció a történelem célja. Ezzel szegezi szembe Herder Kant saját tételét, amelyet a *Gyakorlati ész kritikájában* fogalmaz meg: egyetlen ember sem lehet csupán eszköz, hanem minden ember cél is egyben. Innentől kezdve Herder erőfeszítései arra irányulnak, hogy valamilyen koherens magyarázatot találjon arra, hogyan lehet minden ember cél, amikor láthatólag sem a jelenkor, sem a múlt nem hasonlított az elíziumi ligetekre.

Herder válaszához (Isaiah Berlin híres elemzésének terminológiáját követve) három fogalmat vezet be az európai szellemtörténetbe: a *populiz-*

mus, az *expresszionizmus* és a *pluralizmus* fogalmát. Herder szerint minden egyén csak a saját nemzeti kultúráján, hagyományán belül tudja kiteljesíteni magát (populizmus), ezek az önkifejezések (alkotások) egyenként egy egész kultúra szellemét fejezik ki (expresszionizmus), és a végtelen nagy számú nemzeti kultúra azonos értékű és összehasonlíthatatlan (pluralizmus). Vagyis, Kantot azal vádolja Herder, amit ma eurocentrizmusnak nevezünk: képtelen kívül helyezkedni a saját kultúráján, és így elfogult a többi néppel szemben.

Értelemszerűen ez azt is maga után vonja, hogy mivel az egyes kultúráknak megvan a maguk helye a történelemben, minden korban megvan ugyanaz a boldogság, csak az egyes kultúrákat a saját mércéjük szerint kell mérnünk. Herder szerint pökhendi ostobaság azt méricskélni, hogy mi mennyivel jobban élünk, mint a középkori emberek, mivel valóban sok minden szörnyűségnek tűnik innen nézve, de az ő általuk elérhető boldogság ugyanakkora volt, mint a mi általunk elérhető. Állítását a *Tiszta*

BÁBEL UTÁN

ész kritikája nacionalista érvelésének megfelelően szemléletű metakritikájával – föl kellett volna adnia a alapozta meg: mivel az egyes történelmi haladásba vetett nyelvek különböző gondolkodást konstituálnak, és ezek hitét, amit viszont nem lehetett, mivel Herdertől eltérően Kant nem a boldogságban, hanem a haladásban jelölte meg a történelem célját. És valljuk be: van abban valami, hogy az ember 12 szűrők, amelyekben keresztül intuitíve hamarabb fogadja el az önkiteljesítő ember, a világ megismerése zajlik, mint az inkommenzurábilis boldogság képzetét. Ha ez igaz, akkor pedig a Azonban Herder is – vélhetőleg – pontosan tudta, hogy a világpolgári állapot pusztán vágyálm, hiszen lehetetlen- tétélei vállalhatatlan következményekre futnak ki: ság lesz a szubjektív, kulturálisan meghatározott néző- éppen a pluralizmus és populizmus keveredése miatt pontból kilépni. vallania kellett volna a kultúrák közti kommunikáció lehetetlenségét, amelyet biztosan nem vállalt volna. Mindemellett Herder az alapkérdést áldozta be a morális alapelv érdekében (minden ember cél), ugyanis a herderi történelem nem ad választ arra, hogy mi teszi az embert emberré, és mi adja az emberi élet értelmét. Ugyan a filozófus tesz egy halovány kísérletet a linearitás és a pluralitás összekapcsolására, azonban az eredmény inkonzisztens marad.

5.

Hogy világos legyen, miért skizofrén ez a vita: mindketten pontosan tisztában voltak azzal, hogy a másik álláspontja legalább annyira legitim, mint az övék, azonban egyikük sem tudott engedni. Természetesen Kant tisztában volt azzal, hogy semmilyen értelmese érve nincsen a *Metakritika* ellen, nem tudja igazolni a nyelvek univerzalitását. Ugyanakkor nem volt hajlandó feladni az egyetemes emberi észbe vetett hitét, mert ezzel – Herder

TÓTH OLIVÉR ISTVÁN: METAKRITIKA

6.

Eddig mondhatjuk azt, hogy ez a vita két önmagát is meggyőzni képtelen filozófus érdektelen csatája: azonban ahol a gondolatok anyagi hatóerővé válnak, ezt már nem tehetjük meg. Itt nem csak arról van szó, hogy Herder munkássága nyomán a magyar irodalom olyan kevéssé értékelhető alkotásokkal gazdagodott, mint a *Zalán futása*. Látnunk kell, hogy ebben a vitában a modernitás egy feloldhatatlan dichotómiája manifesztálódott, azóta is felülmúlhatatlan intellektuális színvonalon. Kant az urbánus vonal képviselője, aki szerint a város a világpolgár, a *par excellence* ember lakhelye, míg Herder a népies, aki szerint a város eleve csak a kultúra pusztítója, az olvasztótégely, a népszellem gyengítője, valójában a nemzeti kultúra igazi hordozója a föld, amibe a népszellem „gyökeret ver”. Kant, aki a magaskultúrát, a világkultúrát képviseli, Herder, aki a népi kultúrát és a partikuláris kultúrákat. Kant, aki megengedhetőnek, sőt üdvösnek tartja a gyarmatosítást, az egy egyetemes kultúra terjesztését a „va-

duk” számára, és Herder, aki ezt kizsákmányolásnak, elnyomásnak és barbárságnak tartja. Kant, aki az ipari forradalmat és a kapitalizmust üdvözli, és modern szóval élve a globalizáció első teoretikusa, és Herder, aki már szinte marxizáló leírását adja a kizsákmányolásnak, az állami elnyomásnak, a kapitalizmus elgépiesítő tendenciáinak.

Erre a problémára az idő óta sem találtak választ a filozófusok, ami ideológiai ellentéteket, háborúkat, népi-irtásokat okozott a történelem folyamán. Amit azonban érdemes tudatosítani: a fent felsorolt dilemmák ugyanazon érme két oldalát alkotják, nem pedig két ellentétes álláspontot. Nem lehetséges közöttük elvi döntésre jutni, mivel ugyanabból a filozófiai-metafizikai keretből, a klasszikus német idealizmus transzcendentálfilozófiai platformjából következnek. A *salto mortale* tehát nem az, hogy egyikkel érveljünk a másik ellen (vö. népi-urbánus vita intellektuális „magaslatai”), hanem hogy a kettőt egységben látva megértsük azt, hogy mi az a belső ellentét, ami a két álláspontot egymás ellen feszíti.

BÁBEL UTÁN

Huszár Kristóf – Káplár Péter: Interjú Prószéky Gábor nyelvtechnológussal

14 Prószéky Gábor 1954-ben született Budapesten. Középiskolai tanulmányait a Budapesti Piarista Gimnáziumban végezte, majd az ELTE Természettudományi Karának *Programozó matematikus* szakára nyert felvételt. Az 1979-ben befejezett szak folytatásaként 1981-ben *Programtervező matematikus* oklevelet szerzett, valamint 1982-ben az ELTE Bölcsészettudományi Karának *Általános és alkalmazott nyelvész* szakán is diplomázott. 1994-ben szerezte meg a *nyelvtudomány kandidátusa*, majd 2005-ben az *MTA doktora* címet.

1981 óta az ELTE TTK és az ELTE BTK különböző tanszékein, a BME Villamosmérnöki és Informatikai Karán, a Budapesti Műszaki Főiskolán és a Pécsi Tudományegyetemen oktatott, illetve oktat az emberi nyelvek gépi feldolgozásával kapcsolatos tárgyakat. 2000 óta oktat a Pázmány Péter Katolikus Egyetem újonnan alakuló Információs Technológiai Karán, 2005 óta egyetemi tanárként. 2006 óta a kar dékánhelyettese. A nyelvtechnológia többek közt az ő munkája nyomán vált az egyetemen folyó informatikaképzés egyik speciális oktatási irányává.

Egyik alapítója, valamint kezdettől fogva igazgatója a *MorphoLogic* cégnek, mely az egyetlen kizárólag számítógépes nyelvészettel foglalkozó intézmény hazánkban. Az 1991-es alapítás óta sok, a nyelvfeldolgozásban jártas hazai kutató csatlakozott a céghez. A vállalkozás kutatójellegeténél fogva sok jelentős hazai és nemzetközi K+F projektben vesz részt.

Tudományos munkásságáért a Neumann János Számítógép-tudományi Társaság 1995-ben *Kalmár László-díjjal* jutalmazta. A Magyar Köztársaság elnöke tevékenységéért 2000-ben *Széchenyi-díjjal* tüntette ki. 2002-ben az Informatikai Vállalkozások Szövetsége az *Év informatikai menedzserének* választotta. 2005-ben a Magyar Alkalmazott Nyelvészek Egyesületétől megkapta a *Brassai Sámuel-díjat*, az informatikai minisztertől a *Magyar Informatikáért* szakmai érmet,

HUSZÁR-KÁPLÁR: PRÓSZÉKY-INTERJÚ

2009-ben pedig a Vezető Informatikusok Szövetségétől az *Év informatikai oktatója* különdíját. Több mint 130 tudományos publikációja mellett három könyvet is írt. (Forrás: *morphologic.hu*)

Huszár Kristóf (H. K.):
Egy laikus kérdés: mit csinál egy nyelvtechnológus? Hogyan telnek egy számítógépes nyelvész mindennapjai?

Prószéky Gábor (P. G.) :
Nyelvtechnológia minden, ahol a számítógép és a nyelv összeér, és feladatot ad. Nyilván trivialis: minden szöveg nyelven van. Szoktam mondani, hogy a kvazárok neveit leszámítva, amelyek viszonylag random betűsorozatok, nagyon nehéz karaktereket véletlenszerűen egymás után tenni: a szavak ugyanis mindig „valamilyen” nyelven vannak. A legtöbb program ezzel szemben betűk egymásutánjával dolgozik, s ha az ember a tartalom mögé kíván menni, és abból ki akar valamit „hámozni”, akkor ahhoz már nyelvtechnológia kell: legyen ez akár írott nyelv – ami a gép anyanyelve –,

akár beszéd alapú alkalmazás, amit szintén speciális nyelvi jelek sorozatává konvertálunk. Én magam a nyelvtechnológiának a „szöveges felével” foglalkozom.

Hogy hogyan telnek egy nyelvtechnológus napjai? Hát attól függ, a témán belül mivel foglalkozik az illető. Én egyrészt a céget vezetem, ugyanis kis híján húsz éve ülök a MorphoLogic ügyvezetői székében, és próbálom a feladatokat „lefordítani”

úgy, hogy abból okos emberek, akiket ez a téma érdekel, meg tudjanak élni, és a feladat megoldása a külvilágnak is hasznos legyen. Ez egy igazi kisvállalkozás: itt semmilyen profit nem orientál senkit. Itt a tevékenység orientálja az embereket – azért lépnek be a cégbe, mert ezt szeretik, és ezt tudják, ezt csinálják jól. Mi ugyanúgy kisvállalkozók vagyunk, ahogy a cipész is kisvállalkozó: ő sem abban gondolkodik, hogy hány embert vegyen föl, vagy hogy hány embert rúgjon ki, hogy meglegyen a profit, hanem abban, hogy milyen cipőket csináljon, és ahhoz hány és milyen emberre van szüksége.

Emellett pedig a Pázmány

BÁBEL UTÁN

Péter Katolikus Egyetem Informatikus Technológiai Karán tanítok. Sok olyan hallgató is van, aki más intézményekből jut el hozzám; sokan a témájukat, a nyelvészt vagy matematikusit akarják ezzel összekapcsolni. A jobbak pedig előbb-utóbb csatlakozhatnak a vállalkozáshoz is: erre rengeteg 16 példa van az előző 19 évből.

Káplár Péter (K. P.): Tehát az egyetemen alapkutatóval foglalkoznak, itt a cégben pedig egy-egy feladat az, ami meghatározza a tevékenységüket?

P. G.: Igen, de ez mégsem teljesen igaz. Tény, hogy az egyetemen nem foglalkozunk termékekkel, de a vállalkozáson belül is van alap kutatás, vagy legalábbis sok alap kutatás-közeli dolog. Az egyetemeken nyilván nem kell holnap eladható terméket csinálni – a cégben meg persze mindig kell, de – hála Istennek – a MorphoLogic mint vállalkozás kezdettől fogva úgy működik, hogy mindig vissza tudjuk forgatni a pénz egy részét az alap kutatásba. Talán sokan nem is sejtik, hogy a modern nyelv-

vészlet nem igazán dolgozik a számítógépes nyelvész keze alá: hiszen az elméleti szakemberek megtehetik, hogy egy specifikus szakterületre koncentrálnak, a nyelvtechnológusnak viszont mindenre kell, hogy gondja legyen. Mondhatjuk, azt is, hogy nagyon „földhözragadtak” vagyunk, mert mi nem tehetjük meg, hogy kizárjuk azt a gyakorlati problémát, amivel az elméleti tudománynak nem kell foglalkoznia. Például, ha nem szabványos az ő vagy ű betű egy adott reprezentációban, azzal is nekünk kell foglalkoznunk, meg azzal is, ha egy igazi nyelvi problémát kell megoldani. Más a szemlélet: a nyelvészlet mindig az embernek dolgozik, nem a gépnek.

H. K.: A nyelvtechnológus feladata tehát az, hogy megteremtse ezt a hidat a nyelvész és az informatika között?

P. G.: Így van. Azt szoktam mondani, hogy nyelvtechnológia mindaz, ahol a kettő összeér. Most pontosítsunk egy kicsit: ami igazán érdekes, az az, hogy a nyelvészlet eredményeit hogyan lehet a számítógéppel valahogy mű-

HUSZÁR-KÁPLÁR: PRÓSZÉKY-INTERJÚ

ködésre bírni. Ez a szűkebb értelemben vett nyelvtechnológia. Persze az is a szélesebb értelemben vett nyelvtechnológia része, hogy a nyelvészek hogyan tudnak a számítógép segítségével még hatékonyabban kutatni. Akárhonnan nézzük, itt az informatikának egy speciális alkalmazásáról van szó.

A nyelvi leírások viszont nem olyanok, hogy azokat „automatikusan” jól tudnánk használni. Át kell alakítani ezeket a megfigyeléseket a számítógép számára „ehető” formára, mert sokszor nem elég egzaktak (például az olyan nyelvi megállapítások, hogy: „*az esetek túlnyomó többségében*”; „*szinte kivétel nélkül*”, „*gyakorlatilag minden esetben*”). A modern nyelvészet eredményei sem olyan könnyen értelmezhetőek a számítógép számára, amint azt sokan gondolnák. Chomsky – most már több mint 50 éve – modern, matematikai irányt adott a legújabb nyelvészeti kutatásoknak, de ettől azok még nem lettek számítógépesek. A szemlélet különbözik: Chomsky egy ideális beszélő megnyilatkozás-előállító képességét akarta modellál-

ni, mi viszont a nem ideális ember „akármilyen” kimeneteivel találkozunk. Tehát egy analitikus szemlélet áll szemben egy generatívval.

K. P.: S hadd kérdezzem meg, Professzor Úr, hogy támaszkodik-e a nyelvtechnológia akár a kognitív, akár a ma egyre inkább előtérbe kerülő neurális vagy neurolingvisztikai modellekre – tehát egyrészt a pszichológiaiag modellezhető és leírható nyelvi jelenségre, vagy a nyelvi realitás pszichológiai leírásaira és modelljeire, illetve egyre inkább arra, hogy ez neurális szinten hogy valósul meg – vagy ez és a nyelvtechnológia két teljesen különböző dolog?

P. G.: Nem teljesen különböző, de kétségtelen, hogy átalakulóban van a dolog. A mesterséges intelligencia fogalmát úgy definiálták a hatvanas évek elején, hogy az az emberi intelligenciát célozza meg. A mai AI (Artificial Intelligence) viszont sokkal inkább arról szól, hogy lehet a mai, modern gépeken valami nagyon mutatós dolgot csinálni – vizuálist, nyelvit, bármilyet – és kevésbé ar-

BÁBEL UTÁN

ról, hogy valójában hogyan működik az emberi agy. Az eredeti elképzeléssel szemben a mesterséges intelligencia egy önálló tudomány lett az IT területén belül, egy picit kognitív háttérrel, meg érintkezve a pszichológiával, a nyelvészettel és így tovább. A nyelvtechnológia, mint rokon diszciplína az idők folyamán még a mesterséges-intelligencia-kutatásból is kiszaladt. Az utóbbi években az látszik az új kutatási irányokon, hogy egyre kevésbé akarnak pszichológiailag reális modellt felállítani, azaz egyre kevésbé arról szólnak, hogy hogyan működünk mi, emberek.

Ezen a ponton viszont szívesen reklámozom, hogy óriási szerencsém van, hogy a Pázmány Információs Technológiai Karán tanítok. Ennek létrejöttét épp az emberközpontú IT motiválta, amiben természetesen rengeteg biológiai, orvosi, agykutatási részterület van, de a másik oldalról „szoftabb” tárgyak is bekerültek, – amelyek kevésbé hardveresek – mint a nyelvtechnológia. Komoly – ha úgy tetszik, világhírű – agykutatókkal vagyok egy karon, Freund Tamástól

Hámori Józsefig, és azt remélem, hogy van esély pszichológiai, – mi több! – neurológiai realitással bíró nyelvtechnológiát is művelni. Vannak ugyanis olyan megfigyelések, amelyek a gyakorlatban praktikusak, de lehet, hogy ezek közül többnek is van realitása az emberi psziché vagy akár az agy szempontjából is. Pléh Csabáék néhány pszicholingvisztikai kísérlete azt bizonyítja, hogy az ember is sok esetben ugyanúgy egészen nyúl hozzá olyan dolgokhoz, mint a számítógépes nyelvész modellje, pedig minket látszólag csak a hatékonysági meggondolások motiváltak. A magyar todalékok például nagyon transzparenssek, sokszor minden elemük látszik egymás után: *asztala-i-tok-é-i-ra*. Ám az *-aitokéira* todaléktömb a felnőtt magyar beszélőnek egyben jelenti azt, amit – miután már gyermekkorában megtanulta. Tehát már nem elemezgetünk, hogy a todalékok egymásutánját megfejtsük, hanem ezt az egész formát már „tudjuk”. A mi gépi algoritmusaink is sokszor így tesznek.

A kérdés második felében a neurális modellekkel utalni szándékoztak az idegrend-

HUSZÁR-KÁPLÁR: PRÓSZÉKY-INTERJÚ

szeri kutatásokra, és emellett a neurális hálókra is. Én személy szerint – abban az értelemben, ahogy azt kitárlták – nem hiszek a neurális hálókbán. De ez nem hit kérdése, persze (mosolyog). Fogalmazzunk úgy, hogy szeretem, ha valami, ha nem is szigorúan, de legalább valamennyire monoton: ha látom a javulást itt is, látom a javulást ott is. Nagyon jó egy egyetemistának, amikor az első neurálisháló-programjával már szinte azonnal eredményt ér el – utána jön az, hogy további adatok bevitelével meg mégse javul a rendszer, ami nem túl jó kutatói szemszögből. A tudományos kutatás gyakorlatában azért jobb látni, hogy mit csinálunk. Ezért örülök, hogy a kutatói környezetemben sokféle kutató van, akiktől tudunk tanulni: agykutatók, informatikusok, akik hullámszámítógéppel, párhuzamos gépekkel foglalkoznak, ugyanis a párhuzamosság – ezt mindannyian látjuk – egyre inkább előtérbe kerül. Ma már olyan chipek vannak, ahol ezerszám ülnek a processzorok – és mit csinálunk velük? Hát, azt még nem tudom, mert ezeket igazából

nem is tudjuk magas szinten programozni, de igen jó lenne, ha mielőbb tudnánk.

K. P.: Az elmúlt 30 évben a számítógépes technológia terén elképesztő változások történtek, amelyek nem csak mennyiségi, hanem minőségi változást is hoztak. Említette Tanár úr, hogy a neurális hálózatok elvén alapuló matematikai algoritmusok ma még sokszor nem tudnak működni. Ön számít-e arra, hogy a mennyiségi fejlődés következtében ezeket jobban tudjuk majd egyszer modellezni? Egyáltalán, számít-e újabb minőségi változásra az információ-technológiában?

19

P. G.: Egyértelműen igen! Az egyik az, amit már most látunk, hogy korábban is voltak jó ötletek, de elvetették őket, mert megvalósíthatatlannak tűntek; most megugyanazt az ötletet előveszem, és a mai hardver már megcsinálja nekem. Gondoljunk csak az időjárás-előrejelzésre. Régen nem számítottunk arra, hogy ennyi adat elérhető, rendszerezhető lesz, géppel működtethető formában. Az időjárás előrejelzésében is arról van szó,

BÁBEL UTÁN

hogy nagyon sok a bizonytalanság, rengeteg a valószínűség irányába mutató dolog és mindez szinte kiszámíthatatlannak tűnt korábban. Ma már egy néhány napos előrejelzés gyakorlatilag teljesen biztonságos, mert van elegendő adatunk.

20 Viszont sok területen nem lettünk annyival okosabbak, mint amennyivel jobb lett a processzási háttér. Sokan azt mondják: lehet most lassan programozni, mert néhány év alatt majd úgyis megfelelő sebességre gyorsulnak a hardverek. Tudjuk, hogy így lesz. Eddig a Moore-törvény egyértelműen beigazolódott, de továbbra is azt mondom, hogy a jövőben az igazán lényeges dolog a párhuzamosság kezelése lesz. Ha mondhatok ilyen „rémszavakat” az Olvasónak: vannak polinomiális időben nem megoldható problémák, és ma még nem is tudjuk elképzelni, hogy milyen volna egy-egy ilyen problémának a megoldása párhuzamosan, mert mi csak azt tudjuk, hogy annak a Turing-gépnek, annak az absztrakt, de szekvenciális számítógépnek ez ennyi meg ennyi idejébe telne. Ha viszont lenne egy

olyan párhuzamosság, amelyenről még csak álmodunk – bár már fizikailag kezd előjönni –, akkor lehet, hogy még a bonyolult probléma sem volna bonyolult, mert másképp közelítenénk meg. És akkor lehet, hogy olyan problémákat is meg tudnánk oldani, amilyenekre nem is gondolhattunk eddig.

Teljesen biztos vagyok benne, hogy ezzel az agykutatási irány is – ahol rengeteg párhuzamos feldolgozási irány van – felgyorsulhat. Kiderülhet, hogy egy-egy processzort nem kell úgy programozni, mint most: mindenre. A Neumann-elvű gépnek pont ez a lényege, hogy mindenre jó egy „szerencsétlen” processzor, és akkor azt mindenre akarom programozni. Ezzel szemben lesz, ami erre jó, lesz, ami arra jó, és ha ezek százezren vannak, és mindegyik mást csinál, és tudják, hogy kell kommunikálni egymással, akkor meg lesz oldva a feladat anélkül, hogy egy ilyen központi jószág mindenre programozható volna. Végül is ez az emlegetett celluláris-neurális hálózat, ami egy fizikai hálózat: ezek a párhuzamos gépek vagy hullámszámító-

HUSZÁR-KÁPLÁR: PRÓSZÉKY-INTERJÚ

gépek valami olyat tudnak, ami iszonyú ígéretes, csak mondjuk mi, nyelvészek nem látjuk még, hogy hol van a nyelvi feldolgozásban ennek a közelítésnek a helye. Mert itt folytonos jelekről van szó. A nyelvészet sokkal „algebra-szerűbb”, mint „analízisszerű”. És tényleg, hiába van ez a sok folytonosságra utaló lehetőség, mi azért sokkal digitálisabbak vagyunk, sokkal „szögletesebb” a képünk arról, amit nyelvnek gondolunk. De ez is csak azért van így, mert az ötvenes évek óta formalizáljuk a nyelvészetet algebrai eszközökkel és lehet, hogy ha folyamatában néznénk, akkor kialakulna egy másfajta nyelvészet. A beszédszignál például biztosan folytonos; látják, nekem be sem áll a szám (nevet). De ez egy olyan dolog, amit nagyon nehéz ténylegesen szegmensekre bontani, és csak azért szedjük digitális egységekre, hogy utána fel tudja dolgozni a gép. Ha viszont ezt valós időben tudnánk csinálni, akkor lehet, hogy lennének olyan nyelvészeti feladatok, amelyek jól párhuzamosíthatók lennének.

De még sok mindent nem látok: nem vagyok futurooló-

gus. Csak azt látom – a kérdésre válaszolva – hogy biztos, hogy erre felel meg; talán a folytonosnak is több szerepe lesz a jövőben, a párhuzamosnak pedig biztos, hogy sokkal több. Lesznek meglepő pillanatok, amikor egy eddig megoldhatatlannak, vagy bonyolultnak tűnő probléma válik egyszerűvé.

K. P.: És tud-e ilyenre példát hozni az elmúlt 30 évből? Amiről korábban azt gondolta, hogy ez nem fog soha megvalósulni a nyelvtechnológiában?

P. G.: Két példát tudnék említeni, bár a kettő valahol technikailag egy, de nem látszik rajtuk. Az egyik a beszédfeldolgozás terén történt változások. Az újságírók minden héten megírják legalább egyszer, hogy már tökéletesen lehet úgy „mobiltelefonálni”, hogy itt az anyanyelven beszélek, és ott meghallják japánul, vagy hontenttől. Ez azért nem egészen áll. Az igaz, hogy az tíz éve teljesen elképzelhetetlen volt, hogy lesznek olyan eszközök, amelyek egy folytonos videójelből, ha nem is 100%-os biz-

BÁBEL UTÁN

tonsággal kiszedik azokat a részeket, amelyek engem érdekelnek, és oda tudok lépni az ezt működtető weblapra, és ingyen odakattinthatok.

Ami miatt korábban azt mondtam, hogy van két teljesen különböző nyelvtechnológiai terület, ahol ugyanolyan megoldások működnek, az a statisztikai alapú fordítás, amelyiknek ez a beszédfeldolgozási modell volt az alapja. Az pedig, hogy ezeket a feladatokat meg lehet már oldani, az gyakorlatilag annak köszönhető, hogy vannak olyan gépek, amelyek ilyen sebességgel, ilyen tárkapacitással dolgoznak. A mögöttük meghúzódó alapötlet ugyanis teljesen primitív, már sokkal korábban kitalálták. Nem állítom, hogy a statisztikai irány az egyetlen, csak példa: ennek a segítségével történt egy tipikus áttörés: adatunk örült sok van, és olyan gépünk is van már, amelyik ezt tudja kezelni. De nem mindenből van elég adatunk: azért nincs jó litván-magyar gépi fordító, mert ebből a nyelvpárból soha nem lesz annyi fordítási minta, amennyire a jó fordításhoz a statisztikai algoritmusnak szüksége volna.

H. K.: Említette Professzor Úr, hogy nagyon sok algebrai eredményt alkalmaznak a nyelvészetben.

Annak idején, évszázadokkal ezelőtt Galilei azt mondta, hogy a természet nyelve a matematika. Mérő László szerint viszont „világunk nem a matematikából következik”. Leírható-e a nyelv matematikai eszközökkel, ahhoz hasonló módon, mint egy matematikai struktúra?

P. G.: Is. Nagyon nehéz egyértelmű igent vagy nemet kiprovokálni belőlem, mert biztos, hogy egyértelműen nem írható le: „mozgó célpontról” van szó, ahonnan csak a pontos definíció hiányzik. A nyelv valójában nem jól definiált. A nyelvnek elkészítem egy modelljét, majd arra kitalálok egy eszközt, de a nyelv mindig „kikúszik” alóla, mert valójában nem az a nyelv, amivel dolgozom: az csak egy lehetséges vetülete a nyelvnek. Ha lefényképezek valamit, az a 2D kép mindenki számára a 3D valóságot idézi fel, és minden ember tudja, miről van szó. Ugyanis az embernek csinalom a képet! Gondoljanak bele, mennyit dolgoznak

HUSZÁR-KÁPLÁR: PRÓSZÉKY-INTERJÚ

azok a szerencsétlen szoftverek, mire megállapítják a 2D-s képből, hogy az asztal mögött ül valaki, vagy hogy ott egy szék van – mert én, az ember, azt tudom, hogy ott van, ám ezt a tudást sok millió év hozza genetikailag, na meg a saját tapasztalatom: a gépnek igen nehéz „elképzelnie”, hogy a valóságban a képen látható két tárgy közé be tudok például nyúlni.

Ugyanígy vagyunk a nyelvvel is: csinállok egy rossz modellt – mert hát mondjuk ki, ez a Chomsky-modell egy meglehetősen buta aspektusa a nyelvnek – s még egyszer mondom, ezzel nem Chomsky bántása a célom –, de hát szinte fogalmunk sincs arról, hogy valójában mi az, hogy „jó mondat”. Azért amikor a tudós axiómarendszert épít, nagyon pontos szokott lenni. És akkor ilyen nem fordulhat elő, hogy a definíciót nem adom meg, mert azt mindenki tudja?! Ezután jön az, hogy sikerül-e eltalálni top-down nekifutásokkal pont azt a mondatot, ami ott van. A köztes nyelvi struktúrákat meg nem a Jóisten adta nekünk, hanem a nyelvész találta ki a célból, hogy le tudjam velük fedni ponto-

san azokat a megnyilatkozásokat, amelyeket az emberek mondanak, ne tudjam lefedni velük azokat, amelyeket nem mondanak. Aztán hamar kiderül, hogy középen van a legnagyobb probléma: a legtöbb furcsa, mondatszerű, kicsit szabálytalannak tűnő szerkezetről nem tudom eldönteni, hogy mondanak-e ilyet az emberek, bár ha mondanának, biztos megérteném... Tehát 1) nem tudom, mi a mondat; 2) azt sem tudom sokszor, hogy egy adott megnyilatkozást szoktak-e mondani az emberek. Ilyenkor megy az utca emberéhez ugye a nyelvész, és kérdez, az pedig azt mondja, hogy „Hát, nem tudom. Én ilyet nem mondok. De megérteném, ha mondanák.” Most akkor lehet, hogy két rendszer él bennünk? Az egyikkel megértünk, és az iszonyú toleráns, a másikkal produkálunk, és az szigorú? Nem valószínű. No de akkor nem tudjuk, hogy működik ez az egész nyelvi produkciónk. Gyakorlatilag mindegyik aspektusnak – a leírónak, a generálónak, az analizálónak – lehet valamilyen matematikai modellje, de ezek mind meglehetősen kevés dimen-

BÁBEL UTÁN

ziós vetületei egy iszonyúan sokdimenziós nyelvnek. Nagyon jó lenne ilyesmiről sokat beszélgetni kognitív megfilozófiai magasságokban, de hát a nyelvtechnológusnak időközben eszközöket kell gyártania, és olykor kénytelen odaragadni a karakterek sorozatához, vagy legalábbis a földhöz.

24

K. P.: A fordítóprogramok elősegítik a nyelvi sokféleség fennmaradását a világban, vagy inkább ártanak neki? (pl.: Elegendő-e valamit csak angolul megjelentetni, majd ha valakit érdekel, úgymint lefordítja.) Az EU 2006-ban közel 800 millió eurót költött fordítási költségekre. 2005-ben pedig 1.342.231 oldalt fordítottak le. Az EuroMatrix projekt célja egy olyan fordítóprogram létrehozása, amely az EU összes nyelvpárja között fordít. A projekt megvalósulása mennyire tehermentesítheti ezt a hatalmas apparátust? Jelenleg milyen készültségi szinten áll a projekt?

P. G.: Az EuroMatrix elvileg egy fantasztikusan jó ötlet. Arról szól, hogy van sok fordítóprogramunk a

különböző nyelvpárokra, és most mindezeket kiváltjuk egy olyan rendszerrel, ami egymaga fogja a feladatot megoldani. Na, most egyrészt nincs ennyi eszközünk. Nem baj – mondják manapság egyre többen –, majd jön a nagy statisztikai fordítórendszer és minden nyelvpárt minden nyelvpárral összekapcsol. Azonban nagyon nehéz soknyelvű szövegeket találni. Tudjuk, hogy a Biblia egy garantáltan párhuzamosított korpusz, tehát az teljesen rendben van. Bármikor azt mondom, hogy például „János 7, 11-13”, az pontosan ott van minden nyelven, le tudom venni és össze tudom rakni a fordításokat. De alig van ilyen szöveg a Biblián kívül! Angol–spanyol meg angol–kínai párhuzamos szöveg sok van, de például litván–dán, portugál–magyar, észt–holland: azokból már sokkal kevesebb. Na, most akkor mit csinálunk? Sokan arra építenek, hogy ha majd lesz sok adatunk, akkor jól fog működni. De most nincs: azaz ezzel nem lett kisegítve a világ! Az EuroMatrix tehát egy ígéret az uniós vezetés számára, és valójában nem is teljesen alaptalan. A ma-

HUSZÁR-KÁPLÁR: PRÓSZÉKY-INTERJÚ

gyar nyelv azért maradt ki a projekt folytatásából, az EuroMatrix Plusból, mert vannak olyan nyelvek, amelyekhez nem lehet elég jó statisztikai modellt csinálni, ugyanis nincs elég anyag hozzájuk. Sőt, belátható időn belül nem is lesz. Ezért aztán az EuroMatrix, mint elv inkább nézendő, mint konkrét új feladat, működő program.

Ezzel párban mondanék egy másik lehetséges megoldást: az iTranslate4.eu-t, ami egy sokkal földhözragadtabb kísérlet. A webfordítás hu oldalon is látható ötletet – miszerint a magyar-angol fordítónkat az angolon keresztül összekapcsoljuk a világ más nyelveivel – alkalmazzuk a többi EU-s nyelvre. Ez egy olyan projekt, amelyben cégek gyakorlati megoldásokat összekapcsolnak: nem álmodnak, nem végeznek óriási alap kutatásokat, mindössze a meglévőket összekapcsolják annak érdekében, hogy gyorsan jussunk eredményre. Hamarosan lesz tehát egy olyan soknyelvű fordító oldal, amelyik elvileg a Google-lal is versenyképes lesz, mert adott esetben lesz direkt fordítása mondjuk németről-franciára, nem úgy,

mint a Google-nak, amely csak a saját német-angolját és angol-franciáját tudja összekapcsolni. Lesz olyan is az iTranslate4-ban, hogy például ukránból szerbre úgy fordítunk, hogy a rendszer a közelebbi rokon oroszot használja köztes nyelvnek, nem pedig az angolt. Rengeteg előnye lesz, egy rakás extra szolgáltatással fog ki-
egészülni. Látványos lesz és megítélesem szerint lényegesen életképeesebb lesz, mint az EuroMatrix Plus, ami egy elvi kísérlet, és ami a gyakorlatban azért nem fog működni, mert nem lesz elég jól működő nyelvpárja.

Viszont egyik sem fog semmit sem változtatni az emberei nyelvek sokféleségén. Ezeket a programokat ugyanis azok az emberek használják majd alapvetően, akik ott ülnek a web előtt, és akiknek nagyon kell egy igen gyors fordításszerű valami: erre vezettem be a *comprehension assistant* kifejezést. Ez a gépi fordító egy *megértéstámogató* eszköz, nem pedig „igazi” fordítóeszköz. Nagyon hasznosak ezek a rendszerek, mert így lehetséges az, hogy rájöjjön a felhasználó: neki ennek az eddig ismeretlen

BÁBEL UTÁN

szövegnek a tartalma tényleg
leg kellhet. Ha például van
egy magyar gazda, és az EU
felteszi neki az összes infor-
mációt az internetre Brüsszelben;
magyarul ebből csak egy picit
egy rész lesz olvasható a
minisztérium honlapján, a
gazdáink nagy része meg
nem tud angolul. Ha most
beír egy kérdést az anya-
26 nyelvén, kap egy választ,
ami más nyelven van, de jön
hozzá egy fordítás is, akkor
megtudhatja például, hogy
minek érdemes utánajárni;
ennek a kapott szövegnek a
fontos részeit lefordíthatja
magának egy szakfordítóval,
ha szükséges – de az biztos,
hogy olyan szövegről beszélünk,
amit a gazda az esetleges
nyelvtudáshiány miatt e
nélkül az eszköz nélkül nem
talált volna meg.

Ez az egész viszont innen-
től már népnevelési kérdés.
Az a baj, hogy aki nem tud
angolul, az soha nem fog el-
jutni oda, hogy maga elmen-
jen egy angol honlapra. En-
nek a népnevelésnek tehát
arról kellene szólnia, hogy
a felhasználó tanulja meg
használni ezeket az eszkö-
zöket, hogy olyan informá-
cióhoz jusson, ami után már
tényleg megkérdezhet a té-

mában naprakész, a másik
nyelvben járatos embereket.
Most sajnos nem mer ilyet
csinálni, nem megy fel arra
a weblapra; hiszen nem is
tudja, hogy létezik. Segíte-
ni kell tehát az embereket,
megmutatni, hogy rendelke-
zésükre áll egy ilyen köztes
eszköz, ami arra nagyon jó
lehet, hogy merjenek hozzá-
férdni korábban elérhetetlen
információkhoz. Az a baj,
hogy csak az angolul tudók
mennek fel egy angol hon-
lapra, és ők azok, akik rögtön
kritizálják az angol fordítót,
ami nem olyan jó – és ez ért-
hető is, merthogy ők tényleg
jobban tudnak angolul, mint
a gép! Magyarország több
mint hetvenvalahány szá-
zaléka semmilyen nyelven
nem beszél. Az uniós lista
végén vagyunk, az Egyesült
Királysággal versenyezve,
nekik viszont legalább az
angol az anyanyelvük! Szó-
val higgyék el: ez az egész
semmilyen sokféleséget nem
szüntetne meg, a fordítók se
válnának munkanélkülivé,
sőt: rengeteg ember talál-
na olyan információt, amit
ugyan csak részlegesen ért
meg, de igényt jelezne a tel-
jes megértésre, vagyis a for-
dítóknak termelne, miközben

HUSZÁR-KÁPLÁR: PRÓSZÉKY-INTERJÚ

ingyen óriási léptékben fordítanak a gépi eszközök.

H. K.: Egyes tudományterületek kölcsönösen hatnak egymásra. Newton és Leibniz a fizikai mozgások vizsgálata közben lefektették a differenciál- és integrálszámítás alapjait. Ugyanakkor Riemann már a 19. sz. derekán megalkotta azt a matematikai apparátust, amelynek segítségével Einstein kidolgozta az általános relativitáselméletet. A nyelvészet és az informatika viszonya milyen ebben a vonatkozásban?

P. G.: Az érzésem az, hogy a nyelvészet és az informatika között nincs ilyen szerves kapcsolat, mert a nyelvészet – mint korábban is említettem – rosszul definiált objektumokkal dolgozik. Az a baj, hogy nem tudunk elég jó feladatot adni, s ezért áll nagyon jól most a statisztikai, valószínűségi megközelítés. Volt a sok szöveg, leült az okos nyelvész, és kivonta belőle azokat a nyelvi struktúrákat, amelyeket mi és mások a nyelvtechnológiai fejlesztések első fázisaiban leprogramoztunk. Végül

is a pusztán betűsorozatba bele van kódolva a nyelvi struktúrák, hiszen a nyelvész is azokból vette az ötleteit. A mi kutatócsoportunk javarészt abból próbálja meg kitalálni, hogy milyen nyelvi szerkezetekre kell építeni, amit a nyelvész hosszú munkával kiszedett a nyelvből, de a sok, más többször említett statisztikai közelítés miatt mostanában éppen nem divatos a nyelvészeti gondolkodás egybevetése az informatikával. Azt mondják ma sokan: jól van, kiszedem én a nyelvi tényeket a szövegből nyelvész nélkül is, hiszen végül is ő is csak statisztikai alapon vonogatta ki ezeket a dolgokat. A nyelvész különben is drága, és még le is lassítja a folyamatot. Ez nagyon furcsa hozzáállás, és megmondom, hogy engem nagyon zavar: én azért végeztem el a programtervező matematikus szak után a nyelvészetet is, hogy mind a kettőre rálássak. Ha egy mai konferenciára elmegy az ember, azt látja, hogy ügyes matematikusok, informatikusok játszanak ezeknek a statisztikai rendszereknek a különféle paraméter-beállításaival, de azt hiszem, nem

BÁBEL UTÁN

igazán itt lesz az áttörés.

Az egyik lehetőség a hibrid rendszer, azaz, hogy először szabály-alapú eszközökkel egy kicsit előkészítem a szöveget, s ezzel a szöveggel megyek neki a statisztikai módszernek, ami egy kicsit már nyelvészet is – erre mondtam, hogy akkor már például csak az angol–magyar 28 nyelvpárra szűkül a piac, és ez a rendszer nem adható el így, mondjuk, Kínában. Ez viszont üzleti szempontból nagyon érdekes, és lássuk be: az egész internetes világ ellene dolgozik ennek. Például ma még javában nem tudunk megírni egy tökéletes keresőprogramot, amelyik pontosan arra „gondol”, amire én. De játsszunk el a gondolattal! Ki akarná ezt alkalmazni? A nagy internetes portálok azt mondanák, hogy ez körülbelül olyan, mintha egy plázába betévedő hölgynek – elnézést kérek: tudom, hogy nem csak nők mennek be a plázába – az lenne a „feladata”, hogy ott eltévedjen. *Azért* megy be. Van neki egy eredeti célja; talán akar venni egy rúzszt. De véletlenül egy blúzba ütközik bele, s azt vagy azt is megveszi. Ez a lényege a

plázáknak, hogy a vásárló eltévedjen. Na, most a pontos kereséssel olyanok vagyunk, mintha bekötnénk a szóban forgó hölgy szemét, aki megmondja nekünk, hogy rúzszt szeretne, milyen márkát, milyen színűt; bevisszük a megfelelő boltba, ott kinyitja a szemét: és megkapja a rúzszt – ám mi rögtön megint bekötjük a szemét, és kivisszük a boltból.

Érezzük talán a példából is, hogy az internetnek nem ez a „szembekötődsi” a lényege. Ezek a nagy portálok abból élnek, abból jönnek a hirdetési bevételeik, hogy a felhasználó összevissza mászkál és nyilván egy kicsit el is téved. Az csak az én kiinduló célom, hogy odaérjek, ahova akarok. Természetesen egy nagyon szűk világnak kellhet az ilyen típusú keresés: például ha egy biológiai kutatás résztvevője egy konkrét enzim nevét keresi, nagyon jó, ha nem téved el. Vagy lehet, hogy az e-kormányzás bevezetésével lesznek olyan specifikus feladatok, amelyek esetén hatékonyabbá lehetne tenni a pontosabb kereséssel a dolgokat. De ami úgy nagy általánosságban az interneten

HUSZÁR-KÁPLÁR: PRÓSZÉKY-INTERJÚ

van, az teljesen ellene van az igazán pontos keresésnek – függetlenül attól, hogy nem is tudjuk megcsinálni ezt ma még abszolút jól.

Visszatérve a kérdésre: nehéz jó értelemben vett kapcsolatot találni a két tudomány között. Leibniz, meg Riemann – meg persze mások is – tényleg a tudománynak éltek; ami üzlet volt, azt a szatócsboltban intézték, és a két terület nem keveredhetett össze. Ők ráérttek a tudománnyal foglalkozni; a kettősséget pedig, amiben mi élünk, említettem már. El is kell adni, meg használható eszközt is kell csinálni – miközben az elvvel is szeretnénk foglalkozni, meg alap kutatásokat is szeretnénk csinálni.

Nem látom azt, hogy egy olyan állapot felé mennénk, ahol szervesen kapcsolódna majd a kettő – a gyanúm az, hogy valamilyen elejtett ötletet fog valaki majd újra fölvenni. A komplex számokat se kérte senki a matematikusoktól, és hosszú ideig nem tudták, hogy lesz majd egyszer egy elektromosság, s milyen jó lesz a komplex függvénytan annak a leírásához. Vagy itt van az egész

számelmélet: hosszú ideig a külvilág csak azt mondta, hogy ezek a matematikusok csak azért foglalkoznak vele, hogy szórakozzanak. Aztán napjainkban a kommunikációs csatornák titkosítása a számelmélet eredményeinek felhasználása nélkül nem is volna lehetséges. Az informatika és a nyelvészet vonatkozásában én most nem látok hasonló lehetőséget, de hát attól még, hogy én nem látom... Mint már mondtam: én nem vagyok futurológus – de hát maguk engem kérdeztek...

BÁBEL UTÁN

Szilvay Máté: Hordtunk-e téglát Babelben?

– a magyarság etnogenezisének aporiái –

Kézai Simon és az erdei manók

zésből eredtek, mint mondja a magyarok.”

30 Ha az embert tudományos érdeklődése, identitásproblémái vagy egyszerű futó szeszélye arra készíti, hogy megkeresse a létező leggonoszabb interpretációt a magyarok eredetéről, elég, ha elolvassa Kézai Simon 1283-ra datált munkájának *Előbeszédét*.

„Azt írta ugyanis [Orosius,] hogy Filimer, a nagy Aldarik góth király fia, midőn Scythia határait haddal támadt, a mint beszélük, seregében számos asszonyt vitt magával, kiket Alirumnáknak neveznek. S ezeket, minthogy a katonáknak igen alkalmatlanok voltak, csábításaikkal sokat elvonván közzülök a katonai munkától, a mint mondják, a király tanácsa ezért a sereg társaságából kiverte. Kik is a pusztákon kóborogva végre a Meotis tava partjain szállottak meg, s midőn ott férjeik vigasztalásától elesve hosszasan tartózkodtak, említett Orosius állítása szerint lator ördögök jöttek hozzájuk s ölelkeztek velök. S ez ölelke-

Szerencsénkre Kézai Simon megtalálja a megoldást, és két kimért mondatban bebizonyítja Orosius teljes járatlanságát a test-lélek problémának az alapműveltség részét képező szegmensei terén.

„De hogy állítása nyilván nagy hazugság, bizonyítja először a szent írás, hogy a lelkeknek húsok és csontjok nincs, és hogy «a mi testtől van, test az, a mi pedig lélektől van, lélek az.» De kitetszik, hogy a természet törvényeivel is ellenkezőt mondott; tökéletesen ellenkezik is a valósággal, hogy a lelkek nemzhessenek, mellyeknek nemző tehetség nem adott. Miből nyilván van, hogy a magyarok is, mint a világ más nemzetei, eredetüket férfitől és asszonytól vették.”

Mindenképpen fel kell azonban hoznunk Orosius védelmére, hogy a szóban forgó történetet nem is ő írta; az ugyanis Jordanis 6. századi történetíró *De ori-*

SZILVAY MÁTÉ: HORDTUNK-E TÉGLÁT...

gine actibusque Getarum című opuszában szerepel. Kézai ráadásul nemcsak hogy rosszul emlékszik, hanem az *Előbeszéd* egy más pontján még anakronizmus-sal is megvádolja Orosiust, amikor azt írja róla, hogy annak az Ottó császárnak a kedvét kereste, aki mintegy félezer évvel Orosius halála után élt.

Persze Kézai Simon érveinek erősségén semmit sem változtat, ha az ördögi származás rosszindulatú történetét másvalaki írta és máskor. Az viszont talán mégiscsak megkérdőjelez valamit, hogy Jordanis nem is ördögökről, még csak nem is lelkekről beszél, hanem *fauni ficariir*ről, ami a mitológiakutatások szerint itt körülbelül annyit tesz: „erdei manó”.

Ha nem hagyjuk figyelmen kívül azt az apróságot, hogy a Kézai Simon által is citált alirumnak afféle varázslónők, és elfogadjuk premisszákként azon megállapításokat, hogy:

(p1) az erdei manók inkább testek, mint lelkek;

(p2) a nem ördögtől származás bizonyításából még nem következik, hogy „a ma-

gyarok is, mint a világ más nemzetei, eredetüket férfitól és asszonytól vették”;

akkor ez konklúzióként azt vonja maga után, hogy

(konklúzió) azt a jordanisi tézist, mely szerint a hunok varázslónők és erdei manók keresztezésével jöttek létre, máig nem sikerült megcáfolni, s így az már több mint másfél évezrede tartja magát.

31

Kézai Simon és az óriás

Ha nem tántorodunk meg a legapróbb nehézségektől, akár egy naiv süldőlány, s szemünk előtt mindenkor csalhatatlan délibábként lebeg a szép, a jó és az igaz, továbbolvashatjuk Kézai Simon nagyszerű történeti munkáját, s máris újabb leküzdhetetlennek látszó nehézségek fognak feltűnni előttünk.

Ha igaz, hogy az isteni büntetésként érkező nagy özönvizet egyedül Noé és házanépe élték túl, valamennyi nép Noé három fiának valamelyikétől, Sémtől, Hántól vagy Jáfettől származik.

IV. László udvari papja és jegyzője szerint a „Jáfet magvából eredt Menróth óriás, Thana fia, minden atyafiaival a mult veszedelemre

BÁBEL UTÁN

gondolva tornyot kezdte építeni, hogy ha az özönvíz ismét találna jönni, a toronyba menekülve a bosszúló ítéletet elkerülhessék.” Ez volt Babel tornya, ahol az Úr összezavarta az építők nyelvét, és ennek eredményeképpen létrejöttek a világ népei. Aztán Menróth óriás, beletörődve a változtathatatlanba, „Evi-
39 láth földére méne, mellyet ez időben Persia tartományának neveznek, és ott nejétől Eneth-től két fiat nemze, Hunort tudniillik és Mogort, kiktől a húnok vagy magyarok származtak.”

Így tehát olyannyira hordtunk téglát Babelben, hogy ha Menróthot valamely nemzetiséggel lehetne vádolni, akkor legalábbis magyar volt, bár ez talán némiképpen mégis igaztalan vád volna, mivel az utolsó olyan generációba tartozott, aminek még nem voltak kommunikációs problémái és identitáskényszere.

Legalábbis így alapozta meg pogány, de büszke múltunkat a jóakarató Kézai Simon, aki, bár pap volt és feltételezhetően a napfényes Itália valamely nívós egyetemén végezte a teológusi

fakultást, csak homályosan volt tisztában a tiszta bibliai szövegre rárakódott középkori hagyománnyal – vagy sumákkolt. Mert ugyan a Bibliában a bábéli toronyépítést előadó fejezetben (1Móz 11) egyáltalán nem szerepelnek nevek, a néphagyomány a Genézis 10. fejezetének 8–12. verse alapján Nimródot tartja a torony építőjének, mivel neki először Babelben volt országa. Dante Isteni színjátékában, a Pokol XXXI. énekében is e minőségében látjuk őt viszont – és Dante óriásnak ábrázolja, ami az egész középkorban elterjedt képzet volt.

Azonban Ménróth óriás és Nimród azonosítása problémássá válik, amint megnézzük a bibliai Nimród családfáját – ugyanis az nem Jáfet, hanem Hám leszármazottja volt, történetesen az unokája. Hámtól származni pedig nem éppen jó ómen, mivel őt apja, Noé egy egészen abszurd szituáció helytelen kezeléséért elátkozta.

(1Móz 9,21) „Egyszer [Noé] bort ivott, megrészegeedett, és mezítelenre vetkőzött a sátrában. (22) Hám, Kánaán ősatyja, meglátta apja szemérmét, és

SZILVAY MÁTÉ: HORDTUNK-E TÉGLÁT...

elmondta kint levő két testvérenek. (23) Akkor Sém és Jáfet fogták a ruháját, a vállukra terítették, s háttal bemenne, betakarták apjuk szemérmét, de elfordították arcukat, és így nem látták apjuk szemérmét. (24) Amikor Nóé kijózanodott mámorából, és megtudta, hogy mit tett vele a kisebbik fia, (25) ezt mondta: Átkozott Kánaán! Szolgák szolgája lesz testvérei közt!”

Ménróth óriás leszármazotainak lenni tehát szükségképpen azt jelentené, hogy szolgák szolgáinak ivadéakai vagyunk, és átkozottak, amíg

áll a világ. Így hát vagy le kell mondanunk a toronyépítő kétes, ámde vitathatatlanul nagyratörő státuszáról – a kísértés e cím megtartására csak még nagyobb, ha elfogadjuk Kézai egy nagyvonalú mondatát, amelyben Bábel tornyát az egyiptomi piramisokkal azonosítja, óhatatlanul felvillantva bennünk egy büszke magyar síheder képét, amint trikolorunkat a gúla tetejébe böki – vagy pedig vállalnunk kell azt minden, történelmileg csúnyára determinált következményével együtt.

Barta Tamás: Užupis

Életünk során számtalan közösségi szabállyal találkozunk, amelyekhez nekünk is tartanunk kell magunkat, de amelyeknek alakításában is közvetett vagy közvetlen módon részt veszünk. Ha már így van, legjobb, ha a szabályok megalkotásában az optimumra törekszünk. Elegendő jog és szabadság, emellett nem elviselhetetlen korlátozások és kötelességek.

Ha új szabályzatot (alkotmányt, műhelyszabályzatot, házirendet) akarunk megalkotni, nem árt, ha tájéko-

zódunk a világban, hogyan csinálják mások, mi az, ami beválik, mi az, ami nem. Nem kell másolnunk a tőlünk eltérő hagyományokkal rendelkező idegeneket, de időnként egész jó ötleteket kaphatunk tőlük.

2008 tavaszán jutottam el Litvániába, ahol a gyönyörű, hangulatos fővárost, Vilniust járva jópofa dologra akadtam. Vilniusnak van egy kerülete a Vilnelė patak mellett, amelynek a neve: Užupis. Užupis valamikor kifejezetten rosszhírű környék

BÁBEL UTÁN

volt, de aztán, mivel sok, a világtól menekülő elvont művész költözött ide, szép lassan egy kulturálisan pezsgő helyé vált, olyasfajta izgalmas művésznegyeddé, mint Krakkóban az egykori zsidónegyed, a Kazimierz. Az užupisi bohémeknek egyszercsak egy ragyogó ötletük támadt: kikiáltják magukat önálló köztársasággá, és megalkotják saját szabályrendszerüket. És így is tettek. Alkotmányukat pedig litván, lengyel, orosz, angol és fehérorosz nyelven kitették köztársaságuk határára a Vilnelé hídjá mellé, hogy mindenki láthassa. Gondoltam, közkinccsé teszem, hátha új ötleteket adhat leendő alkotmányjogászoknak vagy akár csak a műhelyszabályzatok és házirendek megújítóinak. Íme:

(Figyelem! A szöveget lengyelből fordítottam, időnként összevetve az angol és az orosz változattal is. De a litván szöveg is megvan nálam, ezért ha valaki tud litvánul, keresen meg, hátha összehozunk egy még jobb fordítást!)

Užupis Köztársaság Alkotmánya

1. Az embernek joga van a Vilnelé mellett lakni, a Vilnelének pedig joga van az ember mellett folyni
2. Az embernek joga van a meleg vízhez, télen a fűtéshez és a tetőhöz a feje fölé.
3. Az embernek joga van meghalni, de ez nem kötelező.
4. Az embernek joga van tévedni.
5. Az embernek joga van megismételhetetlennek lenni. Az embernek joga van szeretni.
6. Az embernek joga van ahhoz, hogy ne szeresék, de ez feltételekhez kötött.
7. Az embernek joga van jelentéktelennek és ismeretlennek lenni.
8. Az embernek joga van a lustálkodáshoz és a semmittevéshez.
9. Az embernek joga van szeretni és gondozni a macskáját.
10. Az embernek joga van gondoskodni a kutyájáról, míg a halál el nem választja őket egymástól.

BARTA TAMÁS: UŽUPIS

11. A kutyának joga van kutyának lenni.
12. A macskának nem muszáj szeretnie a gazdáját, de nehéz időkbën kötelessége segíteni rajta.
13. Az embernek időnként joga van nem tudnia arról, vannak-e kötelességei.
14. Az embernek joga van kételkedni, bár ez nem kötelező.
15. Az embernek joga van boldognak lenni.
16. Az embernek joga van boldogtalannak lenni.
17. Az embernek joga van hallgatni.
18. Az embernek joga van hinni.
19. Az embernek nincs joga az erőszakhoz.
20. Az embernek joga van tudatára ébredni saját hitványságának és kiválóságának.
21. Az embernek nincs joga örökre eltűnni.
22. Az embernek joga van érteni dolgokat
23. Az embernek joga van semmit nem érteni.
24. Az embernek joga van különböző nemzetiségekhez tartozni.
25. Az embernek joga van megünnepelni vagy meg nem ünnepelni a születésnapját.
26. Az embernek kötelessége emlékeznie a nevére.
27. Az embernek joga van megosztani másokkal azt, ami az övé.
28. Az embernek nincs joga megosztani azt, ami nem az övé.
29. Az embernek joga van, hogy szülei és testvérei legyenek.
30. Az ember szabad lehet.
31. Az embernek felelősnek kell lennie szabadságáért.
32. Az embernek joga van sírni.
33. Az embernek joga van meg nem értettnek lenni.
34. Az embernek nincs joga saját hibáit másra kenni.
35. Az embernek joga van a magánélethez.
36. Az embernek joga van, hogy semmihez ne legyen joga.
37. Az embernek joga van nem félni.
38. NE GYÓZZ!
39. NE VÉDEKEZZ!
40. NE ADD FEL!

BÁBEL UTÁN

Variációk öt versszakra

Jan Wagner: Quittenpastete

wenn sie der oktober ins astwerk hängte,
ausgebeulte lampions, war es zeit: wir
pflückten quitten, wuchteten körbeweise
gelb in die küche

36
unters wasser. apfel und birne reiften
ihrem namen zu, einer schlichten süße -
anders als die quitte an ihrem baum im
hintersten winkel

meines alphabets, im latein des gartens,
hart und fremd in ihrem arom. wir schnitten,
viertelten, entkernten das fleisch (vier große
hände, zwei kleine),

schemenhaft im dampf des entsafters, gaben
zucker, hitze, mühe zu etwas, das sich
roh dem mund versagte. wer konnte, wollte
quitten begreifen,

ihr gelee, in bauchigen gläsern für die
dunklen tage in den regalen aufge-
reihet, in einem keller von tagen, wo sie
leuchteten, leuchten.

VARIÁCIÓK ÖT VERSSZAKRA

Jan Wagner: Naspolyaszósz

mikor október az ágakra aggatta
égő lampionjait, itt volt az
idő: naspolyát szedtünk kosarakba
barnát, konyhába,

víz alá. alma, barack ízükben már
összeérték, egyszerű édes – más mint
a naspolya, ami még a fán lóg, leg-
hátsó zugában

37

az ábécémnek, ő a kert latinja,
íze kemény és idegen. mi vágtuk,
szeltük, magtalanítottuk a húst (négy
nagy kéz, két apró),

s a gőzben adtunk a péphez cukrot,
forróságot, munkát valamiért, a-
mi nyersen nem kell. ki tudta, akarta
megérteni őt,

a naspolyát, a szószot, ami üvegek
sorában áll hosszú, sötét napokig
egy pincében olyan időkből, mikor
égtek és égnek.

(Machó Zsófia fordítása)

BÁBEL UTÁN

Jan Wagner: Birspástétom

ha ágbogba aggatja őket az ősz,
horpadt lámpások sorát, itt az idő:
szedjük a birset, kosárba sokba
teli a konyha

38 vízbe merülve a sárga. s az alma,
a körte érik, míg teljes a szócikk,
pedig csak egyszerű, édes – más a birs,
az alma alatt

szótár- s udvarzugban, kertparadigma,
idegen zamattal kérges. csak vágjuk,
négybe szeljük, magozzuk a húst (négy nagy
két kicsi kéz)

árnyvonalak a présgőzben, adagolunk
cukrot, hőt, munkát a valamihez, mi
a szánknak nyersnek játssza magát. ki érti,
sőt ki akarja,

a birszselé, sötét napokra, polcra
fűzve hasas üvegek gyöngysorába,
a napok pinceszintjén, ahol a fényt
ontották, ontják.

(Markó Anita fordítása)

MARKÓ ANITA: NYELVJÁRÁSOK...

Markó Anita: Nyelvjárások az óvodában

– *Egy dolgozat részletei* –

1. Bevezetés

Ha dialektológiáról beszélünk, akkor elsősorban senkinek sem a gyerekek jutnak eszébe. Az ideális és képzeletünkben helyet foglaló nyelvjárási beszélő ugyanis nem más, mint az idős néni, bácsi, aki a konyhában ülve mesélgeti életét, a falusi szokásokat, miközben mi élvezettel hallgatjuk azokat a bizonyos nyitódó diftongusokat. Persze ez valamilyen szempontból így is van rendjén. Hiszen ha adott dialektusnak minél autentikusabb formáját kívánjuk vizsgálni, akkor érdemes a dédszülők, nagyszülők generációjához fordulni. Dolgozatomban azonban én mégis inkább az óvodáskorúakkal foglalkoztam. Azt a folyamatot szerettem volna megfigyelni, amikor a nyelvjárás a beszélőnél, a gyermeknél még reliktum formájában fellelhető mielőtt a köznyelvi változatot úgymond „megtanulja”. Emellett a vizsgálat tárgya metodológiai is, hiszen az óvodások nyelvjárási jellegzetességein túlmenően az óvodapedagógusi felada-

tokra, valamint egy másik nyelvjárásból érkező gyerekek csoportba illesztésének módjára koncentráltam. Azt gondolom ugyanis, hogy érdemes lehet megfigyelni 5-6 éves gyermekek reakcióját a másik nyelvének „különbözőségére”, s a tapasztalatokat esetlegesen alkalmazni az iskolásoknál, akiknél tizenéves korban már sokkal kiütözőbb problémát jelenthet a nyelvjárásiasság. Ám ha már óvodáskorban megismerkednek a gyerekek a dialektus jelenségével, akkor talán elkerülhető a későbbi negatív diszkrimináció. Hiszen az óvodai nevelés az egyik első lépcső ahhoz, hogy a gyerekekből intelligens, elfogadó, empátikus felnőtt váljék.

Dolgozatomban a Pusztavámi Óvoda Maci csoportjának 18 gyerekével készített felvételeket vizsgálom. Ennek során igyekeztem nemcsak a dialektológia, hanem a pszicholingvisztika és a pedagógia alapvetéseit is figyelembe venni, lévén a téma sokrétű, és megkívánja ezen területek kombinálását.

BÁBEL UTÁN

2. A dialektológia, a relik- tum és a gyerekek

A nyelv mint fogalom önmagában véve gyűjtőnév. Lingvisztikai axiómaként nyelvi változatok összességét jelenti. Ebből egyenesen következik, hogy ha keressük, ha nem, mindenféleképpen nyelvjárásokba botlunk. A kérdés csupán az, hogy mennyire tűnik szembe nekünk ez a különbség. A magyar nyelv dialektusai ugyanis korántsem különböznek egymástól annyira, mint például a német vagy a kínai nyelvváltozatok, melyeknek beszélői jószívről nem is értik egymást. Így egy nyelvjárási beszélőt hallgatva többnyire nem ütközünk értési problémába, csupán annyit jegyzünk meg az illetőről, hogy „falusiasan” beszél. Azaz a mindennapi nyelvhasználatban úgy gondolunk a dialektusra, mint területi alapon elkülönülő nyelvváltozatra, elsősorban a falvakban élők által használt, köznyelvitől eltérő nyelvi formára. A köznyelv és a nyelvjárás így viszonyfogalomként tűnik fel előttünk. A határ ezen változatok között azonban egyáltalán nem tiszta: sem földrajzilag, sem nyelvhasználatilag

nem lehet éles vonalat húzni. Adott dialektus centrumától távolodva ugyanis eljutunk a regionális köznyelviségig. Ez az átmeneti állapot - amivel foglalkozni szerettem volna egy olyan nyelvi változatot takar, melyet a nyelvjárási beszélő már köznyelvinek érzékel, ám ettől mégis eltér, területi vonásokat mutat, változatosabb és változásra hajlamosabb mint a köznyelv, s annak grammatikai, kodifikált szabályaival is lazábban bánik. A regionális köznyelv létrejöttének alapja, hogy legyen egy egységes köznyelv, illetve ezt közvetítő tömegmédiák. Vagyis az államnyelv és a nyelvjárás között a kapcsolat legyen állandó, intenzív és kölcsönös. Kisebbségek esetében pedig (ahogy az általam későbbiekben leírt faluban is) a kétnyelvűség bizonyos foka teszi lehetővé a fent említett nyelvi változatnak kialakulását. Létrejöttét valahogy úgy kell elképzelnünk, hogy a nyelvjárási vagy kisebbségi anyanyelvűek tömegesen és eredményesen közelednek a köznyelvhez. A kiindulási pont tehát a nyelvjárás, a végeredmény pedig az, hogy a beszélők már kevésbé tartják nyelvjárási-

MARKÓ ANITA: NYELVJÁRÁSOK...

asnak nyelvhasználatukat, mint amennyire a valóságban az. Így természetes, hogy a kevésbé kiütköző nyelvhasználati regionalizmusok egy részét megtartják. A regionális köznyelv azonban nemcsak térbeli, hanem időbeli változatként is kezelhető. Hiszen folyamata a nyelvjárás diakrón változása, a dialektus nemcsak a centrumtól távolodva válik egyre köznyelvisébbé, hanem generációról generációra is. Aminek oka a tömegmédiá köznyelvisége mellett az, hogy az oktatás célja és feladata a köznyelv átadása.

Ebből kiindulva válik érdekesé a 3. generációs nyelvjárási beszélők nyelvhasználatára. Az óvodáskorú gyermekeknél ugyanis még jobban megfigyelhetők a reliktumok, mint iskolába került társaiknál. Hogy ez miből is következik, az magyarázható a gyerekek nyelvtanulási folyamatának pszicholingvisztikai megközelítésével, illetve azzal, hogy a nyelvtanulási szakaszban az óvónő mellett a „beszélgetőpartner” gyakran a nagyszülő, aki a köznyelvivé váló nyelvjárásnak még egy régebbi állapotát birtokolja és közvetíti.

Maga a nyelvvelsajátítási folyamat tulajdonképpen már születéskor elkezdődik, a néhány napos újszülött már képes a saját leendő anyanyelvét más nyelvektől megkülönböztetni. Két és fél éves kortól kezd a gyermek közléseinek hossza folyamatosan növekedni, s kialakulni a fejlett grammatikai stratégia. Itt még jellemzőek a hibás analógiák, a grammatikai túlképzések, ami azt jelenti, hogy a gyermek a felismert mintát követi, az elsajátított szabályt pedig széleskörűen alkalmazza. 3-4 éves korban szembetűnő minőségi és mennyiségi változás következik be a nyelv minden szintjén. A túláltalánosításból következő alaktani hibák eltűnnek, a mondattani szerkezetek bonyolultabbá válnak. A gyermekek egyre összefüggőbben beszélnek, közléseik szövegszerűvé, a párbeszédek gyakorivá válnak. Az ötévesek már biztonságosan használják a ragokat, jeleket. Valamennyi szófaj és közlés előfordul a megnyilatkozásaikban. Gyakorivá válik az 'és', 'hogy', 'mert' kötőszavak használata (ez az általam vizsgált felvételeken is jól megmutatkozik), nagymér-

BÁBEL UTÁN

tékű a szókincs növekedése. Hatéves korhoz közeledvén a beszédhangok rendszere stabilizálódik, a beszédprodukciónak kontextusfüggétlenné lesz, az analógiás formák teljesen eltűnnek. Ebből kiindulva gondoltam, hogy a regionális köznyelv maradványainak megfigyelésére leginkább az óvodások beszédmintái a legalkalmasabbak.

Az általam használt 18 felvétel a Pusztavámi Óvoda 5-6 éves óvodásaival való beszélgetéseket rögzít. A hanganyagok egy fotóinterjú során készültek, ezeket óvónőjük, Markóné Staudt Tünde készítette. Saját interjúkészítésre sajnos nem volt lehetőségem, ennek pedagógiai okai vannak: az interperszonális dialógus kialakításához ugyanis ebben a korban elengedhetetlenül szükséges az óvónő és a gyermek közötti kapocs. A felvételek közül 11-nek az átírását helyeztem el a dolgozat mellékletében. A párbeszédekben csupán a gyerekek közléseit igyekeztem megadni a magyar fonetikus átírásnak megfelelően, a beszélgetéseket folytató óvónő nyelvhasználatát a köznyelvihez közelebb állónak gondoltam, s én csupán a

gyermek megbeszélésének regionális köznyelvi jellemzőire szerettem volna koncentrálni. 5-6 évesekről lévén szó a rövid válaszok, sokszor csak egyszavas kijelentések a jellemzőek. Ennek ellenére igyekeztem lejegyezni az általam talált reliktumokat, s releváns példákat hozni rájuk. Emellett ki kívántam emelni azt a jelenséget, hogy a csoportba Erdélyből érkezett kisfiút, s a többiekétől különböző nyelvhasználati sajátosságait miként kezelik társai, s hogy metodológiailag hogyan lehetséges ezt az óvónőnek megfelelően kezelnie.

3. A közép-dunántúli nyelvjárás, a sváb nyelvváltozat és ami maradt belőlük

3.1. A közép-dunántúli nyelvjárás általános jellemzői

Pusztavám tágabb környezetét tekintve (pl. Mórral, Székesfehérvárral együtt) a közép-dunántúli nyelvjárási régióba tartozik. Ezt a nyelvváltozat vette át ugyanis az itt élő kisebbségi sváb közösség, általános jellemzői tehát érvényesek a helyi nyelvhasználatra is.

A nyelvjárási régió **magánhangzórendszere** 8:7-es, zárt-é-ző. Emellett azonban ugyan-

MARKÓ ANITA: NYELVJÁRÁSOK...

úgy megtalálhatóak a poli- fonemikus értékű *ā*, *ē* hosszú magánhangzók is, például az alábbi alakokban: *āsó* 'alsó', *āra* 'arra', *ēső* 'első'. Az *ó*, *ő*, *é*-k hangszín tekintetében monoftongusosak, szemben a nyugat-dunántúlival, de a köznyelvi *e* helyén gyakoriak a nyíltabb realizációk. Az *á* ejtésében enyhe zártság érzékelhető. (A nyelvjárási régió határsávjaiban megjelenik az illabiális *á* és a zárt *í*-zés, de ezek a jellemzők itt nem tekinthetők elvártnak.) A terület egyébként erősen *í*-ző (*vír*, *egítség*, *elíg*); ám a felső nyelvállású magánhangzók rövid formában realizálódnak: *tiz*, *husz*, *tüz*. Szótagzá- ró *l* előtt a magánhangzók módosulnak: *ēső* 'első', *gon- dúkodik* 'gondolkodik', *óma* 'alma'. Kimutatható a szór- ványos hangsúlyos *ö*-zés, de legalábbis az *ö*~*e* váltakozást mutató alakok közül a labiális a használatos (*vödör*~*veder*, *söpör*~*seper*). Viszonylag erős az *á* utáni *o*-zás (*lábo*, *támod*). A mássalhangzórendszer a köznyelvivel többnyire egye- ző, kiemelkedő sajátosság az expozív *gy*-zés az *r*+*j* kapcsolatokban: *borgyu*, *irgyon*. Ke- let felé egyre enyhülő *l*-ezés jelenhet meg, ami sokhelyütt

j-zésben oldódik fel. Jellemző még az intervokális mással- hangzók megnyúlása (*esső*, *terittő*, *hüttő*). Az alaktani je- lenségekre főként a hosszú *ú*, *ű*, *í* fonémák hiánya hat, ami miatt a *víz*~*vizet*, *tűz*~*tüzet* tótani oppozíció elmarad. A *t* tárgyrag, *k* többesjel és a birtokos személyjeles alakok- ban az előhangzó megjelen- het zárt formában is: *házok*, *kezedét*. A határozóragok ti- pikus megjelenései: *-bu/-bü* ~ *-bú/-bű*, *-ru/-rű* ~ *-rú/-rű*, *-tu/-tü* ~ *tú/-tű*; *-ho/-hő*~*-hő* ~ *-hó/-hő*, *-vā/-vē*. A főnévi igenév képzője a *-nyi/-nya*: *kőnyi*, *várnyi*, de a *-ni* változat is erősen terjed. (Kiss, 2003:271)

43

3.2. A megfigyelt jellegzetessé- gek – óvodásaink reliktumai

Az előbbieken felsorolt nyelvjárási formák mintegy elvárásaként álltak előttem, mikor a felvételeket hallgat- tam. Ám mint fentebb emlí- tettem, nem is vártam, hogy tiszta, tökéletes formában találjak rá ezekre a jellem- zőkre, hiszen pontosan azt a maradványállapotot szeret- tem volna megfigyelni, mely a 3. generációs nyelvjárási beszélőknél, jelen esetben az óvodásoknál szóba jöhet. A magánhangzórendszer sa-

BÁBEL UTÁN

játosságai közül a legkimutathatóbb a zárt *ë* használata, a gyerekek legtöbbször a felfedezhető volt a különbség a kétfajta *e* fonéma közt: *ezën, gyějékek, hóëmbërt*. Az *a-k, e-k* polifonémikusságára is találhattunk példát: *ëre'erre'*. Emellett az *á* gyenge zártsága is megfigyelhető: *Mätë, inkāb, valāsztod*. Bár a felvett anyagban nem jelent meg, a jellemzők közül még megmaradt az *ö~e* változatokban jelentkező *ö-zés*, azaz a labiális forma használata (*söprü, szög*). Az *l* előtti magánhangzó pedig megnyúlhat: *vót 'volt', tótuk 'toltuk'*. Ami érdekességként jelent meg a gyerekeknél az a nyugat-dunántúli nyelvjárásra egyáltalán nem jellemző záródó diftongus (pl. *téⁱlen, hó^uember*). Ez a jellegzetesség valószínűleg a sváb nyelvjárás hatására alakulhatott ki, amelyben nem ritka a kettőshangzók ejtése. A mássalhangzók terén már sokkal kevesebb nyelvjárási formát figyelhetünk meg, szinte teljesen egyezik a köznyelvi formával. A szóvégi *rt* betűkapcsolatokból gyakran elhagyják a *t-t*, néhol az *r-t* is, de ez a gyereknyelvre jellemző, nem pedig nyelvjárási sa-

játosság. (Akárcsak az *r* hang *j* vagy *l*-ként való realizálódása.) Alaktani különbségként a „bólbólék” ragcsoport viselkedését szokták megfigyelni, ez a jellegzetesség még a gyerekeknél megmaradt, azaz a rag végéről elhagyják az *l-t*: *ablakbó*. A tőtani oppozíció néhány esetben, a főnévi igenév a *-nyi/-nya* alternánsa viszont egyáltalán nem maradt meg. Bár a felvételeken nem jelennek meg, de fontos megemlítenünk a térségben használt tájszavakat. Alaki tájszóként említhetők a *söpör, vödör* analógiájú alakok, illetve az *á* utáni *o-zás* okozta *lábos* szó is ('láb' helyett). Jelentésbeli változat például a *smarni*, ami itt krumpliból készült, sós ételt jelent, míg például Pécs környékén a szó jelentése megegyezik a császármarzsáéval. A valódi tájszavakat a beszélők már nem használják közösségben; sem óvodában, sem iskolában. Ám saját tapasztalataimra hagyatkozva mondhatom, hogy familiáris környezetben, családon belül nem ritka ezek használata. A nagyszülők, dédszülők jelenlétében kifejezetten sűrűn alkalmazottak, ám a második, sőt a harmadik generáció tagjai között is

MARKÓ ANITA: NYELVJÁRÁSOK...

megjelennek még, ha csökkenő számban is. Ezek a valódi tájszavak eredetüket tekintve mind a német nyelvhez, illetve a sváb nyelvjáráshoz köthetők: *hokedli* (kisszék), *spájz* (éléskamra), *kraucolod* (csalamádé), *kukuruc* vagy *kukeric* (kukorica), *sporhejd* (tűzhely), *pfandli* (nyeles edény), *vájling* (zománcos fém füles edény), *cvekedli* (káposztás tészta), *szojcfészli* (sós, keltésztából készült étel), *sublót* (fiókos szekrény), *náni* vagy *náncs* (idősebb nő), *ál* (nagy-mama), *él* (nagyapa), *kvircedli* (édes sütemény). A tájszavak mellett sokszor megfigyelhetőek a sváb eredetű interakciós kifejezések, de szintén csak szűk családi, belsőseges körülmények között használva. Ilyen például: *paszáuf!* (vigyázz!), *széksztāz?* 'siehst das?' (látod?), *slóf kujd* 'schlaf gut' (aludj jól), *kudinoht* 'gute nacht' (jó éjt).

Mindezekből következtethető, hogy a harmadik generáció beszélt nyelve átmenet a köznyelv és a nyelvjárási változat között, amely már csak tájszavai szintjén, családi környezetben őrzi a ki-sebbségi nyelvjárást. Tehát a gyerekek által beszélt változatra egyfajta regionális köz-

nyelvként tekinthetünk, ami óvodás kortól kezdve egyre inkább felolvad a köznyelvben.

4. Az óvodapedagógia és a nyelvjárási beszélő

A köznyelvre nevelés tehát mint közoktatási feladat jelenik meg. Legalábbis ez szűrhető le abból, hogy vajmi kevés utalás van az óvodák, általános iskolák programjában a nyelvjárási beszélőre, vagy magára a nyelvjárásra mint az oktatást befolyásoló tényezőre. Arról persze egyre többet hallani, hogy gimnáziumban milyen fontos, hogy a magyar tanár megfelelő módon kezelje a dialektusok kérdéskörét. Ám ez a kérdés alig merül fel óvodásokkal kapcsolatban, pedig tulajdonképpen egyértelmű lenne, hogy ahogy sok minden mást is, a dialektussal való bánásmódot is korán kell kezdeni. Nem szabad elfelejteni ugyanis, hogy az anyanyelvi fejlesztés az óvodai élet minden pillanatában jelen van, hiszen más tevékenységek és fejlesztések is a verbális kommunikáció révén történnek. Ebben pedig fontos szerepe van az óvónők beszédviselkedésének. Kommunikációs ér-

BÁBEL UTÁN

telemben ugyanis ők pótolják a „nagyamát”, tehát azt a személyt, aki beszélgetőtársa volt a gyermeknek emberöltőkön keresztül, s ezen a módon biztosította a kisgyermek számára a beszéd elsajátításának és fejlődésének a feltételeit. Tehát tulajdonképpen elvárt, hogy az óvodapedagógus a magyar nyelv magas szintjét birtokolja, hangtani, alaktani szabályosságokhoz hű legyen. Például hiába nem használatos az óvónő által beszélt nyelvjárásban a hosszú ú, ú, í fonémák ejtése, a gyermeknek mégis ilyen példával kell szolgálnia, márcsak azért is, hogy az óvodásnak ne legyenek problémái a megértéssel. Ezzel szemben kitétel, hogy az óvónő csak akkor lehet hiteles, hogyha saját „eredeti” beszédmintáját követi, tehát a dialektusok jelenlétét az óvodapedagógusi nevelés során sem lehet figyelmen kívül hagyni. Az óvodai nevelési programokban az anyanyelv-elsajátítás kitétele alatt a köznyelv tanulását értik, így a dialektust beszélő gyermeknél - főként az általam vizsgált esetben, ahol csupán reliktumokról beszélhetünk- egyfajta szubszt-raktív kétnyelvűség alakul

ki, azaz a köznyelvi változat úgymond felülírja az eddigi nyelvi formát. Így juthatunk el ahhoz a folyamathoz, melyet a mellékelt felvételek is mutatnak: kialakul a nyelv-változat regionális köznyelvi állapota.

Érdekes helyzet állhat elő akkor, ha az óvodai csoportba egy másik nyelvjárási régióból érkező gyermek kerül. Esetünkben egy Erdélyből érkező óvodásról van szó, akinek dialektusa különbözik a csoportban lévő többi gyermekétől (például hallható különbség, hogy nem használ *zárt* *ë-t*). A beillesztés ebben a korban sokkal kevésbé problémás, mint az általános iskolában. A gyerekek ugyanis kíváncsiak, érdeklődőek. Egy-egy új, számukra ismeretlen nyelvjárási szó miatt nem közösítik ki az új csoporttársat. Persze szükséges, hogy az óvónő elmagyarázza a számukra érthető módon, hogy mit is jelent az ismeretlen kifejezés, és hogy miért használja ezt a másik gyerek. Az óvodás számára ugyanis mindenféle dialektológiai alapismeret nélkül is egyértelmű és elfogadható ez a nyelvi változatlanság.

MARKÓ ANITA: NYELVJÁRÁSOK...

5. Konklúzió és zárlat

Dolgozatom végpontjaként szeretnék arra kitérni, hogy mire is lehetnek jók a fenti megfigyelésekből levont következtetések. Amellett, hogy különösen érdekes és izgalmas feladatot láttam az óvodások dialektushasz-nálatának elemzésében, úgy gondolom, hogy hasznos lehet figyelemmel kísérnünk a nyelvjárás köznyelvesedésének folyamatát. Az oktatásban ugyanis a gyerekek előbb-utóbb mindenképpen elsajátítják a köznyelvi formát, csak hogy nem mindegy, hogy hogyan viszonyulnak hozzá. Fontosnak látom tehát, hogy már óvodáskorban odafigyeljünk a gyermekre, ne korholjuk, ne tudatosítsuk benne, hogy rosszul beszél, ha az általa választott nyelvi forma a nyelvjárásiaságából adódik. Ezzel elbizonytalaníthatjuk egész nyelvhasználatát, szo-

rongásokat alakíthatunk ki benne, ami főként a beszédelsajátítás ezen szakaszában vezethet komoly problémákhoz. Láthattuk azt is, ha helyén van kezelve a nyelvjárásiaság, akkor a gyermekek természetesen elfogadják ezt. Ez a folyamat azonban az iskolás évek folyamán valahol megszakad, hiszen a kamaszkorban és a későbbiekben sokkal több megbélyegzéssel, előítélettel kezelik a beszélők ezeket a nyelvi variánsokat. Ezt a megszakadást lehetne kiküszöbölni azzal, ha gyermek „köznyelvre nevelése” során folyamatosan szó esnék a dialektusról is. Így talán megvalósítható lenne az a cél, hogy ezeket a variánsokat ne hierarchikus rendben képzelje el a beszélő, hanem a magyar nyelv egymás mellett álló, egyenértékű, nyelvet színesítő változataiként.

47

Mokos Judit: Modern Bábel

Azt mesélik, egyszer volt egy ember, aki valami többre vágyott.

Egy csillagon akart lakni. De nem ám holmi apró, eltévedt napocska, valahol a galaxis legszélén, hanem a legnagyobb, leghatalmasabb csil-

lagon, minden csillagok csillagán, minden napok napján.

Kiszámolta, hogy a legnagyobb, leghatalmasabb csillag, minden csillagok csillaga, minden napok napja, pont a világ közepén van. Távol, nagyon távol, messzebb, mint

BÁBEL UTÁN

akármi, ahova valaha is el akart jutni ember. Épített egy úrhajót. Egy hatalmas úrhajót, ami nagyobb, hatalmasabb és gyorsabb volt, mint bármelyik jármű, ami valaha is létezett. A legmodernebb dolgokkal szerelte fel, beszerelte a legújabb hajtóművet, összepakolt mindent, amire csak szüksége lehet, mindenből a legeslegjobbat. Kiválasztotta a legtökéletesebb időpontot, beült az úrhajóba, és elstartolt.

A legnagyobb, leghatalmasabb csillag, minden csillagok csillaga, minden napok napja távolabb volt, mint bármi, ahova ember valaha is elindult. Ám ő kitartó volt, és így sikerült neki roppant gyorsan odaérni, soha sehova ilyen gyorsan nem érkezett meg még ember. Magát a legnagyobb, leghatalmasabb csillagot, minden csillagok csillagát, minden napok napját még meg sem pillantotta, de azt már látta, ahogyan meggörbíti a teret. Annyira nagy volt, annyira hatalmas, hogy még a tér is behódolt neki. Az úrhajó csak ment tovább, derekasan küzdött a távolsággal, a legnagyobb távolsággal, amit valaha is valaki legyőzött.

És a hatalmas úrhajó, ami hatalmasabb, nagyobb és gyorsabb volt, mint bármelyik jármű, ami valaha is létezett, benne az emberrel, aki a legnagyobb, leghatalmasabb csillagon, minden csillagok csillagán, minden napok napján akart élni, elérte a legnagyobb, leghatalmasabb csillagot, minden csillagok csillagát, minden napok napját. És az ember, aki a legnagyobb, leghatalmasabb csillagon, minden csillagok csillagán, minden napok napján akart élni minden bizonnal nagyon boldog lett volna, ha nem derül ki, hogy a legnagyobb, leghatalmasabb csillag, minden csillagok csillaga, minden napok napja egy fekete lyuk. És minden bizonnal még boldogabb lett volna, ha álmai lakhelyén nem robban kvantumokra.

FOLYTASSA, COLLEGA!

Paksa Rudolf: Méltónak lenni a nagy elődökhöz

A régi Eötvös Collegium előnyt, akiknek megbízható első felvételi rendszerét ajánlója (a tudományos élet Bartoniek Géza, az első ismert alakja, később pedig igazgató dolgozta ki. Igazgatója alatt (tehát a Collegium történetének első 32 évében!) a felvételi eljárás meglehetősen egyszerű volt. A felvételt a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter hirdette meg a Magyar Közlöny, valamint a Köznevelés című lapokban. Ezekből kiderül, hogy a Collegiumba a kiemelkedő tanulmányi előmenetelű vidéki tanárjelölt fiúk jelentkezését várták. A jelentkezőnek bizonyítványait, ajánlólevelet, valamint orvosi alkalmassági igazolást kellett mellékelnie felvételi kérvényéhez. Ha a sikeres pályázást követően a collegiumi díj (a lakást, étkezést, mosatást is tartalmazó „tartásdíj”) részbeni vagy teljes elengedését is kérte a pályázó, akkor ehhez vagyoni helyzetét is igazolnia kellett. Az igazgató végül a beküldött dokumentumok alapján választotta ki a felveendőket. E kiválasztás során a színjeles eredményű tanulók közül azok élveztek

előnyt, akiknek megbízható ajánlója (a tudományos élet ismert alakja, később pedig a jelentkezőt tanító egykori collegista) volt, vagy valamely rokona már növendéke volt a Collegiumnak. E felvételi miatt neveztek az intézményt a „kitűnőek iskolájának”, mivel oda lényegében csak a kitűnő bizonyítvány nyújtott belépőt.

A felvételi rendszer Bartoniek igazgatósága után jelentősen megváltozott. Az 1927/28-as tanévre szóló felvételt a Collegium egykori diákja, majd tanára, az ekkoriban aligazgatói tisztséget viselő Szabó Miklós alakította át. Ő vezette be a „fejkopogtatás” rendszerét. Ennek lényege abban állt, hogy a felvételre pályázóknak immár nem csupán dokumentumokat kellett beküldeniük, hanem személyesen is meg kellett jelenniük július közepén a Collegiumban, hogy az igazgató és a tanári kar tagjai elbeszélgessenek vele, s felmérjék képességeiket. A több napig tartó, alapos szóbeli felvételiztetés végén összeült a tanári kar, s sorra

FOLYTASSA, COLLEGA!

vették a jelentkezőkről szerzett benyomásaikat. Ekkor három csoportba sorolták a jelentkezőket: az elsőbe a mindenképpen felveendők, a másodikba az esetleg felvehető, a harmadikba a felvételre nem javasoltak kerültek. (Olykor – főleg egymás között – létezett negyedik csoport is: ezalatt az abszolút 50 alkalmatlanokat értették.) A túljelentkezés mértékére jellemző, hogy a 15-20 megüresedett helyre (a Collegium férőhelyeinek száma átlagosan 70-80 körül mozgott) 50-100 leendő első-éves pályázt. Ritkán az is előfordult, hogy felsőbb éves hallgató is felvételt nyert.

1945 után tovább alakult a felvételik rendszere. Keresztury Dezső – a korhangulatnak megfelelően – az ifjúság véleményét is kikérte a jelöltekről. A felsőbb éves collegisták azonban nem „hivatalos” felvételi beszélgetésen ismerkedtek meg a felvételizőkkel, hanem a felvételi idején a Collegiumban tébláboló pályázókkal a folyosókon beszélgettek. Tapasztalataikról végül írásbeli jelentést tettek az igazgatónak. Keresztury abban is változtatott a korábbi gyakorla-

ton, hogy a felvételizőkkel esszét is íratott. Elmondható tehát, hogy a magyar felsőoktatás történetében az Eötvös Collegium alkalmazott először mind szóbeli felvételit (1927-től), mind pedig írásbeli felvételi vizsgát (1945 után). Keresztury idején jelent meg először nagyobb számban a mai bejáró státusz (egykori nevén „külfilozság”), amit azok a budapesti hallgatók igényelhetek, akik collegiumi férőhelyre nem tartottak igényt. E lépésre az épület háborús sérülései miatt kényszerült az igazgató. Ugyancsak Keresztury igazgatósága idején – a demokratizálódás jegyében – merült fel a koedukáció gondolata. Az ifjúság ezirányú szándékai azonban megtörték a Collegium nemes és hímsoviniszta tradíciójának zátonyán.

A felvételi eljárás 1949-ben, a régi Collegium utolsó évre elvesztette eredeti jellegét, mivel a hallgatók jelentős részét a kommunista párt delegálta. A felvételi „alkalmassági vizsga” ekkor jobbra ideológiai és osztályszempontokat vett figyelembe, bár ekkor is kerültek be tehetséges hallgatók.

PAKSA RUDOLF: MÉLTÓNAK LENNI

A felvett pályázóknak a tagságot maga a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter adományozta, s a felvettek névsora a Magyar Közlönyben jelent meg. A Collegium pedig díszes, merített papírra nyomtatott levélben értesítette legújabb tagjait. Ehhez volt mellékelve a gondnoki feladatokat ellátó aligazgatónak a levele a szükséges tudnivalókról (beköltözés ideje, collegiumi díj összege...).

A tanévet a Collegium kurátora (előbb Eötvös Loránd, majd Teleki Pál) nyitotta meg ünnepélyes keretek között a tanári kar és a hallgatóság jelenlétében. Ekkor a collegistáknak meg kellett fogadniuk, hogy a Collegium Házi- és Munkarendjét, valamint Fegyelmi Szabályzatát és a Könyvtári rendet megtartják, s e fogadalmat aláírásukkal is nyomatékosították.

51

Lócsi Levente: Collegiumi népdalkincs 3. rész – *Éliás próféta*

A következő dal, amelyet a collegiumi népdalkincset bemutató cikksorozatban – rögtön a Himnusz után – közlünk, nem lehet más, mint az *Éliás próféta*. Bentlakó, bejáró, végzett és kicsapott collegisták népes serege énekli fennálva ezt a nótát egyfajta „szózatként” a diákság minden ünnepi alkalmán – pl. góJahétvége, góJatábor, Janicsek emlékverseny.

Elemezzük kicsit e nótánk dallamát, szövegét, felépítését, és tanulmányozzuk közben a mellékelte szöveget és kottát is! (Lásd az írás végén.)

Az *Éliás próféta* a közismert „*Ha én rózsá volnék*”

kezdetű ének dallamára íródott. (*Bródy János – Koncz Zsuzsa – Illés együttes.*) Ennek a dalnak a dallama és gitárkísérete egy az egyben alkalmazható esetünkben is. Viszont az *Éliás prófétát* talán kicsit elbeszélőbb stílusban (*rubato, parlando*) szokás énekelni, melyhez a kíséretnek is igazodnia kell. Mivel a dallam igen közismert, nagyon könnyen elsajátítja minden góJa pályafutása elején. A szöveg sem okoz tipikusan nehézséget, ugyanolyan okoknál fogva, mint himnuszunk második versszaka. (Nevezetesen: tele van trágársággal. A *baszni*

FOLYTASSA, COLLEGA!

ige összesen négyszer fordul elő benne, különféle ragozott alakjaiban; ami a mű terjedelmére való tekintettel nem kis teljesítmény.)

A dal Éliás próféta siralmait örökíti meg, midőn úgymond nem adatott meg neki a mindennapi kenyér. A tanulságos példázat egy 10 soros, páros rímű költeményben öntetett eleink által formába. Mivel a dallam pedig alapvetően 4 soronként tagolódik versszakokra, ezért marad 2 sorunk (a tanulság, ha úgy tetszik a csattanó), aminek dallamát a versszakok második fele adja. Talán a bibliai ihletésű, ámde obszcén megfogalmazású téma nagy elődeink világfájdalmát és életük sivársága felett érzett bűjárt volt hivatott a világba kiáltani? Nem hiszem. No de erről majd írjanak inkább irodalomtudósok, esztéták, kérem, én csak egy egyszerű programtervező matematikus vagyok.

Sajnos közös éneklésekkor az a hangnem, amelyben az eredeti gitárkíséret van, igen nehezen énekelhető. Vagy túl magas, vagy (egy oktávval lejjebb) túl mély. Ezért ha gitárkíséret nélkül énekeljük,

akkor érdemes valamely köztes, kényelmes hangfekvésben énekelni. Az előadásával kapcsolatosan elmondhatjuk ugyanazt, mint a himnusz esetében: hagyományosan a trágár szavak külön óriási hangsúllyal éneklendők.

Egy szellemes e dalhoz kapcsolódó történet a következő. Talán a 2006-os collegiumi góJatáborban történt (Pálkövén), hogy egy kicsi keresztény csapat ugyanott és ugyanakkor táborozott. El is nevezték a szobáikat különböző szentekről. Ahogy az ember sétált a faajtók előtt, megcsodálhatott egy-egy „Szent Pál” vagy „Szent Margit” feliratot. Majd később megakadhatott a szeme Végh Zoltán tanár úr (VoZo) alkotásán egy collegistaszoba ajtaján: „Éliás próféta”.

Egyébként ugyanezen csapat szerény kritikájának köszönhető (amelyet a 10 parancsolatra hivatkozva fogalmaztak meg a collegisták irányában), hogy a dalszöveg utolsó sorára a hagyományos szexuálteológiai imperativus mellett egy szelídebb változat is napvilágot látott és elkezdett terjedni – hogy a dalszöveg népdalokhoz hasonlóan formálódjon, alakuljon (sőt

LÓCSI LEVENTE: ÉLIÁS PRÓFÉTA

egyres dögészek szerint: *konvergáljon*) az idők folyamán. Magyarul az utolsó sor második fele „*bassza meg az Isten*” (n.b.: szexuálteológiai imperativus) helyett néha a „*hol teveszar sincsen*” formulával élve hangzik. Ez egyfajta keretes szerkezetet is ad(hat) a szövegnek.

Ha már a népdalok különféle változatainál tartunk, akkor jegyezzük meg, hogy az *Éliás próféta* esetében szintúgy felfedezhető több szövegváltozat is. Például az itt közölt szöveghez viszonyítva, annak 6. sora a „*Basznék én itt nektek prófétátok lenni*” alakban is ismert (nektek–néktek, prófátának–prófétátok), illetve máshogy variálva is. Valamint az utolsó sor első fele „*itt vagyok próféta*” mellett a „*vagyok hát próféta*” szöveggel is előfordul.

Jómagam Éliás prófétával 2003 góJahéttvégéjén találkoztam először... a múlt alkalommal már részletezett körülmények között.

Népdalgyűjtésünk 2009. nyári alkalmával pedig több felvétel is készült az Éliás próféta előadásáról – melyek a releváns honlapról letölthetők. Először a felsőbbévesek be-

mutatták a dalt, majd a tanítás után már a frissen felvettek is velük együtt zengték azt a tábortűz körül. A harmadik felvétel pedig a szakdolgozatok védelésének lezárása alkalmával való éneklést rögzíti, immár a nagyrabecsült „szakállas vegyész” jelenlétében, akinek szólóit meg is csodálhatjuk.

FOLYTASSA, COLLEGA!

Éliás próféta...

Éliás próféta
kiment a pusztába
Szárított teveszart
szedni vacsorára.
De a puszta üres,
a tevék csak basznak.
Éliás próféta
örül a tavasznak.

54

Hogyha volna pénzem
tengernyi, tengernyi,
Basznék én itt néktek
prófétának lenni.
Elmennék Mekkába,
megbasznám Rebekát,
Pirosra paskolnám
hófehér valagát.

De mivel egy árva
piaszterem sincsen,
Itt vagyok próféta,
bassza meg az Isten!

LÓCSI LEVENTE: ÉLIÁS PRÓFÉTA

Éliás próféta

(Ha én rózsza volnék dallamára)

Parlando

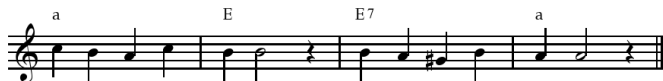
1. É - li - ás pró - fé - ta   ki - ment a pusz - tá - ba
2. Hogy - ha vol - na pén - zem   ten - ger - nyi, ten - ger - nyi,

Szá - rí - tott te - ve - szart   szed - ni va - cso - rá - ra.
B - nek én itt nek - tek   pró - fé - tá - nak len - ni.

De a pusz - ta ü - res,   a te - vék csak b - nak.
El - men - nek Mek - ká - ba,   meg - b - nám Re - be - kát,
3. De mi - vel egy ár - va   pi - asz - te - rem sin - csen,

É - li - ás pró - fé - ta   ő - rül a ta - vasz - nak.
Pi - ros - ra pas - kol - nám   hó - fe - hér va - la - gát.
Itt va - gyok pró - fé - ta,   b - sza meg az Is - ten!
(hol te - ve - szar sin - csen.)

Patkó Levente: Hova tovább, Új-Zéland?

56 A szeptemberben történt érintik. Ausztrália a legközelebbi szomszéd, amit szintén christchurchi földrengés miatt Európában is a hírekbe verkedte magát a távoli ország. Bár a térség lemeztektonikájából fakadóan szeizmológiailag aktív (évente 15 ezer földrengést detektálnak), a kataklizma évtizedek óta nem tapasztalható pusztítást okozott a második legnépesebb városban és környezetében. Nem jött jókor az átszámítva 320 milliárd forintnyi kárral járó rengés, ugyanis a 6,8%-os munkanélküliséggel küzdő gazdaság épp kezdett túllépni a recessziós időszakon. Igaz, az államok nem fukarkodtak a segítségnyújtásban, az újjáépítésre tett felajánlásokat szisztematikusan visszautasították. Ez a lépés egy erős államot hivatott reprezentálni, mely önállóan is képes megoldani a problémáit. De vajon emögött mennyire van valós fedezet?

Ez az erős ország két komoly csapdában is vergődik. Az egyik a periféria-lét csapdája, mert akárhogy is forgatjuk a Világatlasz idevágó oldalait, Új-Zéland mindentől távol helyezkedik el, és még kereskedelmi korridorok sem

érintik. Ausztrália a legközelebbi szomszéd, amit szintén hajlamosak vagyunk Európából világvégének titulálni. A másik probléma a szezonális csapdája, amely, bár minden országnál jelentkezik, itt halmozottan. Ez jól kirajzolódik a negyedéves felbontású GDP adatokból. A GDP változása leginkább egy hullámvasúthoz hasonlítható, ahol a periodicitás könnyen meghatározható. A május-szeptember közötti adatok mindig jóval gyengébbek, mint a nyári féléviéek (ne feledjük, hogy a déli hemiszférán járunk). Amellett, hogy az élelmiszeripari produktumok elsősorban nyáron kerülnek külföldi felvevőkhöz, a beutazók többsége is ekkor érkezik. Sőt a nyári periódusban jelentkezik a karácsony miatti vásárlási láz.

A zömmel ex-európaiak lakta ország exportja elsősorban ázsiai államokba irányul (első tíz felvevőjük között csak az Egyesült Királyság szerepel európaiként, és nem előkelő helyen). Az import tekintetében hasonló a kép: Európa háttérben (első tízben csak Németország szerepel).

PATKÓ LEVENTE: HOVA TOVÁBB...?)

A legnagyobb kereskedelmi partner Ausztrália. Onnan érkezik a legtöbb látogató is az országba. Ehhez érdemes hozzátenni, hogy jelentős számú kiwi él a Tasmán-tenger túlsó partján, főleg a nagyvárosokban. A szoros kapcsolat mögötti rivalizálás bújik meg. A kiwik igyekeznek az ausztráloktól való különállást kihangsúlyozni, olyan lépésekkel, mint a nemzeti lobogó megváltoztatása. Tervben van ugyanis a fern (nemzeti jelképnek számító páfrány) beépítése.

Ezen rövid írásban Kínát emelem ki és kínaizálódást emlegetek, amit mind az import és export kereskedelemben elfoglalt második helye, mind a nagyszámú kínai megalapoz. De több más ázsiai ország is komoly jelenlétel bír (Japán, Korea, Szingapúr, Indonézia) az országban, és nem szeretném, ha ez a tény a tendenciózusság miatt ferdülne.

Tehát a második számú kereskedelmi partner Kína. A két ország közötti kereskedelem értéke 2009-re 180%-ra nőtt az egy évvel korábbihoz képest. Ez az erősödő jelenlét nem túl látens dolog: egyre több a kínai betűkkel ellá-

tott kirakatú bolt, étterem, melyek ma már minden nagyobb településen szerves részét képezik a városképnek. A kínai boltok nem működnek kínai eladók nélkül. Előbbiek magas számából egyenesen következik utóbbiak magas száma. Olyan kínaiakról van szó, akik közül néhányan már tökéletesen beszélnek az új-zélandi angolt, érdeklődnek hogyléted felől (ez tipikus Új-Zélandon). A könnyített munkavállalói vízumnak köszönhetően különösebb kirekesztés nélkül vállalhatnak munkát (a magyarok például csak akkor, ha bizonyítják, hogy az adott munkakörben nincs lehetőség kiwi foglalkoztatására). 2000-ben még 33 ezer kínai állampolgár lépett be az országba, ami 2007-re 121 ezerre hízott, igaz, azóta a beutazók száma stagnál, sőt kicsit esett. Az érkezettek közül jó néhányan le is telepedtek. Többek között ennek is köszönhető, hogy az országban lévő etnikai csoportok között csak az ázsiaiak könyveltek el gyarapodást a 2001 és 2006 közötti vizsgált periódusban (az európaiak aránya csökkent, a maoriké stagnált). A 2006-os 150 ezres létszámot

SZAKBARBÁR

valószínűleg régen túlnőtték.

A tendencia egyértelmű a ma 4,36 milliós Új-Zélandon. Egyesekben félelmet kelt, hogy mi lesz, ha ilyen ütemben nő a kinaizálódás. Kína viszont a krízis idején is gyorsan növekvő GDP adatokat produkált. Hosszabb távon is növekvő pályát jósolnak gazdaságának, igaz, a növekedés üteme az elemzők szerint lassulni fog. Egy ilyen kiszolgáltatott állam, ha növekedését egy óriáshoz láncolná, az stabilitást teremthetne.

Ami biztos: a jelenség nem egyedülálló, így például Ulánbátor utcáin egyre sza-

porodnak a Kína-ellenes graffitik, és egyre több nacionalista mozgalom is szerveződik, melyek a „betolakodók” kiűzését tűzte ki célul. Az orosz Távol-Keleten is egyre több a kínai befektetés. A kínai áttelepülők számának növekedését az orosz elvándorlás is kihangsúlyozza.

Sokak szerint Kína megkerülhetetlen a térségben, de úgy látszik, Új-Zéland kifejezetten keresi az óriás társaságát, amely akár már egy-két évtizeden belül is a demográfiai összetétel komoly változását eredményezheti.

Kovács Györgyi: Mit tudunk Ilosvai Toldijáról?

*„Visszanéz a magyar, sóhajtván néz vissza,
Te dicső hajdankor! fényes napjaidra;
Szomorú tallóján ősi hírnevének,
Hej! csak úgy böngész már valamit - mesének
Engem is a bánat megviselvén zordul,
Végaszért hő lelkem a multakba fordul;
Azokkal időzőm, akik másszor voltak:
Mit az élet megvon, megadják a holtak.
Toldi jut eszembe”*

(Arany János: Toldi szerelme)

Toldi Miklós történelmünk egyik legváltozatosabban értékelt alakja. Mai befogadását Arany János trilógiája határozza meg, mivel álta-

lános iskolában a *Toldit*, középiskolában a *Toldi estéjét* tanítják kötelezően. Azonban az a népi-nemzeti hős, akinek nevét és kalandjait

KOVÁCS GYÖRGYI: MIT TUDUNK...?

minden kisgyerek ismeri, a ponyva között terjedt. A csak a 19. században jelent meg a köztudatban, és a 20. századi kutatások bebizonyították, hogy talán nem is olyan magyar jelenség, mint ahogyan Arany János megírta.

Ilosvai a nagyidai református gimnáziumban tanított, később vándorlantos lett a Felső-Tisza-vidéken, Perényi István ugoocjai főispán pártfogását élvezve. A Toldi mellett a leghíresebb művei: a *Nagy Sándor históriája* (1548.), a *Pál apostol históriája* (1564.) és a *Ptolemaius históriája*, alkalmi verse a *Sokféle neveknek magyarázatja*, melyben a keresztnevek jelentéseiről írt. Ezekhez a munkáihoz igénybe vett forrásokat, gyakran idegen, latin nyelvű krónikákat.

Toldi Miklós történetéről az első dokumentum Ilosvai Selymes Péter históriája, a mű a kolofon szerint 1574-ben készült, és még abban az évben ki is adták Debrecenben, de az a kiadás nem maradt fenn. Fennmaradt viszont a következő, az 1629-es lőcsei, majd az 1673-as kolozsvári kiadásból példány. A 18. században a história

a ponyva között terjedt. A versfők a *magnifico domino staphano de pérán comítu comítatus ugoocensis petrus jlosvanus séruicitútem* latin nyelvű szöveget adják ki, mely körülbelül annyit tesz (az utolsó szót rontottnak feltételezve): nagyra becsült Perényi István úrnak, az ugoocjai főispánnak alázatos szolgája Ilosvai Péter. Nótajelzése, az „*Oly búval, bánattal az Aeneas király*” Huszti Péternek egy antik témájú históriás éneke, mely valószínűleg pár évvel korábban keletkezett.

Ilosvai Toldija lazán egymáshoz kapcsolódó jelenetek füzére, a következőképpen lehetne leírni a históriát: 1. Toldi születése, két gyilkossága, a király kegyelme, 2. a király levelének hatására Toldi Budára indul, legyőzi a cseh vitézt, ezzel felemelkedik az udvarnál, tizenkét lóra kap hópénzt, 3. jelenet az özvegygel, sírrablás, 4. prágai jelenet, 5. az olasz vitéz legyőzése, 6. az apródok csúfolódása, Toldi halála. A szakirodalom vitatkozik arról, tudatos-e Ilosvai kompozíciója. Ellene szól, hogy a jelenetek nem kapcsolódnak szorosan egymás-

SZAKBARBÁR

hoz, az egyetlen említésre méltó szerkezeti elem az ifjúság és öregkor szétválasztása, Ilosvai szinte maga is beismeri, hogy kihagyott pár epizódot („*Több dolgai között jó Toldi Miklósnak / Még ifjú voltáról ilyeneket írnak:*”, „*Ifjúságabéli több sok dolgairól / Én mostan nem szólok semmit az többi-
60 ről*”). Karl Lajos fokozást lát az események egymásutánjában. Solymossy Sándor felismeri a középkori lovagepika egy műfaja, a *chanson de geste* jellemzőit: hiteles születési és halálozási adatok, valószínűleg a hős sírja alapján, egyébként a történelmi adatok gyakran hamisak; ifjúkor (*enfance*) és öregkor (*moniage*) elhatárolása, élete végén a hős gyakran kolostorba vonul, ezt összefüggésbe lehet hozni azzal, hogy Toldi barátcsuhában küzd meg az olasz vitézzel; hivatkozás ereklyékre – a *Toldi* 1746-os kiadásában a végéhez pár újabb sor járul, elmondja, hogy Toldi buzogányát, pajzsát, sarkantyúját, paritytyával hajigált húszfontos köveit bárki megnézheti a budai vár bécsi kapujában.

A *Toldi*-történetek értelmezései azért is olyan változatosak, mert nem tudni, mikor jelent meg először a nép emlékezetében Toldi Miklós alakja. Ilosvai forrását/forrásait nem ismerjük. Abból, hogy a többi historiájához bevallottan felhasználta más anyagot, szerintem arra lehet következtetni, hogy a Toldival is így tett. Ilosvai azt mondja: „*Keveset olvasok róla krónikában, / Maga méltó volna írni ezt is abban, / Az énekszerzők is felledkeztek dolgokban.*” Ezt lehet úgy is értelmezni, hogy egyáltalán nem olvasott Toldiról krónikákban, meg úgy is, hogy olvasott, de keveset. A már idézett „*Több dolgai között jó Toldi Miklósnak / Még ifjú voltáról ilyeneket írnak:*” sorpár határozottan azt sejteti, hogy igenis volt róla írott krónika, melynek nem emelte be minden részletét Ilosvai a historiájába. Az is kérdéses, a *Toldi* szerkezete Ilosvai leleménye-e vagy a feltételezett forrásaé. Solymossy Sándor odáig ment, hogy egy Toldiról szóló, azóta elveszett lovageposzt feltételezett.

Nemeskürty szerint az 1570-es években felébredt az érdeklődés a magyar nemzeti

KOVÁCS GYÖRGYI: MIT TUDUNK...?

múlt iránt, a reformáció már nemcsak a bibliai történetekben keresett tanulságokat és szórakozást, ekkor keletkezett Valkai András *Bánk bánja*, Nagybáncai Mátyás *Hunyadi Jánosa*, Görcsöni Ambrus *Mátyás királya*, Temesvári István éneke Kinizsi Pál és Báthori István kenyérmezei diadaláról. Ehhez a divathoz kapcsolódhat Ilosvai Toldija is, amely olyan népszerű lehetett, hogy az első kiadást ronggyá olvasták. Népszerűségének egyik oka, hogy nemcsak egyszerűen a hősi múltat örökíti meg, hanem ezt humoros formában teszi, Nemeskürty szerint a Toldi a legelső ránk maradt magyar nyelvű humoros elbeszélő ének. A szakirodalomban azonban az az általánosan elfogadott vélemény, hogy a Toldi egy alacsony színvonalú, darabos história, valószínűleg egy korábbi mondának rosszul megverselt nyoma.

Ilosvai szerint Toldi Miklós 1320-ban született Nagyfaluban Velencei Károly (Károly Róbert) uralkodása alatt, apja Toldi Lőrinc, bátyja Toldi György, aki megházasodott, mikor Miklós

húszéves volt, vagyis 1340-ben. Elsőként Szilády Áron kutatott ezirányban, és arra jutott, hogy egy Toldi Miklós születhetett Bihar megyében 1320 körül, mert több oklevél bizonyítja, hogy a 14. század folyamán különböző hivatalokat viselt, valamint zsoldosvezérként Olaszországban is harcolt. Olyan adat nem került elő, ami rendkívüli erejét bizonyítaná. Mályusz Elemér szerint nem véletlen, hogy Toldi Miklóshoz kapcsolódik a monda, ennek okát az életében kell keresni. Kiderítette, hogy két Toldi Miklós élt abban a században, egy Nógrád és egy Bihar megyéből származó, az oklevelek alapján összeállította a családok történetét, és kizárta a nógrádi családot, mert ők akkor már egy másik birtokukról Nagykerinek nevezték magukat. Az országban több Told és Nagyfalú nevű helység is volt. Toldi nem egyszerűen köznemesi, hanem vagyonos, előkelő rokoni összeköttetésekkel dicsekvő családból kellett hogy származzon, egy olaszországi oklevélen comes-nek, dominus-nak nevezték, ahogyan a grófi származásúakat volt szokás. Dr.

SZAKBARBÁR

Bartha József és Karácsonyi János megállapították, hogy nem élt a kérdéses időben Magyarországon olyan Toldi, akinek az apját Lőrincnek, a bátyját Györgynek hívták volna. Összeállították Toldi Miklós valószínűsíthető családfáját: apja Toldi Choka, bátyjai Mihály, János és Mátyás, ő a legkisebb fiú, és az ő fia György. A kutatást bonyolította, hogy egy Toldi Mátyás és Miklós által indított perről szóló oklevél másolatán az évszám 1360 helyett tévesen 1260.

A Toldi-monda értelmezését Toldy Ferenc határozta meg évtizedekre. A magyar nép őskorából fennmaradt mitikus hőst feltételezett Toldiban, a testi erőnek, ügyességnek, bátorságnak, szívbeli derékségnek Hé-
raklészhoz hasonló képviselőjét, akit a nép emlékezete őrzött meg, és rakott újabb és újabb korokba. Az Anjouk uralkodása a magyarság egyik fénykora volt, így Toldi mondája is bekerült ebbe a korba, a következő fénykor Mátyás uralkodása volt, ott is feltűnik az alakja Mátyás király mellett, de Ilosvai a régi változatot dolgozta föl, régibb énekekre támaszko-

dott. Kemény Zsigmond ezzel ellentétben úgy vélte, Toldi Miklós élő személy volt, a történeti tények korlátot szabnak a mondának.

A 19–20. század fordulójának környékén egymás után jelentek meg a különböző tanulmányok, melyek a monda egyes elemeit középkori európai mondákkal hozták kapcsolatba. Greguss Ágost az ófrancia Gamelyn-mondában találta meg Ilosvai forrását. Heinrich Gusztáv a német Kurzibold-mondával hozta összefüggésbe Toldi történetét, szerinte Ilosvai Kurzibold tetteit ruházta át Toldi Miklósra. Birkás Géza a francia Rainouartban látta meg Toldi előképét, közös a két hősből a nagy testi erő és a részegeskedésre való hajlam, a szegények segítése, a faragatlanság és életükben hasonló motívumok: gyilkosság, menekülés, kiemelkedés a testi erő segítségével, a szigeti párbaj előtt az egyik csónak eltüntetése, párbaj barátruhában, a bajnok kicsúfolása; a monda olasz vagy délszláv közvetítéssel érkezhett Magyarországra. Tévesen egyezést vél abban is, hogy Rainouartot egyszer parasztnak

KOVÁCS GYÖRGYI: MIT TUDUNK...?

nevezik, ez Ilosvainál nem történik meg. Moór Elemér szerint a prágai kaland és az öregkori események a német Dietrich-monda hatását mutatják, egyébként a magyar népmesékkal is rokonságot mutat a történet. Solymossy Sándor a Toldi-mondát a nyugati lovagi epika magyar visszhangjának tartotta, szerinte „minden részlete hamisítatlanul a lovageposzok jellegét viseli magán”.

Négyesy László Ilosvai forrását, egy ősz Toldit próbált kimutatni Ilosvai históriájából. Elképzelése szerint egyes elemek (szakállcsúfolás, prágai eset) olyan költőiséget mutatnak, mely nehezen egyeztethető össze Ilosvai egyébként száraz, tömör hangjával, kellett, hogy legyen egy költői forrás, melyből Ilosvai dolgozott, ezt próbálta meg rekonstruálni. Két történeti ívet állapított meg, az első Toldi gyilkosságaitól a királyi kegyelem elnyeréséig tart, ennek a csatánója Ilosvainál eltompul (Toldi a király konyháján dolgozik, mikor a vitézek egymással versenyezve rudat hánynak, és Toldi megszabere hajítja a rudat, mint

ők, ez tűnik fel a királynak. Ebben az értelmezésben Toldi nem a vitézekkel egyenrangúan dobja a rudat, ő mint szolgáló hajítja nekik vissza azokat, ezért is kelt akkora feltűnést) a második ott kezdődik, hogy Toldi két lóval megindul Budára, és a cseh vitéz legyőzése után tizenkét lóra kap hópénzt, szegényes állapotából előkelő rangra emelkedik. Ezt a két önálló eseménysort Arany egybevette. Ilosvai hibája az is, hogy nem írja: Toldi hazament a kegyelem elnyerése után, pedig haza kellett mennie, mert Lajos király levele Nagyfaluban találta; valamint Toldi anyja elrejtí a száz aranyat a kenyérbe, viszont Toldi ezt nem találja meg. A jelenet az özvegyel későbbi betoldás, mintája Boccaccio egy novellája lehetett.

Moór Elemér szerint a két testvér között nem volt kibékíthetetlen viszály: György teljes joggal volt dühös öccsére, amiért megölte egy szolgáját. Petrovai viszont újabb okot talál a viszályra: az „Anyja Tholdi Györgynek Miklóst szánja vala” sort ő „Ángya, Tholdi Györgyné, Miklóst szánja vala”-ként

SZAKBARBÁR

rekonstruálja, így értelmet nyerne az egyébként különös szórend, és György házasságának korábbi említése.

64 Az epizódok között különleges helyet foglal el a jelenet az özvegyel és az utána következő sírrablás. Egyrészt közvetlenül előtte és utána is elkülönítő keretként Ilosvai bejelenti, milyen kaland fog következni, másrészt a részlet hangja komikus, csúfondáros, szemben a 64

história többi részével. Az özvegy tréfája és az utána következő sírrablás összetartozik, ezt az is bizonyítja, hogy Ilosvai először írja le a herceg lányának halálát, utána a főember halálát, akinek az özvegyét Toldi ostromolni kezdi. Fóti József Lajos Boccacciótól eredezteti a burleszk-komikus sírrablás motívumát, a *Dekameron* második napjának ötödik novellájában, Andreuccio da Perugia históriájában jelenik meg először. Itt egy ravasz leány elcsalja magához a pénzével hengegő Andreuccio-t, és azt hazudva, hogy testvérek, vacsorát ad neki, és marasztalja éjszakára. Andreuccio lefekvés előtt az illemhelyre akart men-

ni, de a lába alatt megnyílt a padló, és egy szál ingben kiesett az utcára, ruhája és pénze a házban maradt. Az utcán találkozott két vászszerszámot vivő emberrel, akik rávették, hogy rabolják ki az aznap eltemetett, gazdag püspök sírját. Andreuccio ment le a sírba, és kiadogatta a kincseket, de egy gyűrűt megtartott, ezért megharagudtak rá a rablók, és visszarakták a sírkövet a sírra. Később új rablók jöttek, ők engedték ki Andreuccio-t. Toldi története nagyon hasonlít a novellára, annyiban tér el, hogy Toldi saját ereje segítségével szabadul ki a sírből, valamint az özvegy más csellel ugratja ki Toldit a házból. Az orozslános szőnyegre való ugratás motívumának Fóti József Lajos nem talált lehetséges külföldi forrást, erőltetett egyezéseket meg lehet említeni, pl. egy német schwankban, a Jörg Wickram *Rollwagebüchlein* negyvenedik elbeszélésében egy asszony az udvarból ugratott ki egy katonát, elhittetve vele, hogy leánya szerelméért ugrik, és a katona végül a disznóólban töltötte az éjszakát. Solymossy Sán-

KOVÁCS GYÖRGYI: MIT TUDUNK...?

dor az *Ezeregyéjszaka* egyik történetével hozza ezt az epizódot kapcsolatba, itt a fő különbség, hogy Boccaccio novellájához hasonlóan a hős lába alatt megnyílik a padló, úgy esik ki az utcára. Ez a perzsa, arab és török házak építését tekintve lehetséges és természetes is, viszont Magyarországon elképzelhetetlen, ezért kell Toldinak kiugrania az ablakon. Talán ez magyarázza a forráshiányt. Solymossy hangsúlyozza, hogy a történet áttevődött lovagi környezetbe. Paulus Diaconus *Historia Langobardorum*-jában is szőnyeget akasztanak megtévesztésül egy nyitott ablakra, de ezen nem ugrik ki senki, hanem fegyverrel szúrnak keresztül rajta. A sírablás viszont a temetkezési szokások különbözősége miatt semmiképpen sem lehet keleti eredetű. Percevalt zárják be sírba Vauchier de Denain és Gerbert írásában is, azonban egyik esetben sem azért megy oda Perceval, hogy kirabolja a sírt. Mint kiderült, senki nem talált erre az epizódra tökéletes forrást. Ha valaki a Balassi előtti szerelmi költészetre kíváncsi Magyaror-

szágon, mindenképpen meg kell vizsgálnia ezt az epizódot, mert mind saját maga, mind eddig nem ismert forrása sokat elárulhat.

Arra nézve, hogyan jutottak el Magyarországra azok a történetek, amelyek alapján Ilosvai a Toldit megírta, különböző feltételezések uralkodnak. Solymossy Sándor szerint a magyar lovagi udvarba – mely II. András után 65
kisebb megszakítással létezett – kéziratos formában érkeztek a nyugati lovagi epika termékei. Birkás Géza a francia lovageposzok olasz vagy délszláv közvetítését tartja valószínűnek, ahogy délszláv hatás kimutatható Ráskay Vitéz Franciskója és a Béla királyról és Bankó leányáról szóló széphistóriában. Másik lehetőség, hogy a bevándorló cisztercita és premontrei szerzetesek hozták magukkal mondáikat, és ezeket alkalmazta a nép a saját hősére. Ezt cáfolja Karácsonyi János, aki bebizonyítja, hogy a Raionuartról szóló hősköltemény csak a 14. század végén, 15. század elején érkezhetett Magyarországra, vagyis nem hozhatták premontrei szerzetesek, valamint Ilosvai olyan

SZAKBARBÁR

vidéken lakott, ahol délszláv közvetítést nem lehet feltételezni. Véleménye szerint zarándokok hozták be a mondát, melyet a nép egy Tholdy Miklósról alkalmazott, Ilosvai pedig egy általa ismert Tholdy lány Miklós nevű testvérére alkalmazta.

66 Karl Lajos és Zemplényi Ferenc szerint lehetetlen, hogy Ilosvai mindezekből tudatosan másolt volna egyszerűen, Karl Lajos szerint, ha így történt, rossz költőséggel rengeteg másolásra érdemes motívumot hagyott ki; arra a következtetésre jut, hogy mivel korábban semmi nyoma sincs, Toldit Ilosvai találta ki, forrás és monda nélkül, amíg elő nem kerül korábról a monda, Ilosvai önálló szerzeményének kell tekintenünk. Zemplényi azt feltételezi, hogy vándormotívumokról van szó, melyek nem jelentenek közvetlen kapcsolatot az adott nép irodalmával. Véleménye szerint Toldi tulajdonságai (falánkság, részegség, sírrabló, többszörös gyilkos) kizárják a lehetőséget, hogy a Toldi a lovagi irodalom terméke lenne, annak ellenére, hogy egyes elemek lovagiak (a cseh vitéz legyőzésével kiáll

az özvegy mellett, az olasz vitéz legyőzésével az ország becsületét menti meg). Végkövetkeztetésként kizárja az európai típusú lovagi kultúra lehetőségét Magyarországon.

A Toldi-monda keletkezésére nem lehet határozott magyarázatot adni, sem arra, ki volt Toldi Miklós, és miért hozzá kapcsolódnak a hőstettek. Bárhoggy történt is, mára az egyik legszebb nemzeti jelkép lett – akár a középkorra, akár a tizenkilencedik századra gondolunk.

Bibliográfia:

BARTHA József, *A Toldi-monda*, Katholikus Szemle, 1899. 24–47. o.

BIRKÁS Géza, *Ilosvai Toldija s az olasz és francia Rainouart-mondák*, Ethnographia, 1912. 277–289. o.

FÓTI József Lajos, *A Toldi-monda két idegen eredetű epizódja*, ItK, 1908. 257–281. o.

HORVÁTH János, *A reformáció jegyében*, Budapest, 1957. 475. o.

KARÁCSONYI János, *Délszláv eredetű-e a Toldi-monda?*, Ethnographia, 1912. 321–323. o.

KOVÁCS GYÖRGYI: MIT TUDUNK...?

KARÁCSONYI János, *Miért alkalmazta Ilosvai a Toldi-Toldi Miklós életrajzához, mondát a biharmegyei Toldyakra*, Ethnographia, 1913. 172–180. o.

193–195. o.

ZEMPLÉNYI Ferenc, *Az európai udvari kultúra és a magyar irodalom*, Budapest, 1998. 34–35. o

KARÁCSONYI János, *Toldy Miklós származása*, Katholikus Szemle, 1899. 749–760. o.

KARL Lajos, *Ilosvai Toldijáról*, Irodalomtörténet, 1914. 94–105. o.

MÁLYUSZ Elemér, *A Toldi-monda története alapja*, Hadtörténeti Közlemények, 1924. 1–32. o.

MÁLYUSZ Elemér, *Toldi Miklós Olaszországban*, Irodalomtörténet, 1923. 17–23. o.

NÉGYESY László, *Az ősz Toldi*, Magyar Múza, 1920. 19–26. o.

NEMESKÜRTY István, *Olvasók és olvasmányok: Tanulmányok a régi magyar irodalomról*, Budapest, 1984. 70–85. o.

PINTÉR Jenő, *A magyar irodalom történetének kézikönyve*, Budapest, 1921. 138. o.

SOLYMOSSY Sándor, *A Toldi-mondához*, Ethnographia, 1918. 1–23. o.

SOLYMOSSY Sándor, *A Toldi-monda keletkezése*, ItK, 1924. 1–18. o.

TOLDY Ferencz, *A magyar költészet Zrinyiig I.*, Pest, 1854. 98–99. o

TABLÓKÉP

Barta Tamás: Irodalom? Történelem? – *Tisztelgés Száraz György előtt,* *születésének évfordulóján* –

68 Száraz György, az egykor elismert (Kossuth- és József Attila-díjas) magyar író idén november 3-án lenne 80 éves. Ismerői és tisztelői ma már kénytelenek őt a „méltatlanul elfeledett” kategóriába sorolni. Két műfajban alkotott nagyot: a történelmi tárgyú esszéiben és a történelmi drámában. Mindkettőben hatalmas műveltségről, olvasottságról és nagy lényeglátásról, ráérző képességről, empátiáról tesz bizonyosságot, és minden művével egy célja volt: valamiféle tisztázást, valódi békességet elérni a magyar történelem traumatikus kérdéseiben. „...engem azzal szokás vádolni, hogy didaktikus vagyok. Mi más lehetnék? Kénytelen vagyok rá. Azt is mondják: szeretem a 'rázós' témákat. Jó, lehet. De nem 'rázni', izgatni akarok, hanem gyógyítani, tisztába tenni. Hogyan tegyem, ha az emberek még az alapelemeket sem ismerik, vagy ami még rosszabb, rosszul ismerik? És ez még az úgynevezett vájt-fülűekre is érvényes.” mondta

egy vele készült interjúban. Az Új Magyar Irodalmi Lexikonban pedig ezt olvashatjuk róla: „*Történelmi drámáiban általában a nemzeti múlt nagy kudarcainak, 'elszalasztott lehetőségeinek' elemző ábrázolására vállalkozott*”. Valamint: „*Tanulmányaiban foglalkozott az erdélyi magyarság történetével és helyzetével, a magyar nemzeti tudat zavaraival, a korszerű hazafiság kialakításának követelményeivel*”.

A köztudatba igazán 1974-ben robbant be, mikor bemutatták *Nagyszerű halál* című drámájából a *Vacsora a főhadiszálláson* címmel készült tévéjátékot. A mű Gyulán játszódik, ahol 1849 augusztusában a lovagias orosz tisztek egy díszvacsorát adnak a fogságba esett magyar tábornokoknak, a későbbi aradi vértanúknak. A fogoly főtiszték hosszas beszélgetést folytatnak egymással, arról, hogy „hol rontottuk el”, és ennek során megmutatkoznak a köztük lévő komoly ellentétek,

BARTA TAMÁS: TISZTELGÉS...

egyesek egymásnak esnek, már-már párbajkihívás lesz a dologból. A közönséget meglepte a nemzeti „Panteon” eme „szentjeinek” szokatlanul emberi ábrázolása, és ez aztán sok vitát is elindított róluk, a korról, a témáról országszerte. Azonban ezen kívül is nagyon sok drámája és színműve van Száraz Györgynek, amelyekről érdemes szót ejteni.

Legtöbbjükre, a szikár, egyszerű, realista, ugyanakkor lényegretörő és érdekfeszítő mondatok jellemzőek.

A téma sem mindig olyan, amelynek háttére egy átlagosan művelt magyarnak kapásból beugrana, de éppen ezeken, kevésbé ismert tényeken keresztül tapint rá a magyarság nagyon fontos problémáira és tévhiteire. Egyik nagyon fontos műve az *Ítéletidő* (1979): ebben az 1849. májusi abrudbányai vérengzésen keresztül mutatja be a XIX. századi magyar-román ellentétet. (Ez volt az az esemény, melynek során a román felkelők a város magyar lakosságának nagy részével, valamint a békeközvetítő kormánybiztossal, Ioan Dragoşsal is végeztek, egy félreértett magyar had-

mozdulat következtében, még mielőtt a fegyverszüneti tárgyalások befejeződhetek volna.) Teszi mindezt a lehető legszélesebb elemzéssel, nem bűnösöket, hanem okokat keresve, a két fél felelőségét egyaránt bemutatva. A mű nem vádirat, nemcsak a románokat kell, hogy önvizsgálatra készítse, hanem a magyar közvéleményt is, az egész XIX. században arrogánsan lenéző, és 1849-ben megegyezni nem vagy csak későn tudó nemzetiségi politikáért.

A vezérkari főnök c. „dokumentumdrámájában” (1981) az 1919-ben Magyarország határait védő Stromfeld Aurélról emlékezik meg. Bemutatja a ma is kevésbé ismert Magyar Tanácsköztársaság ellentmondásait: a vezetés ellentéteit, a bonyolult politikai és hadügyi helyzetet, amely miatt ezt a korszakot nem lehet(ne) egyértelműen minősíteni, amiről sokan elfeledkeznek.

A tábornok c. műve (1981) a kevésbé ismert Pálffy György koncepciós peréről szól, aki a „Horthy-hadsereg” ifjú tisztjeként vált éles rendszerkritikussá, majd a háború idején ellenállóvá; hogy aztán

TABLÓKÉP

1945 után a Kommunista Párt Katonai Bizottságának tagja, majd az új hadsereg tábornoka legyen belőle; végül a Rajk-per egyik vádlottjaként őt is felakasztották. (Ügye ma is kevésbé ismert, Rajk Lászlóéhoz képest. Nem is beszélve arról, hogy a koncepciós perek akkoriban még mennyire kényelmetlen kérdésnek is számítottak)

De van drámája a magyar trónörökösből bizánci tússzá, majd császári örökössé, abból pedig ismét magyar királyfi-vá és királlyá váló III. Béláról (*III. Béla*) vagy Napóleon magyarországi „látogatásáról” is (*Császárlátogatás*).

Az esszéi is rendkívül fontosnak mondhatók. Ma már kevesen vállalkoznak arra a fajta korszakokon átívelő, a történelmet egy-egy tanulmányában nagyobb, mélyebb összefüggéseiben látó, folyamataiban ábrázoló történetírásra, amit ő művelt. (És ez nem csak tárgyi tudás kérdése.) Itt is a dolgok tisztázása vezette elsősorban. Legteljesebb képet ezeknek a sokrétűségéről és máig ható érvényességéről talán akkor kapunk, ha belelapozunk *Történelem jelenidőben* c. 1984-ben kiadott kötetébe,

amely valószínűleg megérett már egy újrakiadásra is. Vannak ebben olyan tanulmányok, amelyek a fent említett drámák háttéréhez, dokumentumaihoz is kapcsolódnak. (*A Szembesítés, A tábornokhoz, A „nagyyszerű halál” a Nagyszerű halálhoz, stb.*) Akiket érdekelnek, hogyan és miért keletkeztek ezek a színpadi művek, érdemes elolvasni őket. Van aztán esszé az oktatásról (*Semper reformare!*); a mai nemzettudatról (*Viszonylagos nemzetudat?; Mint a bálnák*); a lengyel-magyar barátságról – nem a szokásos módon (*Węgier, Polak, dwa bratanki...*); Josip Broz Titóról a halálakor (*Az utolsó Habsburg?*); egy különösen hosszú, részletes és alapos írás a „zsidókérdésről” (*Egy előttélet nyomában*); egy híressé vált vita a román–magyar viszonyról Ion Lăncrănján román íróval (*A sorsközösség nevében – Válasz egy furcsa könyvre*); beszélgetés a nemzetiségi kérdéssel, illetve interjú az indulásról az *Ítéletidő* c. dráma kapcsán (*A leghosszabb híd*); és egy érdekes fejtegetés forradalmárságról, fanatizmusról, terrorizmusról, irodalmi ala-

BARTA TAMÁS: TISZTELGÉS...

kok tükrében (*Sötét angyalok*). És persze értekezések a magyar történelmi tudat alakulásáról és az ezt kísérő tévHITEKRŐL (*Kell-e történelmi dráma?; Kell-e a tudatzavar?; Történelmünk birtokbavétele; A „nemzetvezető”*).

A már idézett interjúban (*A leghosszabb híd*), amelyben Zelei Miklós kérdezte az *Ítéletidő* kapcsán, egyébként az író magáról is sokat elárul, életéről, indíttatásairól. Megtudjuk, hogy Budapesten született és sokáig ott is éltek, majd a család viszszaKÖLTÖZÖTT az apa szülőhelyére, Rozsnyóra. (Ez akkor Magyarországhoz tartozott, de lakossága csak részben volt magyar, így neki alkalma nyílt szlovákokkal ismerkedni, barátkozni.) Ő maga kamasz fiú volt, amikor a háború után kitelepítették őket, így visszatértek a mai Magyarország területére. Saját bevallása szerint ő is lelkesedett a kommunizmusért fiatal korában, aztán ebből a katonaságnál ábrándult ki. (A jugoszláv határra vitték, aknát telepíteni.) Hamarosan valami miatt a börtönt is megjárta, de itt nem árulta el, hogy mi miatt. *„Tulajdonképpen az következett, ami-*

nek logikusan el kellett következnie: a szó és a tett ellentéte csömört, a megfélemlítés elutasítást szült. S azt, aminek akkor és ott csak egy lehetett a következménye: 'Rákosi börtöne'. Ezzel ma divat dicsekedni, teszik is sokan, okkal és ok nélkül.”

Miután kiszabadult, végignézte az 1956-os forradalmat. Erről is beszélt.

„Sehová, senkihez sem tartozón jártam az utcákat, szinte eszelősen, próbáltam érteni, és nem értettem. Lelkesedtem és iszonyodtam, szinte féltérés váltásokban. Jól értsd meg, nem volt ebben semmiféle 'okosság', semmiféle értelemben. (...) Zsilip nélkül kerültem hirtelen más atmoszféranyomás alá. S ez talán még szerencsém is volt, így visszagondolva: talán sok mindentől megóvott ez az állapot...”

Szóval sok hányattatás és megfigyelés, csodálkozás, szörnyülködés és zavardottság érlelte azzá, akinek ezután hamarosan olvasói megismerhették. Felkészült, tudatos józan elemzővé, íróvá képezte magát. És íróként fontos műveket hagyott hátra. 1987. december 29-én halt meg, Budapesten, 57 évesen.

TABLÓKÉP

Ritka és szokatlan volt, De talán éppen ezért lehet amit véghezvitt, hiszen ritka, hogy valaki tudományos és irodalmi eszközökkel egyaránt megpróbáljon fel dolgozni, bemutatni bizonyos problémákat, az is, hogy történészként egyszerre szólhasson a történeti kérdésről, és egyszerre (megtalálva tárgyának aktualitásait) a mai kor emberéhez. (Hivatalosan, végzettségét tekintve egyébként Száraz György sem volt történész, élete során főleg újságíróként, szerkesztőként, művelődésszervezőként és dramaturgként dolgozott.) Szokatlan történészi, szokatlan irodalmi jelenség volt.

Forrás:

72 SzÁRAZ György, *A leghosszabb híd – beszélgetés* = SzÁRAZ György, *Történelem jelenidőben: Tanulmányok*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984. 734-759. o.

ASZTALFIÓK

Barta Tamás: Kutyaszorító

kutyaszorító értelem
üldözől alacsony bérceken
pöckölsz szikláról sziklára
hogy vágjam a körmöm titkába
s vonyítsam keserves énekem

fojtogató
agyjártató
logika vészeket termő
bújok ravaszul, tekergő
szívvel mindig kerülgetem
gátadat titkos ösvényeken

73

jól kiépített akadálypályán
örködsz sorompók félhomályán
vadászol rám, határsértőre
a téged kétséggel cselezőre

kutyaszorító értelem
veled a szív a versenyem
túl magas bércekre már nem érsz
ahol a nap velem szembenéz
partjain tengerszemeknek
útjain törpefenyvesnek
engemet rejtő erdőkben
maradok holdra kelőn

nem kapsz el, nem tépsz meg engem
te kutyaütő értelmem

ASZTALFIÓK

Kapelner Zsolt: Törődés

„Ó, drága hattyúk”

Hölderlin

És én tartalak, míg te tagadod,
Hogy ez alapvetően szervi baj.
Szeretetre akarsz vágyni,
De az én kezemben ez itt
Hölderlin két hattyúja,
Gerincük mentén összenőve.
Egyikük koponyája a parti köveken,
A másiké a víztükroön tört szét.

74

Körtesi Márton: Golgota

halva születnek az igazságaink
élve temetjük a képzeletet
fejünkbe zárjuk a szép szavainkat
semmibe tűnnek a végtelenek

félszavainkból épül a vázunk
üresre szabjuk a pillanatot
letörve úzzuk az értelem álmát
ötleteink belefűlt alakok

bárgyú, rég kiürült nagy igéket
legfőbb szentségként szavalunk
félíg emésztett gondolatokból
felhányt élvezetet kaparunk

verjük a nyálunk más hangjára
üresre szabnak a pillanatok
élve temetjük az üdvözülésünk
halva születnek a gondolatok

ASZTALFIÓK

Sándor Júlia: Budapest

Mint ahogy kisgyermek az édesanyát
a nappalból az éjbe plüssel menti át,
úgy őrzöm én múltó arcomon
az életet egy puha takarón.
És hogy tudjam, hogy nem csak álmodom,
a ráncokat az arcomba rajzolom
követve a gyűrődések mintázatát.
Takaróm a város, benne minden utca,
tér, macskakő, épület, fal a dunyha
ránca, magamra húzom éjszakára
s beiszom; enyém az egész horizon
s reggelre a Haris köz és a Petőfi utca
mosolygó számát körbefutja.
Így öregszem éjszaka, míg írom át a várost.
S eközben túl a Csendes-óceánon káros
UVB sugárzás róná végenincs útját
fedetlen arcom ózonmentes légkörén át
de mégse tudná átadni a valót a rég elmúltba,
mert fényben magát csak körbefutja
minden sugár, minden szikra. Itt a Dunát
ölelem át álmaimba az Erzsébet-hídnál,
a víz lefolyik arcomon,
és minden harmatos hajnalon
volt életet sirat, új életre vár.

Tóth Olivér István: Végjáték

76

Duchamp 1918-ban arra a felismerésre jutott, hogy a sakk sokkal jobban kifejezi a lét alapstruktúráját, mint a művészet, mivel tisztább. Feleségét annyira elkese-rítette az, hogy férje – sze-rinte – világelső művészből huszadrangú sakkmesterré lett, hogy Duchamp saját kezűleg készített sakk-kész-letének bábuit a táblához ra-gasztotta. Pár hónap múlva elváltak.

Mikor gyerek voltam, a körúton laktunk egy kör-folyosós régi bérház ötödik emeletén. Akkoriban a ház-ban négyen voltunk hasonló korú gyerekek, mindannyian a közeli általános iskolába jártunk, és ugyannak az út-törőőrsnek voltunk tagjai. És mindannyian megalakulása óta tagjai voltunk az iskolai sakk-körnek, amelyet szemé-lyesen a pártfőtitkár alapí-tott. Rajongtunk a sakkért.

Az iskolai körben mi vol-tunk a legjobbak, így nagyon untuk az ottani játszmákat. Leginkább egymással ját-szottunk, és kísérleteztünk a hipermodern megnyitások-kal. Akkoriban számunkra a felnőttek számítottak méltó ellenfélnek, annak ellenére,

hogy a felnőttek bonyolult világát nem nagyon értettük, ahogyan azt sem, miért van-nak golyónyomok a ház falán, és miért kell bizonyos beszél-getésekhez becsukni az ajtót.

Szerettünk játszani a sar-ki trafikossal, akinek a fel-tekert hangerejű rádióján hallgatta az egész utca a futball közvetítéseket. Tőle sokat tanultunk, de ő mindig hagyott minket nyerni, mert félt, hogy megsértődünk, és nem járunk már hozzá cu-korkát és fröccsöntött indiá-nokat venni. Szerettünk még játszani a közeli grund éjjeli őrével, aki másodállásban mozigépész volt, és estén-ként a szomszéd ház tűzfa-lára vetített szovjet háborús filmeket. Mi szerettük ezeket a filmeket, amikben jöttek a tankok. Ő is jól sakkozott, azonban mindig a felelőtle-nül szép lépéseket szerette, amiket ő hősie-s lépéseknek nevezett, és amelyek miatt mi mindig legyőztük.

A kedvenc partnerünk azonban a házmester volt, aki a ház udvarán lakott egy kis bódészerű épületben, és egész nap csak az udvaron ült és szívta a Fecskéjét, ott, ahonnan ráláthatott az egész

TÓTH OLIVÉR ISTVÁN: VÉGJÁTÉK

házra, és látta, mi történik a gangon. Ő mindig higgadtan és taktikusan játszott, soha nem engedett minket nyerni, vagy lépést visszavenni. Mindig nyert, de mi ennek ellenére szerettünk vele játszani, annak ellenére, hogy szüleink nem örültek neki, azt mondták, félnek tőle. Pedig mi semmi félelmetest nem láttunk benne, ahogyan sörhasával, borostás tekintetével és félig kigombolt ingében, ami látni engedte az ősz szőrszálakat a mellkasán ült a széken és figyelt.

Nagyon éles szeme volt, szinte belehatolt az ember lelkébe, mintha folyton azt fürkészné, mi lesz a következő lépése, mit tervez. Mindig meg tudta mondani az ajtók üvegére vetülő szillettekből, hogy mi történik mögöttük, és éles füle mindig felismerte a Szabad Európa rádió óvatlanul magas hang-erőn hallgatott dallamait. Szerettük azt, hogy mindig mindent tudott. Ha történt valami a házban, mindig őt kérdeztük meg, mert a többi felnőtt nem szeretett beszélni az ilyen dolgokról, mint amikor a harmadikon a hajráfos néni unokáját nem vették fel az egyetemre, mert

osztályidegen volt. Hogy mi az, hogy osztályidegen és mit őriz a munkásőr: ezeket mi nem értettük, és ezeket még a házmester se tudta elmagyarázni nekünk. Meg a furcsa megnyitásait se, mert ő nem olvasott sakkkönyveket, mint mi, hanem ösztönből játszott.

Aztán felnőttünk, különböző gimnáziumokba iratkoztunk be, már nem jutott időnk a sakkra, és ha volt is rá időnk, már a gimnáziumi barátainkkal sakkoztunk. A trafikos meghalt és a lánya vette át az üzletet, aki nem tudott sakkozni, a grundon pedig új házat építettek acélból és vasbetonból. Azt is csak évek múlva értettem meg, hogy miért féltek a szüleink a házmestertől, mikor fény derült rá, hogy mit csinált éjszakánként, amikor sokáig égett a villany a házmesterlakásban.

Úgy is mondhatnánk, hogy naplót írt: összefoglalta az aznap tett megfigyeléseit és észrevételeit, amelyekre napközben a széken ülve jutott. Jelentéseit azonban a naplóval ellentétben mások is olvasták, és mindenféle iktatószámok alatt dossziékban tárolták, így befolyásolva a

ASZTALFIÓK

bennük szereplő személyek kategóriákba sorolták a léte-
életét. Pedig hát az emberek zőket. Pedig attól még, hogy
általában azt gondolják, hogy három egymást követő lépést
az irodalom nincsen befo- király indiai védelemnek ne-
lyással a valóságosan létező vezünk, még egyáltalán nem
emberek életére, hiszen min- változik meg maga a tény,
den narráció szükségképpen hogy az nem több három
fikció. Azonban ezeket a nar- egymást követő lépésnél. A
rációkat a felnőttek túl ko- valóság leírása valósággá
molyan vették, és a bennük vált, ezáltal megkérdőjelezve
szereplő tények közti össze a valóság és fikció viszonyát.
78 függéseket, hogy úgy mond- Duchamp már 1918-ban arra
jam a bábuk mozgásának a felismerésre jutott, hogy a
tulajdonított szándékot és sakk sokkal jobban kifejezi a
értelmet készpénznek vették, lét alapstruktúráját, mint a
és ezek alapján különböző művészet, mivel tisztább.

STÁBLISTA ÉS VASFÜGGÖNY

Markó Anita: Csókolom, inepció van?

Az *Inception* befejezetlen befejezése óta pörög-pörög-pörög... Na már most nem kizárólag DiCaprio pörgettyűje, hanem maga a film pörög folyamatosan mint közbeszéd tárgya, csak még az nem derült ki, hogy ez valóság-e vagy csupán egy álomjárás. Persze feltételezem, a film készítői nem hagyták ezt a véletlenre, ők nagyon komolyan számoltak arra, hogy a köztudat bizony-bizony pozitívan fogja megbélyegezni „korunk mátrixát”. Nem is tévedtek, super-, hiper- és mindenféle lativusok röpködnek, én meg kicsit ijedten pillantok körbe, amikor valaki megkérdőjelezhetetlen magasságokba emeli az alkotókat, és zseniális újításokról beszél...

Mielőtt szó érné a ház elejét, nem kívánom azt állítani, hogy rossz film volt. Csupán annyit mondanék, hogy a 10-es skálán nem 15-ös, hanem mondjuk egy 8-as bőven elég hátbaveregetés lenne. Ugyanis a film jó. Tagadhatatlan, az viszont, hogy valamiféle nagy újítással, korszerűsítéssel ugrott volna elő, azt kötve hiszem... Ott kezdődik minden, hogy a freudi

elméletek tudat alatti szintjei nem egészen napjaink újításai. (Sőt banálisan még citálhatnám Platón barlang-hasonlatát és a megismerés szintjeit, de nem ártanám magam a világeért se a filozófiába, legyen ez a terep nálam avatottabbaké.) A képi világgal baj nincs. Kicsit színes, szagos. hatásvadász, de egy hollywoodi kasszasiker-től mást nem várhatunk. Ez tehát tényleg nem probléma, csak ne harsogjuk rá, hogy micsoda bombasztikus újítás, stb., stb. Merthogy aki látta a Mátrixot, aki látta a Tökéletes trükköt, és természetesen nem naiv nézőként ült be a moziba (azaz edződött már a mozi néhány remekén) annak nem kellett meglepődnie sem az akciójeleneteken, sem a vizuális effekteken, sem a befejezésben látható utolsó csavaron. A film felénél bőven összerakható, hol vagyunk, kinek az álmában, melyik szinten, és a pörgettyű funkciójának bemutatásakor már kétségünk sem lehet a zárókép felől. Mindezek ellenére valóban iszonyatosan élvezhető film (mindenesetre a mezőnyben levő nemrég vetített Polans-

STÁBLISTA ÉS VASFÜGGÖNY

ki-alkotásnál messzemenően mondani filmélményét nem jobb); előnyére válik, hogy akarom én itt lerombolni. gyönyörű (tényleg varázsos) Mindössze annyi csekélyke az álomképek felépítésének szándékom, hogy elültessek jelenete; és külön köszönöm, egy apró gondolatot (és bizony itt a trükk!): mi van, ha nem ragaszkodunk a superlativusokhoz...
– senki álomképét, akarom

Körtesi Márton: Fél adag, extra köret

80

Aki látta az *Inception* angolul a kifejezés, amivel (avagy magyar címén *Eredet* divat dobálózni: eye candy; – a fordítók, mint általában, e cikk írása közben igazán most sem brillíroztak) című örülnék, ha létezne az a Nolan-filmet, okkal esett hasra a kivitelezés, a látvány, a felvázolt gondolatok előtt. Tény, hogy ez egy különösen profi munka, kezdve az operatőri munkától a castingon át egészen a színészi teljesítményekig. Tény, hogy a film minden kockája olyannyira szemrevaló, hogy ha az én álmaim így néznének ki, soha nem akarnék felébredni. Tény, hogy a fennálló hollywoodi standardok szerint ez a film rendhagyó mennyiségű szellemi erőfejlesztést vár el a nézőktől; de legyünk egy kicsit őszintebbek annál, mint hogy ki kiáltsuk kerek e világ legzseniálisabb, legújyszerűbb, legeslegebb filmjének. Van

angolul a kifejezés, amivel divat dobálózni: eye candy; e cikk írása közben igazán örülnék, ha létezne az a kifejezés is, hogy brain candy. Az *Inception*, amellet, hogy eye candy is egészen látványos és meglepő módokon, pont ez: ahogy anyám szokta mondani, agyi rágógumi; vagy ahogy én szoktam, intellektuális maszturbáció. Lenyűgöző mélysége van annak a világnak, amiben a film játszódik: az álombetörés szabályai, feltételei, az íratlan álombetörő-szabálykönyv olyan részletességgel van kidolgozva, ami a film minden percében a forgatókönyvíró nagyszerűségét dicséri. Alapvetően olyan igazságokat hallunk többnyire az álmainkkal kapcsolatban, ami belegondolva egyértelmű: engem például nagyon

KÖRTESI MÁRTON: FÉL ADAG...

megfogott az a meglátás, nem kell szégyenkeznie senki-
hogy az álmaink mindig in-
medias res kezdéssel vág-
nak bele egy jelenetbe, és
sosem látjuk, hogyan kerül-
tünk oda, ahova – ha igazi
entellektüel lennék, talán ez
a cikk arról is szólna, miért
vonható olyan találó párhu-
zam a film műfaja és az álom-
mé között, de maradok inkább
a fotelbölcész státuszomnál,
és folytatom a kritikámat.
Elvégre van mit kritizálni.

Ugyanis szép a szerkezet,
nagyszerű, de ami egy filmet
igazán örökkévalóvá tehet,
az mégis hiányzik. Nem mon-
dok olyanokat, mint mások-
tól már hallottam, hogy azért
ne istenítsük a filmet, mert
hozott anyagból dolgozik.
Igen, készséggel elhiszem,
hogy a forgatókönyvíró köl-
csönvett a koncepcióhoz gon-
dolatokat olyan filmekből,
mint a *Mátrix* vagy a *Tö-
kéletes trükk* (utóbbi szintén
a rendező filmje); sőt, én is
tudnék további példákat
mondani: a *13. emeletből* a
párhuzamos világok, a *Dark
City*ből a torzítható beton-
dzsungel, vagy akár a *Psy-
chonauts* című videójátékból
az álombúvárkodás trópusa
mind visszaköszönnek az *In-
ception*ben. Emiatt azonban

rezte valahonnan az ötletét:
a *Rómeó és Júlia* nem léte-
zett volna Arthur Brooke és
William Painter nélkül, hogy
most okosat mondjak, de
ha csak a modern irodalom
nagyját nézzük is, elmond-
ható, hogy intertextualitás
nélkül az elmúlt században
alig született volna bármi
irodalom. De aztán vannak
persze jogosabb észrevételek
is a filmmel kapcsolatban.

A filmben erőteljes hang-
súly van a szerkezeten, leg-
inkább a történet rovására:
az álmvilág és az álmok na-
vigációjának szabályai annyi
magyarázatot igényelnek,
hogy a két és fél órás filmből
alig jut arra idő, hogy a ka-
rakterek kibontakozzanak,
és hogy egy pár vázlatos, el-
csépelet érzelmi szálon kívül
bármiféle mesélőnivaló le-
gyen. A főhősünk lelki válsá-
ga engem speciel nem rázott
meg különösebben: hány-
szor, hányféleképpen láttunk
banálisabbnál banálisabb fil-
meket arról, hogy a férjet a
felesége halála emészti? Kel-
lemes csavar, hogy a feleség
emléke kvázi fizikálisan is
basztatja az urát, ahol tudja
– na de úgy beállítani, hogy

SÁNDOR JÚLIA: ŐSZI ÁLOM...

A forgószékekre ülünk. Az őszi temető csendjében mi leszünk a fehér sírok halottjai.

Egy férfi ül a temetőben. *Lehet, hogy gyászolok,* mondja a megjelenő nőnek, de főleg csak ott van. Neve nincs. Nevei csak a halottaknak vannak, lehet olvasgatni a sírköveken, azért vannak, mi másért, mondják. Egy ilyen helyen okvetlenül csak lenni lehet vagy éppen nem lenni, itt mindig ősz van, idő – nem létezik. Ide költöznek azok, akiknek a régi házak többé nem otthonaik. De az is lehet, hogy rögtön itt kezdődik minden, hogy valamilyen halottnak tényleg

„*talán a temetőben*

Sötét éjjel

épp ilyen temetőben

csinálták fel az anyját”

ahogy a férfi mondja. És nem járunk messze attól a Beckettől, akinél „*az asszonyok a sír fölött szülnek, lovaglóülésben*”.

A huszonegyedik századi Beckettként is emlegetett kortárs norvég szerző a drámában nem központos. Nem kérdez, nem válaszol, csak mond, ismételi, és hallgat. *Ne menj,* mondja a férfi a nőnek, aki az ősz közben a felesége lesz, *gyere vissza,* mondja az

anya a férfinak, aki feleséget és gyereket hátrahagyva az ősz közben feleségül vesz egy másik nőt, *azt mondta hogy jön,* mondja az apa a férfiről, hogy jön a férfi a nagymama temetésére, pedig még csak most ment el a nővel, Gry és Gaute, az első feleség meg a gyerek is jönnek, mondja az anya, *mi értünk korán ide,* mondják a szülők, és ülnek-állnak feketében egy nagy műkoszorúval. Az sem hervad el soha.

De aztán *későn* lesz. A temetőben még mindig ősz van, de nem él már se az apa, se a gyerek, se a férfi. Minden olyan hirtelen történt. Nyolc hirtelen év alatt. A férfi, amikor apját vesztette el, nem volt a fia; amikor fiát, nem volt az apja. Aztán meghalt. Csak a nők maradtak: az anya, meg az első és a második feleség. Az anya nem anya, mert a fia otthagytta, az első feleség nem anya, mert a fia meghalt, a második feleség nem anya, mert soha nem is volt az. Három nő találkozik, és indul el, mert *itt az idő.* A darab során sokadjára és utoljára.

A Bárka előadása Szabó Máté rendezésében érzékenyen jeleníti meg a felszíni

STÁBLISTA ÉS VASFÜGGÖNY

cselekményháló alatt megbúvó viszonyrendszereket.

Hanglejtést kapnak az egymás után írt szavak, mozdulatokká válnak a szerzői instrukciók, halk lesz és hangos, tétova és hirtelen, de főként tétova minden. Élni kezd a darab a sírok között, az avarban, nem túlzóan és nem kevésbé, pont amennyire kell.

84 A színészek is pontosan tartják meg a túl sok és a túl kevés közötti egyensúlyt, minden kis mozdulat, lépés, nemlépés fontos, kell, és jó. Szabó Máté egyetlen helyen nyúl csak félre, egyetlen helyen lesz sok: a terem két oldalán álló tévékészülékek az általuk vetített különböző képekkel és képsorokkal a forgószékek által nyújtott helyzeti előnyök dacára megsztják a közönség figyelmét.

Nem baj, mondom magamban, annyi minden mellett megyünk el az életben; ha valami jó, akkor nyolc darab tévé igazán nem számít.

JON FOSSE: ŐSZI ÁLOM

Fordította: Domsa Zsófi

Férfi: Kardos Róbert

Nő: Varga Anikó

Anya: Varjú Olga

Apa: Gados Béla

Gry: Moldvai Kiss Andrea m.v.

Díszlet/jelmez: Daróczi Sándor

Rendező: Szabó Máté

Öze Eszter: Fernando Botero a Szépművészetiben

Szeptember végén, első alkalommal nyílt kiállítás a híres kolumbiai festő-szobrászművész alkotásaiból Budapesten. A Szépművészeti Múzeumban. Nem szükséges különösképpen hangsúlyozni, hogy mennyire nem illik a múzeum arculatába ez a tárlat; ezért az, hogy itt rendezték meg, azt mutatja: a kortárs művészek itthon, a nagyközönség által ismert (kicsiny) kánona talán bővülni fog még egy fővel.

A kurátor vagy valami hihetetlen szórakoztató ironiával kezeli a helyzetet, vagy egyszerűen csak egyáltalán nem vesz tudomást arról, hogy szolkatlan, már-már abszurd a Szépművészetibe menni kortárs tárlatra; nem tudom, de érdemes csak a homlokzatra pillantani, ahol a Nuda veritas mellett Botero Évája ácsorog (csöppet sem félszegen vagy kevésbé nőiesen...).

Fernando Botero világszerte ismert és elismert, itthon azonban ezidáig nem a legpreferáltabb művész volt, legalábbis nem a nagyközönség számára.

A Régi Képtárban, ahol a tárlat helyet kapott, „ott felejtettek” néhány klasszikus alkotást, így egyszerre veheti szemügyre a látogató az eredeti, valamint a boteroi parafrázist.

A kolumbiai festő ugyanis főként átiratokkal (átfestésekkel) dolgozik. Ars poeticája, hogy „A korábbi mesterek műveinek ‘megisméltésével’ az ember saját gyökereinek mélyére tud hatolni”. Van Eyk, Raffaello, Ingres mind egy-egy előkép számára. Használja a mindenki által jól ismert Arnolfiniét, Madonnákat, Évákat és Adámokat, de megtölti őket volumennel, és egy adag latin-amerikai életérzéssel. A klasszikus, nagy mesterek alakjaiból pop-art figurákat csinál, akiket felismerhet a megfelelő(?) átlagműveltséggel rendelkező látogató.

Botero számára a legfontosabb a tömeg, a test, a szürreálisra felduzzasztott formák, amik egyszerre fejezik ki a festő ironikus társadalomkritikáját, és az életigenlését. A hatalmasra dagadt

KULT-TREFF

arcok, „egy nem realista valószínűség realizmikus megközelítései”, ahogy a művész írja.

Vizualizálva látjuk ugyanazt a mágikus realizmust, ami majd minden latin-amerikai írónál megjelenik, amit rajtuk kívül talán csak a közép-kelet európai olvasó, néző tud éppen annyira érteni.

86 Lehet (sőt talán kell is) vitatni Botero művészetét; annak egysíkúságát, talán túllontúl didaktikus, szájbarágó gondolati tartalmát. Az, hogy a kiállításon nem csak saját kezű munkái vannak kiállítva neve alatt, hanem egész műhelye képviselteti magát, szintén kicsit a minőség rovására megy.

Azonban azt is meg kell jegyezni, hogy a botero-i formavilág arra az észrevételre képes rávezetni, ami a testi egzisztencia legelemibb megtapasztalásával egyenértékű. Ezt a szembesítést a térrel, saját emberi mivoltunk volumenével talán már csak a táncból ismerhetjük.

Ha a mindenkori látogató nem értékeli a hús és a tömeg dicséretét, nem tölti el valamiféle megalégedéssel, hogy éppen elég művelt ahhoz, hogy felismerje a pa-

rafrázisok eredetét, akkor is azt gondolom, hogy érdemes megnézni a kiállítást. Olyan tárlatot látunk, ami talán túlértékelt a média túlzott odafigyelése miatt, de mindenképp egy jelentős művész munkáiból áll össze. A kortárs festészetben már-már meghökkentően tradicionális nézőpontot képviselve, a klasszikus ikonográfiai sémákat felhasználva, hagyományos narrációra, komponálási módra építve kérdez rá a letűnt korok nagy klasszikusaira, és a jelen korunk problémáira. Ami pedig kiemeli a felejthetőség sorából az az „exotikus” (tehát az európai kultúrától teljesen idegen) szemlélet, amivel a testet nem a lélek, vagy a szellem metaforájaként értelmezi, hanem valami sokkal „igazibb” realitásként.

MARKÓ ANITA: CSÓKAFÉSZEK

Markó Anita: Csókafészek

– Gondolatok Győrffy Ákos Havazás Amiens-ben című kötetéről –

A csókák megtanulják, a kezembe. Talán nem is a hogy miből építhetnek fészket. Ezért képesek elhagyni a régi helyeiket, és új helyekre költözni. Megszokják az idegenséget, mert megjegyzi az alapokat: a faág alakját, nehézségét, hogy miként akaszthatják egymásba őket. Áttelepülnek, megszoknak, túlélnek. Mióta világ a világ. Aztán a világ város lett, a városban pedig túl sok minden lett, ami olyan mint egy faág, csak nem az. Így kezdtek a csókák a fészkekbe hordani drótokat, fémdarabokat. A célnak megfelelt. A fészkek kész. Jöhetnek a fiókák. Valami azonban mégsem ugyanaz. Ez pedig a hideg. A tél ellen hiába a drót, a fém. A fiókák megfagynak. A fákra csak emlékezni lehet.

Csókafészek. Ez a legtisztább meghatározás, ha Győrffy Ákos megjelent kötetéről szeretnénk szólni. Nehéz bármi egyebet is mondani. Talán azért, mert nehéz átlépni azon az idegenségen, ami akkor fog el, mikor egy kortárs verses kötet kerül

a kezembe. Talán nem is a kortárs miatt, hanem egy másik, idegen világba való belépés miatt. Ez az aktus persze közhely, amin nem is tudhatnánk, nem is kell túllépni. Hiába a *Védőbeszéd* 87

a párhuzamos életek közti lépkedésről, az álarcok mögött mindig lapul egy másik világ, ez a kötet alapélménye. Pontosabban a táj van ott, ami „csak a lélekben létezik”. A tájleíráshoz nyúl vissza Győrffy Ákos, és keresi azt, hogy hol lehet visszahozni ezt a mai költészetbe. Legyen az erdő, tengerpart vagy bármi más – a nyugodt, emberközeli természet képe mindig csak emlék vagy álmkép, amibe beletolakodik a modern, rideg, fémizű életélmény. De valahogy a versek is idegenek, távoliak, meseszerűek. Néhol már-már mantrába folyó, higgadt lebegés valahol félúton a táj, a költői én világai és isten között. Néhol közel tud jönni, néhol távol marad. A távolmaradás szándékoltsága persze nem megítélhető. Fakad

ez valami lassan szokásossá akár célozta ezt, akár nem. De nem lehet csak úgy elsik-
 való öncélúságból, ami a sza- bad, prózába hajló vers saját-
 ja. A kötet töredékes marad, lan felette, ennél többet pe-
 dig igazán nem várhatunk.

Kovács Györgyi: Alexander Dumas *Monte Christo grófja*

88 „– Kitűnő – ámuldozott Senki
 Alfonz. – Ön igazán egy Monte
 Christo.

– Ki az, hogy folyton emleget-
 tik? – kérdezi Tuskó Hopkins, ez
 a műveletlen. Szégyelltem, hogy
 ilyen barátom van.

– Monte Christo rab volt If
 várában – magyarázza Yvonne.

– Az melyik helyőrség? – kér-
 dezi Potrien.

– Marseille közelében volt va-
 laha. Ott tartották fogva Monte
 Christót és egy öreg abbét, aki
 mindenféle holmit készített a
 cellájában. A lepedőjére írt, az
 ágy lábából vésőt csinált...

– A Sing-Singben ilyesmi nem
 fordulhatott elő – szoltam közbe
 –, kímélni kellett a felszerelést.

– Ez régen volt – mondta
 Yvonne.

– Úgy van – bólintott Hop-
 kins –, ez az új igazgató most
 rendet csinált.

– És mi lett a fegyencekkel?
 – érdeklődött Tuskó.

– Amikor Farria abbé meg-
 halt, Monte Christo a halott
 helyére feküdt, és a tengerbe
 dobták egy zsákban a tetem he-
 lyett. Ott aztán felvágta a vász-

nat, és elmenekült.

...Ez bizonyára a tábornok
 apja lehetett, az öreg Monte-
 Duron. Ezért mondja a leánya,
 hogy “Te egy Monte Christo
 vagy”.

– És most – mondta Senki Al-
 fonz – itt a Kongó mellett mi
 újra eljátsszuk a régi történe-
 tet. A tábornok úr is elmondhat-
 ja majd, ha kiszabadult, hogy
 tért vissza a halotti lepelből,
 mint Monte Christo. És büntet-
 ni fog!

Megbolondult ez a Senki
 Alfonz? El akarja játszani ezt
 a “történetet”? És a tábornok
 éppúgy tér vissza a halotti le-
 pelből... Csak nem akarja a tá-
 bornokot lepelbe vagy zsákba
 varrni? Ha a Kongóba dobják,
 megeszik az öreget a krokodi-
 lok.

Hülyeség! Szerettem vol-
 na még a néhai, idősebb Mon-
 te-Duronról kérdezősködni, de
 gondoltam, nem öröm a tábor-
 noknak, hogy az öreg fegyház-
 ban ült, minek feszegessük.
 Nem...?

De ez a dolog a zsákkal nem
 ment ki a fejemből. Tuskón is

KOVÁCS GYÖRGYI: MONTE CHRISTO...

láttam, hogy idegesíti valami. Odajött hozzám.

– Te jónak tartod, hogy ezt az öreg urat a vízbe dobják? – kérdezte halkán.

– Tiszta marhaság Senki Alfonztól. Nem értem, miért változtatott az eredeti terven, hogy tutajra ülünk, és a tábornokot itt hagyjuk Potriennel!

– Ezt mondom én is. Egy ilyen öreg urat a folyóba dobni... És hová a csodába ússzon a Kongón?

– Nem is szólva a krokodiluskokról.

– Azt hiszem – mondta Levin, aki mellettünk ült –, én értem, hogy mit terveznek. A tábornok bizonyára súlyos beteg, és nem akarják, hogy szenvedjen, hát bebeszélték neki ezt a hülyeséget. Most majd kíméletesen áttolják egy zsákban a másvilágra.

Ez elég kézenfekvőnek látszott.”

(Rejtő Jenő: A három testőr Afrikában)

Dumas halhatatlan klaszszikusa a huszadik században is közkedvelt olvasmány, hatását a fenti idézet és a többszöri filmfeldolgozások is mutatják. Középpontjában egy különleges férfi, Edmond Dantes sorsa áll, akit ifjúkorában csalárd ármány mindenétől – szerelmétől,

családjától, becsületétől, szabadságától – megfosztott, de tudása, tapasztalata, ereje, leleményessége és egy öreg abbé segítségével kiszabadult If várának sziklabörtönéből. Monte Christo szigeten megtalálta az abbé által ráhagyományozott kincset, és néhány évvel később a legegánsabb körökben mint Monte Christo grófja tűnt fel, hogy sorban bosszút álljon azokon, akik tönkretették őt. Hogy hogyan teljesül be a bosszú, és képes lesz-e a gróf újra Edmond Dantesszé válni utána, megtudhatod, ha elolvasad a könyvet.

VITRIOL ÉS MACSKAKŐ

Tóth Olivér István: De re – a dologról – Válasz Minchev Vaszil 2. lapszámában megjelent írására –

„Ταράσσει τοὺς ἀνθρώπους οὐ τὰ πράγματα, ἀλλὰ τὰ περὶ τῶν πραγμάτων δόγματα.”

„Nem a dolgok, hanem a dolgokról alkotott vélemények rendítik meg az embert.”

Epikurosz

90

A középkori skolasztika óta megkülönböztetik a logikával, tehát kijelentésekkel foglalkozó tudósok a szavak és mondatok *de dicto*, azaz szavak szerinti, és *de re*, azaz dolog szerinti értelmét, mivel kijelentéseink igazságfeltétele és referenciája, azaz értelme a legritkább esetben derül ki magukból a mondottakból. Állításom szerint Vaszil ez ellen a megkülönböztetés ellen vét, amikor Kristevára *de dicto* hivatkozva érvel a szöveg *de re* értelme ellen. Ahhoz azonban, hogy e mellett értelmesen tudjak érvelni, röviden össze kell foglalnom a „feminizmus”-nak nevezett mozgalom szellemtörténetének egyes aspektusait.

A – Vaszil által is ismeretett – klasszikus konzervatív álláspont nagyjából

Arisztotelésztől eredeztethető, aki *Fizikájában* kifejti, hogy az utódnemzésnél a férfi szolgáltatja a formát, míg a nő az anyagot. Ennek megfelelően, ha az utód kevésbé jól sikerült – lévén a forma transzcendens – azért csak és kizárólag a nő tehető felelőssé. Innentől eredeztethető az a felfogás, hogy a nő a „gyengébbik nem”, az alacsonyabb rendű, akinek feladata a férfinek alávetett háztartásbeli szolgálat. A konzervatív álláspont Aquinói Szent Tamástól és Hegeltől eredő megosztása: a férfi ténykedési területe a *piazza*, a közélet (*citoyen* aspektus); a nőé Tpedig a *casa*, a magánélet (*bourgeois* aspektus). Természetesen ezek közül a közjóért való ténykedés a magasabb rendű, mivel az a társadalomban kiteljesíti az eszmét, az egyéni jóért való munkálkodás csupán alacsonyabb rendű, de szükséges – fenntartó – tevékenység.

Ebben a szellemi környezetben jött létre a modern értelemben vett „feminizmus” (emancipáció) első hulláma,

TÓTH OLIVÉR ISTVÁN: VÁLASZ VASZILNAK...

a *difference feminism* (különbség-feminizmus), amely arra helyezte a fő hangsúlyt, hogy az alapvető állampolgári jogok tekintetében (szavazati jog, törvény előtti egyenlőség stb.) ugyanolyan státusz illesse meg a nőket, mint a férfiakat. Ez a hullám nagyban merített (a Vaszil által artikulált állásponthez nagyon hasonlóan) magából a konzervatív elméletből, csak más előjellel: mivel a nők is a társadalom hasznos tagjai, őket is ugyanazok a jogok illetik meg. Ami ebből nekünk leginkább fontos, hogy ez az elmélet adottként kezelte a komplementer „nő” és „férfi” kategóriákat: vagyis a nő annyiban nő, amennyiben nem férfi.

Ehhez képest jelentett újdonságot a Simone de Beauvoir neve által is fémjelzett második hullám, a *diversity feminism* (különbözőség-feminizmus), amelyet talán a francia filozófusnő szalóigévé vált mondása jellemez leginkább: „az ember nem születik nőnek, hanem nővé válik”; azaz nem a biológiai meghatározottság (anyaság stb.) a fontos, hanem a társadalmi meghatározottság. Vagyis a nő nem

attól nő, hogy nem férfi, hanem attól, hogy nő: a nőiség ugyanolyan önértéket hordozó fogalom, mint a férfiaság. Ennek az elméletnek a konzervatíván értett álláspontjára helyezkedett Vaszil is, amikor a nő mint sajátos képességekkel felruházott nem szerepéről értekezett, ahol a nő önértékét a „biológiai adottság” „hivatásának” 91 kielégítése jelenti. Azonban ezt az álláspontot hamarosan bírálatok érték – többek között az esszében is idézett Julia Kristeva részéről – azért, amiért továbbra is esszencialista módon statikus fogalmakként kezeli a „nő” és a „férfi” kategóriákat, mintha valamiféle szubsztanciális azonosság állna fenn a képviselői között.

Az univerzálé-probléma megvitatása itt nem célunk, mindenesetre a harmadik hullám, a dekonstruktivista feminizmus, amely azonos állásponton van a nőiesség és férfiasság konstrukció voltában a standpoint feminizmussal (amelynek vezéralakja éppen Kristeva), amellet foglalt állást, hogy nem létezik „nőiség” és „férfiasság”, csupán nőiességek és férfiasságok. A kollektív

VITRIOL ÉS MACSKAKŐ

identitást az egyéni identitás fölé helyezni – érvel Kristeva – totalitáriánus gyakorlat, amely összeegyeztethetetlen a multikulturalizmus és a tolerancia liberális értékeivel. Lefordítva magyarra ez azt jelenti, hogy nem „PC” (ezen fogalom elterjedésének is egyik élharcosa a bolgár-francia szerzőnő) az alapján megítélni, hogy valaki milyen nembe tartozik, hogy nadrágot vagy szoknyát hord – hasonlóan ahhoz, hogy nemzetisége, bőrszíne vagy vallása alapján sem következtetünk az emberek személyiségére –, egyáltalán: mindenki maga válogatja össze identitása darabkáit, nem pedig két előre megkonstruált, oktrojált csomag közül választ (és a legkevésbé sem egy már meglévő panel elfogadása vagy el nem fogadása a kérdés). Vagyis – szól a szerzőnő – nem mérhetőek az egyes emberek férfiaság- és nőiességkonstrukciói (ideái), ezek között csupán valamiféle wittgensteini értelemben vett családi hasonlóság áll(hat) fenn. Mutatis mutandis Kristeva éppen amellet érvel az anyaságról szóló műveiben (*Stabat Mater, Anyaság Bellini szerint*), hogy az anyaságot nem lehet nőiességre redukálni, az egy attól független létállapot, amelynek kifejezéséhez elégtelenek a jelenlegi, keresztény és biológiai keretnarratívák. Mivel pedig az anyaság nem kapcsolódik a nőiességhez – amiből (mint azt egy Rosalind Cowarddal készült interjújában elmondta) annyi van, ahány ember – ezért szerinte az anyaság létállapotát ugyanúgy megélheti egy „nő”, mint egy „férfi”, egy heteroszexuális és egy leszbikus (*Fekete nap*). Ezek után, azt hiszem, könnyen belátható, hogy Kristeva nem a „nő” „biológiailag meghatározott” „Istentől eredő” anyai „hivatása” mellett érvelt az idézetben, mivel számára alapértéket jelentett a nyugati liberális demokráciák államrezonja, az *identitás szabad választása* (amelyet a nagyobb keresztény egyházak mellett a katolikus egyház is elismert az 1965-ös keltezésű *Dignitatis Humanae* kezdetű zsinati határozatában). Kristeva a cikkben szereplő idézetben az interszekcionalitás strukturalista fogalmát ismerteti: e szerint az elnyomás nemcsak a(z) amúgy is konstru-

TÓTH OLIVÉR ISTVÁN: VÁLASZ VASZILNAK...

ált) nemi különbségek, hanem minden identitásbeli különbség (mint a szexuális orientáció, felekezeti hovatartozás, társadalmi osztály stb.) mentén a nyelven, a diskurzuson és a kontextusba helyezésen keresztül fejt ki hatását.

Ezért standpoint feminista: a szavak határozzák meg az embert, de az ember is a szavakat; ennek megfelelően a feladatunk a dolgok helyes megnevezése, mivel a megnevezés által képviseljük ál-

laspontunkat. Tehát Kristeva szellemében *de re* kell szólnunk a dologról, hogy a nyelv többé ne hamis valóságokat teremtsen és az elnyomást szolgálja, hanem azt mutassa meg, hogy a dolgok olyanok, amilyenek. A homogén, biológiailag meghatározott, teleologikus „nőiesség” és „férfiasság” tipikusan ilyen hamis konstrukció, amit ki kell mondanunk ahhoz, hogy a dolgokról beszélhessünk, és ne azok árnyképeiről, a szavakról.

93

Magyar Levente: Vörösiszap-katasztrófa

Vörösiszap. Radioaktív, nehézfémekkel teli, maró lúg? Mi igaz a médiából? A következő sorokban a devecseri vörösiszap-katasztrófáról olvashattok nem a média, hanem a földtudományok szemszögéből

Kis hazánkban a Balatonfelvidéken bauxitot bányásznak, amit az ajkai timföldgyárban dolgoznak fel, és lesz belőle később alumínium. Ám ahhoz, hogy ebből a durva, szennyeződésekkel teli ásványkeverékből az ércet ki lehessen nyerni, előbb finomítani kell. Ez a timföldgyártás folyamata,

amikor is a bauxitot lúgos oldattal kezelik, hogy az $(OH)_3$ és (OH) ionokat leszakítva az Al-ról, a fémet kinyerjük. A vörösiszap pedig nem más, mint a timföldgyártás során visszamaradt zagy. Ez a keverék 40%-ban tartalmaz vas-oxidot (Fe_2O_3), 15%-ban kvarcot (SiO_2) egyéb szilárd összetevőket és magát a nátrium-hidroxid lúgot ($NaOH$). Mint láthatjuk nincs benne semmiféle radioaktív anyag, se nehézfém, de hát akkor miért olyan pusztító ez az anyag? A fizikai részét, hogy ha az emberre rászakad 1.000.000 m^3 víz és iszap, ak-

VITRIOL ÉS MACSKAKŐ

94 kor az elég nagy erővel rendelkezik ahhoz, hogy kárt tegyen bennünk. Gondolom ezt nem kell részletezni. A kémiai oldala a dolognak igényelhet kisebb magyarázást. A NaOH lúgos kémhatású vegyület. A kémhatást a pH-szám indikálja. Ez egy logaritmikus skála, aminek a fejtegetésébe most fölösleges belemenni. Képzelnék el a normál csapvizet, ami pH6 és pH8 között van. (A Balaton-felvidék karsztos jellege miatt az ottani víz pH8 körüli értékű). Ez közel semleges, tehát mint tudjuk meg lehet inni anélkül, hogy valami bajunk lenne belőle. A NaOH pH13-as értékkel rendelkezik. A logaritmikus skála miatt ez azt jelenti, hogy a NaOH százezerszer lúgosabb, mint a pH8-as csapvíz ($10^{13}-10^8=10^5$). El lehet képzelni miféle pusztítást végez egy ilyen lúg az élő szövetben. Ha az ember kezére rákerül, de rögtön lemossuk vízzel, nem sok bajunk lesz. Ha rajta hagyjuk 10 percig, akkor piros, viszkető foltok jelennek meg. Ha pedig fél óra is eltelik mielőtt eltávolítanánk, akkor búcsút mondhatunk selymes kis bőrünknek, az biztos... Szóval ez az

anyag terítette be Devecsert és a környező területeket. De hát ha valami ilyen veszélyes, hogy tárolhatják olyan gát mögött, ami egyszer csak átszakad? Van-e még valami, amit rejthet a vörösiszap? Lesz-e ennek még valamiféle kritikus ökológiai hatása, és hogyan fogják csökkenteni a már meglévő környezeti kárt? Szép sorban ezekre a kérdésekre keresünk most választ.

A zagyttározó tulajdonképpen egy nagy gödör, gáttal megerősítve. Ebbe folyik bele a timföldgyárból a vörösiszap. Leülepedik, növényeket ültetnek rá, majd pedig teljesen kiszárad. Ez egy jól kivitelezett rekultiválási folyamat terve, amivel egy ipari művelés alatt lévő területet úgy lehet visszaszolgáltatni a természetnek, hogy minimális a környezetre gyakorolt hatás. A Kolontártól másfél kilométerre található zagyttározó nem ilyen. A 80-as évek második felében építették, még javában szocialista időkben, tehát a gyors és olcsó munka volt a mérvadó. Vizsgáljuk meg a tározónkat három struktúra – az aljzat, a felszín, és a gát – szempontjából.

MAGYAR LEVENTE: VÖRÖSISZAP...

Általában az ilyen mesterséges medencéket úgy alakítják ki, hogy legyen valamiféle természetes impermeábilis réteg – például agyag – a tárolandó folyadék alatt. Ha nincs, akkor mesterségesen terítik be vele az aljzatot. Ilyen módon elkerülhető, hogy a veszélyes hulladék beszivárognon az ivóvízhálózatba.

A felszín problémája a szálló por. Ha nem ültetik be idejében a területet, a 2,5-10 μm nagyságú porszemcsék akár 100 km távolságra is eljuthatnak. Ez két veszélyt is rejt magában. Egyik, hogy ezek a szemcsék olyan aprók, hogy képesek a garaton át a tüdőben lejutni és leülepedni, ez pedig nagymértékben elősegíti a légúti betegségek, valamint a tüdőrák kialakulását. És mivel, hogy a vörösiszap tartalmaz $\text{Na}(\text{OH})$ -ot, így evidens hogy a pora is. Ha ez vízzel érintkezik és oldódik, máris kifejti maró hatását a lúg. Ez felettébb kellemetlen, és nem kevésbé roncsoló hatású a légzőszervrendszerben.

A gát problémáját felvetve az a kérdés foglalkoztatja az embereket, hogy vajon mitől mozdult meg a szerkezet. A

geofizikai vizsgálatok kimutatták, hogy a környéken nem volt semmiféle tektonikus mozgás, tehát az kizárható, hogy emiatt szakadt át a gát. A katasztrófa oka sokkal inkább az építmény szerkezetében, és aanyag geológiai feltérképezésben keresendő. Az ehhez hasonló gátakhoz olyan építőanyagot szoktak használni, amelyet hosszas anyagvizsgálati módszerek útján vizsgálnak a különböző irányú fizikai terhelésekre, vízfelvétel és egyéb kémiai reakciók utáni szerkezetváltozásra. Ez alatt azt értem, hogy például a betonról tudjuk, hogy mennyi terhelést bír, mennyire rideg vagy hogy, miként reagál a különböző kémhatású oldatokkal. Az ominózus gát építésénél pedig azt a salakanyagot használták fel, amit az ajkai barnakőszén bánya termelt, bár azt nem tudták, hogy ez hogy változik az idők folyamán. Tehát az átszakadás egyik, még feltáratlan oka ez is lehet. Azonban a legvalószínűbb ok abban keresendő, hogy az építkezést nem előzte meg alapos geológiai vizsgálat. Ezzel ugyanis fény derült volna arra, hogy a tározó

VITRIOL ÉS MACSKAKŐ

alatt olyan agyagos réteg húzódik, amelyik nedvesség hatására vertikális irányban nagy mértékben képes megduzzadni. A salakgátat pedig nem arra tervezték, hogy ellenálljon a lentről feszítő erőknek, így úgymond szétcsúszott az építmény, és a mögötte tárolt lúgos víz lezúdult, magával hordva a 96 vörösiszapot. Egyébként a jelenleg repedező északi gátfal is hasonló problémával küzd. Az alatta lévő duzzadó agyagásványok felfelé emelő hatásának van kitéve, és ez okozza a folyamatos repedést.

Mint már említettem, megállapítható, hogy nem lehet semmiféle radioaktív vagy nehézfém dúsulás az iszapban, hiszen a bauxitgyártás során nem keletkezik egyik anyag sem. Ennek ellentmond, hogy a Greenpeace egyik mérése szerint kétszázszoros higanydúsulás található az iszapban. Ebből az a krimibe illő gondolat merülhet fel, hogy valaki az idők folyamán illegális higanylerakóként használták a tározót. Ez esetben az ügy rendőrségi nyomozást is igényel, hiszen ez komoly bűncselekmény. Ezek az információk még nincsenek száz

százalékig alátámasztva, a biztos következtetésekhez több mérésorozat eredménye is szükségeltetik.

És akkor mi is lesz a már kiömlött lúgos iszappal? A hatóságok jelenlegi intézkedése annyiban merül ki, hogy hozzákevernek egy kis gipszet, és az majd semlegesíti. Ezzel csak az az egy probléma van, hogy a gipsz ($\text{CaSO}_4 \times 2\text{H}_2\text{O}$) nem semlegesíti a lúgot. Lehet, hogy furcsán hangzik, de ez csak egy placebo-jelenség. A vezetőség pedig óriási baklövést követ el vele, hiszen semmit nem tesz. A lúg hígulásáért esetleg az esők felelhetnek. A legjobb megoldás egy nagy pufferkapacitású, viszonylag gyenge sav lenne. Egyébként a kiömlött iszapot minden biztonnal össze fogják gyűjteni, visszahelyezik egy tárolóba, a lúgot pedig egy két év alatt annyira felhígítja a víz, hogy a növénytermesztés is újra beindulhat a területen.

IDEGEN TOLLAK

RÁCZ KATA: 3 x 11 + 6 ord i fotnote
(til morgon og kveld)

hvitt skinner sola
i oss
glitrer glassfiberne
brusken av livets takt

plask drypper vann
på
vårt
hode
tidenes vann
og vi drukner

midt i mellom
taushet i virvelen

ingen beskytter
vern ingen steder
bare ply og soll
uten para

Ruppert Viktor: Devolution in Britain and the English question

„When people say England, they sometimes mean Great Britain, sometimes the United Kingdom, sometimes the British Isles – but never England.”

George Mikes

98

The year 1998 was a triumphant year in the history of nationalism in the United Kingdom. Following referendums in Scotland, Northern Ireland, and Wales, the Scottish Parliament, the Northern Ireland Assembly and the National Assembly for Wales were established. That year was a milestone in the process of devolution.

Ever since Ireland gained independence in 1921 (at the time as the Irish Free State), national sentiments have been growing stronger in other parts of the UK as well. Northern Ireland used to be at a state of constant warfare as members of the Irish Republican Army, a radical separatist/terrorist/freedom fighter organisation, were fighting an underground war to force the

English back to England and to reunite Northern Ireland with the rest of the island. This was not only a political struggle, but a religious one too as the English are primarily protestant while most of the Irish population is on catholic faith.

It was the New Labour government elected in 1997, lead by Prime Minister Tony Blair, which started the process of devolution of power from Westminster to the regional capitols. Together with President Clinton, Blair mediated between Unionists and the Sinn Féin to form the Good Friday Agreement which marked the end of the military conflicts known as the Troubles, and ensured that devolution will be carried out.

Although Northern Ireland is now on its own in most of the internal affairs, disagreements between the two parties (which the GFA established to be equal), the unionist DUP and the republican Sinn Féin still stall the process occasionally. One

RUPPERT VIKTOR: DEVOLUTION...

such occasion was in 2009, as authority over the police and courts was transported from London to Belfast when, as Mark Lander of the New York Times reports, disagreements between the two party leaders – mainly matters of money and political power – led to internal tension.

As Mrs Clinton, U.S. Secretary of State in a speech before the Northern Ireland Assembly in 2009 highlighted, segregation is still a very real issue in Belfast; national colours on the curb stones, flags, and signs warn everyone that they are entering an area that they may not be welcome there, thus illustrating that agreement is not fully reached neither within the Stormont, nor outside on the streets. However, improvement in morale is undeniable; after a police constable and two British soldiers were shot in March, 2008, instead of further conflict, both Catholics and Protestants chose to demonstrate that they no longer support the fight and attended sermons together.

Scotland, like Northern Ireland has its own national assembly in 1998: the Scot-

tish Parliament, usually referred to as Holyrood (like London – Westminster, Holyrood is the area of Edinburgh the building is located in). It governs Scotland's internal affairs such as health or education, and has tax-altering powers. The main party, which is currently in minority government, is the Scottish National Party. The SNP gained 47 of the 129 seats in the election of 2010.

99

National pride has great importance in Alba, as the Scottish call their home (from Albion, the Celtic name for the whole island): they have their own dialect, Scots, which originates from Northumbrian Old English, print their own notes, though it is the same currency, and have traditions varying from national dress to national holiday.

Last May was the tenth anniversary of the first elected Scottish parliament in 292 years. As John Major warned in 1997, Scotland is sleepwalking towards independence. What is wide awake, says Telegraph columnist Alan Cochrane, is the bureaucratic system built around Holyrood: apart from

IDEGEN TOLLAK

the 129 MSPs, there are more than a thousand civil servants working to support the administration whose salaries are added to the running costs (£100 million per annum) of the house of the Parliament (built for £400 million, 10 times more than estimated).

100 The recent Calman report suggested more power, and more responsibility to be transferred to Holyrood from Westminster: the power to set drink-drive limits, to regulate airguns, but also the power to set a Scottish income tax rate, for the administration of Scottish elections, and also Stamp Duty Tax and Air Passenger Tax, among others. The problem is, that despite all the expenses, the last eleven years brought little improvement, in fact, life expectancy is less than in 1998, and educational standards have not risen either.

The General Elections of 2010 brought a Conservative government to Westminster, while in Edinburgh sits the Scottish Government with first minister Alex Salmond of the SNP. What could be troubling for him (apart

from being head of a minority government) is that the English Conservatives, and especially PM David Cameron is a devoted Unionist. The Prime Minister actually stated that he would never do anything to put the union at risk. Even so, the conservatives cannot seem to agree on what Unionism actually is; indeed, Andy Mycock of OpenDemocracy cites a survey which concluded that out of 144 Conservative members 46% said that they are comfortable about Scottish independence. It is notable that currently there is only one conservative Scottish MP in Westminster (David Munnell).

Wales is quite different from Scotland and Northern Ireland for many reasons, for example: it is more closely bonded with England than the other two, also, Welsh identity is neither strongly opposed to the English nor much threatened by that (Welsh Gaelic is officially acknowledged, obligatory second language in all schools, and spoken by 20% of the population – the Welsh Language Act and the Government of Wales Act provide English

RUPPERT VIKTOR: DEVOLUTION...

and Welsh equal status), and Wales has been a part of England longer than either of the other two (since 1283).

Still, in 1998, following a referendum, the National Assembly for Wales was established in Cardiff. It is less independent from London than Holyrood or Stormont, for its decisions are subject to the veto of the Secretary of State and the UK Parliament.

Devolution of power from Westminster to the regional capitols is inevitable, but there is the issue of England being omitted from the process. This became known as the English question, first called so by Selina Chen and Tony Wright who elaborated the question like this:

Where does England fit into the reconfiguration of Britain? What should be the English response to what is happening elsewhere in Britain? Does England need political reform of its own – and, if so, of what kind? What does it mean to be English? (Wright, 2000)

This problem is also known as the West Lothian Question (so-called after Tam Dalyell, MP for West Lothian): Why

is it so that Scottish MPs can vote on matters concerning English subjects, while English MPs could not vote on matters concerning exclusively Scots? Polls between 1999 and 2006 have shown increasing public interest in these issues, and there is a clear pattern: when asked whether there should be an English Parliament, separate from Westminster, with

similar powers to those of Holyrood, sixty-eight percent of the English respondents said there should be, compared to the fifty-eight percent in Scotland (same question). Also, when asked about Scottish independence, more people in England, fifty-nine percent, declared support for it than in Scotland, fifty-two percent (this particular poll was by ICM for The Sunday Telegraph in 2006)

The West Lothian Question draws attention to the fact that governments with low support from the MPs can use the Scottish, Welsh, and Northern Irish MPs to force through a bill that would only affect the English.

The current conservative government will presumably follow David Cameron's ide-

IDEGEN TOLLAK

als of unionism, while the solution to the West Lothian question that has the support of the majority in England according to polls is so-called English Vote on English Matters, or EVoEM; this would mean that without creating a separate English Parliament, when the discussion in London arrives at a distinctively English matter, only 102 MPs from English constituencies would be allowed to discuss and eventually vote. The most common objection is that EVoEM would create two groups among the MPs, those members who could debate on everything, and those who are excluded from England only discussions, this way countering the idea of equality between all elected members. This of course disregards the fact that there already are groups of MPs, as, for example, the Scottish members of Westminster cannot vote on Scottish matters, as those powers are devolved to Edinburgh. Gerry Hassan of the Guardian considers EVoEM a the best way to bring constitutional instability and an end for the Union.

Another solution is devo-

lution to an English parliament, which, as Christopher Bryant discusses it, is not much supported by the elite, and would only be affordable after a full constitutional change, that is, granting equal powers for the parliaments of England, Scotland, Wales, and Northern Ireland, a federal system would have to begin. Hazell (2006) argues that such an asymmetric federation would not survive for long, because the fact that England is several times larger than all others put together would ensure English dominance which is the very thing that triggered the devolution of power. Bryant also argues that the costs of an English parliament (with or without federation) would be immense, and all this at a time when respect for and trust in politicians has never been lower.

After much discussion of the Northern Irish, Scottish, and Welsh identities, finding sources explaining what English identity is like, it is not an easy task. Indeed, there seems to be no difference between being English and being British. As David Rickard of OpenDemocracy put

RUPPERT VIKTOR: DEVOLUTION...

it, England/Britain 'is a country in the grips of a profound identity crisis'. He says that the national English identity is merged with the British-state identity, some strange, pre-devolution, imperial idea of a nation.

As a consequence of devolution, however, the UK is no longer an extension of the English parliamentary system, and the English have to find their own identity that is separate from the former British. The main problem seems to be that once the countries once part of the British Empire were separated from the body of the country, the English felt

like losing a limb, and their country's history, more importantly the fall of the empire became a part of the Anglo-British identity. Losing the last relics of the empire, that is, Scotland, Wales, and Northern Ireland gaining independence, would probably leave the English speechless.

Having considered some aspects of the changes in British politics of the last 12¹⁰³ years, this writer hopes that it is now clear that the questions concerning the devolution of power in the United Kingdom and the national identities of the countries therein are yet to be answered.

IDEGEN TOLLAK

Ruppert Viktor: Lines

Some will tell you that a library is 'the temple of learning'. For a novice, it may be, but it's actually an armoury of pickup lines. Shelves full of information, books of wisdom, and journals of 'How It's Done'; a treasury filled with the works of writers, the wizards of words – and words are all you need to woo women. That's the one endeavour language was developed for.

With that in mind, I enter the stacks casually; feel the steady silence ooze through my pores. The vast building shares its unlimited knowledge with me as I climb the stairs or search the catalogue, all set steps of a familiar, yet still complicated choreography – but it takes two to twist.

I know she's here, her smell is unmistakable – the scent of desire. We have a routine established. She allows me a few minutes to feel the place before we begin to circle each other: game on.

We've been doing this for some time; first the introduction, when I was fooled to believe that I am in con-

trol, then came the realisation that it was never I, but she was the master. Denial followed closely, which was of no use, the more I struggled the less I could move. I have since accepted the power relations. All illusions are gone, but surrender is nowhere near.

She sits behind her usual desk with her usual condescending smile, nothing out of the ordinary, nothing to prompt how today's battle will go. She accepts my book request with her usual 'It'll be up in ten minutes'.

Like hell it will.

LAPZÁRTA UTÁN

Markó Anita: Egyszer volt,

hol nem volt...

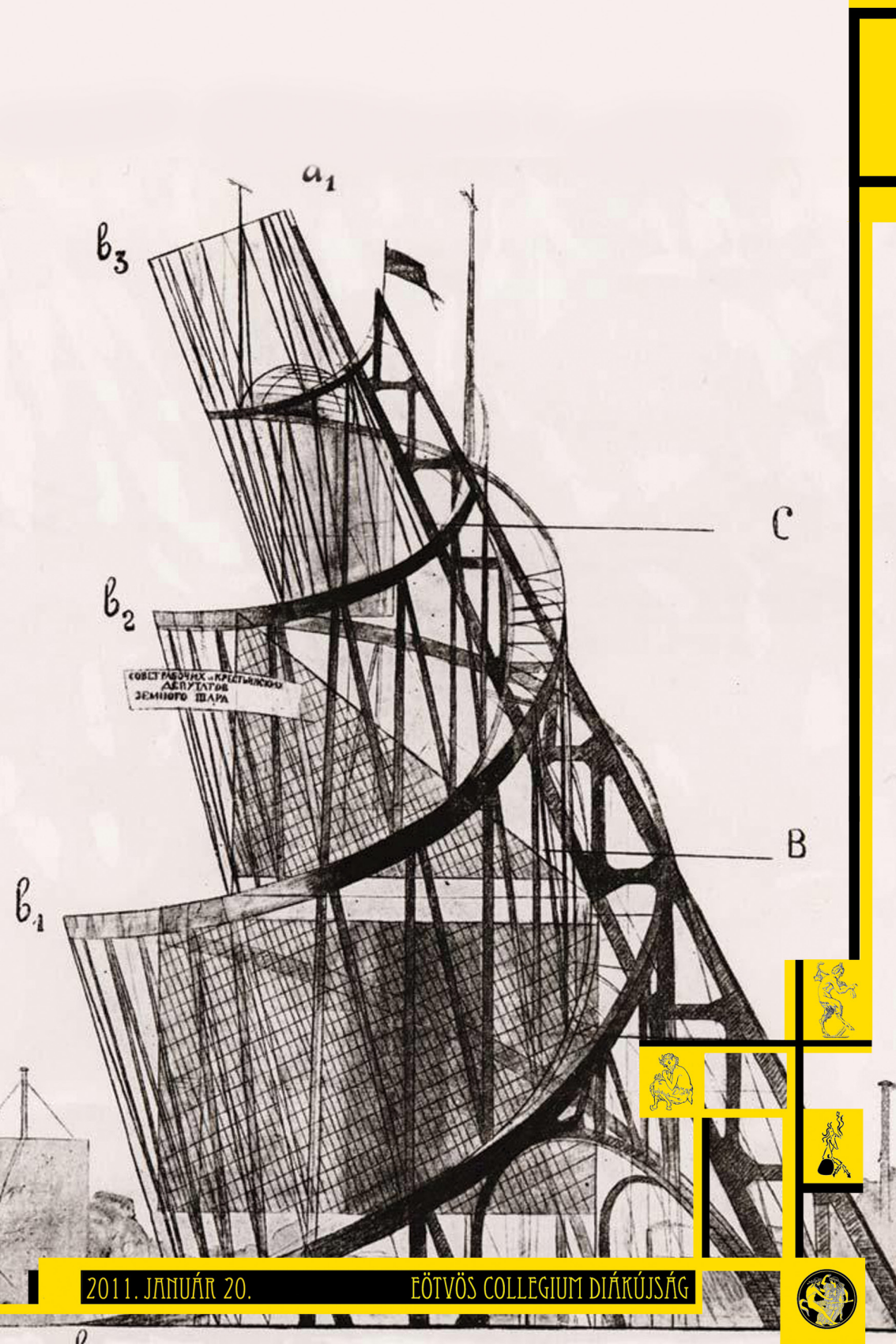
– *tiszteletadás száz
elmúlt évnek* –

– Tökéletes – mondta Al-igazi tudós kollégiumnak. pár Ignác, lecövekelt a nagy – Maholnap kezdhetjük is zöld közepén, és teátrálisan a munkálatokat, a tervraj- san körbemutatott kezével. zok készen vannak. Persze, – Valóban. És csak húsz ha Önnek is minden meg- perc az egyetem. Gut. Gut felel – szaporította a szót¹⁰⁵ – bólogatott a nagy BÉGÉ, Alpár, noha tudta, Bartonieknek nem lesznek ellen- azaz Bartoniek Géza, a vetései. nagybetűs igazgató, a nagybetűs Collegiumban. – Minden, abszolút minden – felelt BÉGÉ. – Egy végig a Gellért-hegy üres kávé mellett talán megbe- lejtőin. Mosolygott, ahogy szélhetnénk a részleteket. maga elé képzelte az impo- Induljunk. zánrs épületet. Modern, igazi fellegvára a bölcséletnek, * * * gondolta magában. Lát- – Tisztelt Kollégák, de ta, ahogy a zöld fű helyén azt tudják, hogy mennyire falak és homlokzat lesz, jó helyen vagyunk, ugye? könyvtárszobák, lakóhelyi Bartoniek is azt mondta, ségek, amikben csendesen hogy innen gyalog csak 20 nyüzsögnek a tanulni vá- perc a bölcsészkar – ecse- gyó filoszok, és egy függő- tette Horváth László igaz- kert, no meg egy flagória. gató úr egy esti gyógylatin Sóhajtott. Alpár ránézett, kellős közepén megszakít- viszonzta a mosolyt. Már va a negyedik declinatio- pontosan tudta, hogyan, ban való elmélyedést. hova kell építeni a két Már hogy ne tudnánk, szárnyat, milyen lesz az el- bólogattuk, bár a tétel (btk – ec = 20 min.) nem bizo- rendezés. A kedvence a bél- nyítható, ugyanis 25 perc letes kapuzat volt persze. Ilyennek kell lennie egy

LAPZÁRTA UTÁN

alá senkinek nem sikerült áradhat ránk , mit nekünk, még lerövidítenie a gya- ha épp nincs áram; 100 év logtávot, persze bizonyára az 100 év, mese nincs; pontosabban csak mese van). azért, mert az üres zöldte- Hát hogyan lenne annak rület helyett most épületek varázsa, hogy már Keresz- közt is lavírozni kell. No de tury is ezekben a fotelek- sebaj, legalább a filagóriát visszahoztuk, vivát. Nem is ben ülhetett (tévedés ne olyan rossz eredmény 100 essék, a zuhanyfüggönyök év után. A homlokzat is akkor még nem voltak renoválódott (így, csupán meg). Summa summarum a hely szelleme szabadon 106 passzívban, szinte magá- a szolgál, hát a mese végén tól, hip-hop), Alpár örülhet a nagybetűs Collegiumban a kapuzatnak. A többi már a világraszóló (tényleg világ- részletkérdés (nosztalgiku- ra!) ünnepség rendeztetik... san visszahozzuk az olaj- Aki nem hiszi, járjon utána. lámpákat, a tudás fénye

СОБИТ ПАСОУНХ - КРЕТМНОУ
АБ-ПУТАС
ЖЕМНОУ ИАРА

